

ЖОН СТЕЙНБЕК

ЖАВОҲИР

Русчадан **Амиркул Каримов** таржимаси

ТОШКЕНТ "МАЪНАВИЯТ" 2000

Халқаро Нобель мукофоти лауреати Жон СТЕЙНБЕК (1902—1968 й.) Американинг машхур ёзувчиларидан биридир. У “Бир тутам ғазаб”, “Оқибати ноён кураш”, “Адашган автобус” сингария романлар, “Тортилья—Флет мавзеси”, “Сичқонлар ва одамлар ҳақида”, “Жавоҳир” каби қиссалар муаллифи сифатида жаҳон китобхоналарига таниш ҳамда севимли.

Адибнинг “Жавоҳир” қиссаси жамиятдаги ижтимоий адолатсизликларни акс эттирувчи ҳароратли ривоят-қиссадир. Бу асарнинг ёзилишига Стейнбекнинг Мексика ғарбий соҳилларига икки ойлик саёҳатидан олган таассуротлари сабаб бўлди. Унда маънавият унутилиб, пул, бойлик моҳияти билан инсон моҳияти қоришиб кетган жамиятда кетган фожиали воқеалар ҳақида ҳикоя қилинади.

Жаҳон адабиётининг ажойиб дурдоналаридан бири саналган ушбу драматик қисса ўзбек китобхоналарига манзур бўлади, деган умиддамыз.

С91

Стейнбек, Жон.

Жавоҳир: Қисса (Тарж. А. Каримов.—Т.: “Маънавият”, 2000.
— 80 б.)

И (Амер)

С 4702620204 -11 29 - 00
М25(04) -00

© “Маънавият”, 2000

“Шаҳарда йирик бир инжу ҳақида — уни қандай топиб олганлари, ҳамда қай тахлит ундан жудо бўлганлари тўғрисида сўзлайдилар. Марварид изловчи Кино, хотини Хуана ва уларнинг фарзанди Қойотито борасида ҳикоя қиладилар. Бу воқеа ҳақидаги гаплар оғиздан-оғизга ўтиб, жуда тез тарқалган ва одамлар онгига мустаҳкам ўрнашиб қолган. Кўп марта такрорланган, кишилар дилидан жой олган барча воқеалардаги каби бунда ҳам асло мўътадил тус йўқ. Фақат яхши ва ёмон, фақат нур ва зулмат, қора ва оқ рангларгина мавжуд.

Мабодо бу воқеа ривоят бўлса, ҳар ким уни ўзича тушуниб, балки ўзига тегишли хулоса чиқарар. Ҳар қалай, шаҳарда қуйидагилар ҳақида ҳикоя қиладилар.

I

Тонг эндигина ёришиб келаётган маҳал Кино уйқудан уйғонди. Самода ҳали юлдузлар нур сочар, фақат осмоннинг шарқий қисмида уфқ этаги оқариб, субҳидам яқинлашаётганидан дарак берар эди. Хўрозлар бир-бирларига гал бермай қичқирисар, сахар-мардондан изғишни бошлаган чўчқалар ҳам илгари илғамай қолган егулик топилиб қолишидан умидвор бўлиб шохшабба ва пайраҳалар орасида тимирскиланардилар. Қамишдан тикланган кулба деворлари ортидаги майсазорда жажжи қушлар галаси чуғурлашар, қанотларини потирлатишарди.

Кино кўзларини очганида даставвал ёруғ тўртбурчакни - кулбага кириш жойини, сўнгра шифтга осилган, Қойотито ором оладиган беланчакни кўрди. Ниҳоят, у нигоҳини ёнида, бўйра устида бурун катаklarини, кўкси ва елкаларини кўк шол рўмол билан ёпиб ором олаётган хотини Хуанага қаратди. Хуананинг кўзлари ҳам очик эди. Кино уйғонган маҳалида Хуананинг нигоҳларига дуч келди. Унинг тим- қора кўзлари митти юлдузча қили оли чакно эди. Кино уйғонган маҳали Хуана турсарди.

Кино субхидамда денгиз тўқинларининг қирғоққа урилиб, енгил шовуллаганини эшитди. Бу товушни тинглаш мароқли эди. Ундаги мусиқа оғушига чўмиш учун у яна кўзларини юмди. Балки унинг ёлғиз ўзигина шундай қилар, балки элатдошларининг ҳар бири шу тахлит куй тинглашни хуш кўрар, ҳар қалай қадим қадимлардан унинг элатига мансуб кишилар буюк қўшиқ тўқувчилар бўлишган. Нима ҳақда ўйлашмасин, ҳаммасини қўшиққа солганлар. Бу узоқ мозийда бўлган. Аммо уларнинг қўшиқлари ҳали-ҳануз яшаб келади: Кино бу қўшиқларнинг барчасини ёд билади. Бироқ, негадир янги қўшиқлардан дарак йўқ. Бу ҳар бир одамнинг ўз қўшиғи йўқ, дегани эмас, албатта. Зеро, ҳатто ҳозир ҳам Кинонинг хаёлида ёрқин, сокин бир қўшиқ янграмоқда эдики, агарда у ҳақда сўзлаш лозим бўлиб қолса, Кино бу қўшиқнинг номини Оила қўшиғи деб атаган бўларди.

Зах ҳаво билан нафас олмаслик учун Кино бурнини адёл чети билан ёпиб олганди. У нигоҳини сокин шитирлаш эшитилган тарафга бурди. Хуана, оҳистагина ўрнидан турмоқда эди. У тупроқ саҳни узра бақувват яланг оёқлари билан юраркан, Койотито ухлаб ётган беланчак ёнига келиб, энгашди, унга қандайдир мулойим сўз айтди.

Хуана гулхан учун ясалган ўчоқ бошига келиб, кулни тита бошлади. Кул ичидан топилган кўмир устига қуруқ шох-шаббаларни қаларкан, уни алангалатиш учун пуфлашга киришди.

Кино ҳам ўрнидан турди. Адёлни бошига ёпиб, у билан елкаларини, бурнини ўради. Оёғига ковушини илиб, қуёшнинг чиқишини томоша қилгани ташқарига чиқди.

Остона ҳатлагач, у чўккалаб ўтирди-да, тиззаларини адёл билан ёпди. Кўрфаз узра самода парку булутлар қизғиш доғ сингари алвонланаётганини кўрди. Шу пайт унинг қаршисида эчки пайдо бўлди. Бир-икки ҳидлагач, сарғиш совуқ кўзлари билан унга тикилиб қолди. Бу лаҳза Хуана кулбада гулхан ёқди. Найзадек ёруғ нур қамиш кулба деворлари тирқишидан отилиб чиққан, остонада эса япалоқ тўртбурчак шаклида ястаниб олганди. Кечиккан кўршапалак ногоҳ пириллаб ўзини ичкарига урди. Энди Оила Қўшиғи Кинонинг ортида янграмоқда эди. Оила қўшиғининг оҳанглари Хуана нонуштага нон ёпиш учун жўхори туядиган ёрғичоққа урилиб, ажиб жаранг таратарди.

Эндиликда тонг атрофни оқдикқа бурқаб, зудлик билан ўз хукмига кирмоқда эди. Кўрфаз ортидан бирданига қуёш шўнғиб чиқди. Кино зиё сочаётган офтобдан кўзларини олиб қочди. У ортида нонни шапатिलाётган кафтлар товушини эшитди.

Димоғига қиздирилган тованинг ажиб бўйи урилди. Замин узра ярқироқ баданли, катта қора ва оч-кулранг тусли майда, ammo эпчил чумолилар гивирларди. Кино оч-кулранг бир чумолининг чумолихўр қазиган чуқурчадан чиқишга жонҳолатда уринишини ажиб қизиқсиниш билан кузатди. Қўрқоқ ориқ ит Кинонинг пинжига суқулди. Унинг эркаловчи овозини эшитгач, ёнига чўзиларкан, эҳтиёткорлик билан думини панжалари устидан олиб ўтди-да, сўнгра бирдан тумшугини оёқларига қўйди. Ит қора рангда бўлса-да, пешонасида сарғиш қашқаси бор эди. Тонг ҳар доимғидай ёришар, айна пайтда, ҳеч қайси субҳни бугунгисига қиёслаб бўлмасди.

Кино аргамчининг фирчиллаганини эшитди: Хуана шифтга илинган беланчакдан Койотитони чиқариб олмоқда эди. У боласини ювинтирди ва рўмоли орасига, шундоққина кўкраги рўпарасига жойлади. Кино гарчи буни кўрмаётган бўлса-да, қалбан ҳис этиб турарди. Хуана жами уч нотадангина иборат, улар орасидаги оралиқ эса интиҳосиз давом этадиган қадимий қўшиқни оҳиста хиргойи қила бошлади. Бу қўшиқ Оила қўшиғининг бир бўлаги эди. Гоҳида қўшиқ юракни ўртовчи шундай бир пардагача кўтариларди-ки, беихтиёр томоғингга бир нарса тикилиб келар, бу лаҳзада сен бир ҳақиқатни — ороминг, жонинг, бутун борлиғинг мана шу қўшиқда мужассам эканлигини англадинг.

Қамиш ихотанинг нариги томонида қамишдан ясалган ўзга кулбалар мавжуд бўлиб, у ердан ҳам тутун таралар, тонгги оҳанглар қулоққа чалинарди. Бироқ, у ердаги қўшиқлар ҳам, чўчқалар ҳам ўзгача, хотинлар орасида эса Хуана йўқ эди.

Кино навқирон ва бақувват эди. Қоп-қора сочлари бронзадек ярқироқ пешонасига тушиб турарди. Унинг кўзларида илиқ ёлқин мавжуд бўлиб, нигоҳи ўткир, мўйлаби сийрак ва қаттиқ эди. У адёлни бурни устидан туширди. Чунки, қора заққум ҳаво илиб, кулбага қуёшнинг заррин нурлари оқиб кирарди. Икки хўроз қанотларини хурпайтириб, бўйинини шиширган кўйи қамиш ихота олдида ҳужумга чоғлангандек бўлиб бир-бирларини қўрқитиш билан банд эдилар. Бу лапашангларга чўқилашишга жон қайда дейсиз. Улар уришадиган хўрозлар эмас. Кино уларга бир дақиқа боқиб турди-да, сўнгра нигоҳини юқорига, осмонда кўрфаздан тепаликка томон учаётган ёввойи кабутарлар сари бурди. Олам уйғонди. Кино ҳам ўрнидан туриб, қамиш кулбасига кирди.

У остонада кўриниши билан Хуана ўчоқда алангаланаётган гулхандан нари кетди. У яна Койотитони шифтга илинган беланчак ичига солдида, сочларини тарай бошлади. Сочларини икки ўрим қилиб ўргач, учларини ингичка зангори лентача билан боғлаб қўйди. Кино гулхан олдида оёғини чалиштириб ўтирди. Иссиқ нонни карнай қилиб буклаб, қайлага ботирди-да, ейишга киришди. Бироз пулька ҳам ичди. Унинг нонуштаси ана шулардангина иборат эди. Байрамларни ва яна пишириқ еявериб ўлаётган бир кунни ҳисобламаганда, у бундан бошқача нонушта кўрмаганди.

Кинонинг қорни тўйди. Шу пайт Хуана ҳам гулханга яқин келиб, нонушта қилишга тутинди. Улар ўзаро икки-уч оғиз сўзлашишди, холос. Аммо бу зарурат юзасидан эмасди. Шунчаки, кўникма туфайли сўзлашишнинг нима кераки бор ўзи. Кино қониқиш билан хўрсиниб қўйди, бу уларнинг ўзига хос суҳбати эди.

Кўёш қамиш деворлар ёриғидан тарам-тарам нурлари билан мўралаб, кулбани қиздирарди. Ана шундай нур тарамларининг бир тутами Койотито ётган беланчак ҳамда шифтга чўзилган арғамчи юзасига тушиб турарди.

Аранг илғаш мумкин бўлган ҳаракат Кино ва Хуананинг нигоҳини беланчакка тортди. Уларнинг ҳар иккиси турган жойларида қотиб қолишди. Шифт тўсинига Койотито ухлаётган беланчак осилган арғамчи бўйлаб пастга томон чаён худди рақс тушаётгандек ўрмалаб келарди. Думини гажак қилиб олган бўлса-да, ҳар дақиқада у ниш уриб олиши мумкин эди.

Кинонинг бурун катакларидан нафаси чийиллаб чиқарди. Бунга барҳам бериш учун у беихтиёр оғзини очди. Шунда унинг кўзларидаги қўрқув ўз-ўзидан ғойиб бўлди, вужудига қон югурди. Унинг бошида энди янги қўшиқ - Ёвузлик қўшиғи, оилага қайғу келтирадиган кулфат мусиқаси янграй бошлади. Қўрқинчли, ёввойи, палағда оҳанг орасида Оила қўшиғи мунгли нола бўлиб таралмоқда эди.

Чаён арқон бўйлаб беланчак сари енгил ўрмаларди. Хуана тишлари орасидан эшитилар-эшитилмас қадимий оятни ва "Биби Марям" дуосини шивирлар эди. Аммо Кино энди тек қотиб туролмас эди. Унинг вужуди кулбада шарпасиз сирғалар — товушсиз бир маромда суришиб борарди. У қафтлари пастга қараган қўлларини олдга чўзган ҳолда кўзларини чаёндан узмай илгарилаб борарди. Беланчакда ётган Койотито эса қикирлаб

кулар, чаёнга жажжи қўлчаларини чўзарди. Кино беланчакка етишига озгина қолганда чаён ўзига яқинлашаётган хавфни ҳис этди. Ҳаракатдан тўхтади. Унинг думи қисқа-қисқа силкиниб елкасига кўтарилди. Думида эса ёй шаклидаги ниши ярқиради.

Кино нафас олмай турарди. У Хуана қадимий афсунни шивирлаганини ва ғанимона Ёвузлик қўшиғини эшитиб турарди. Кино ҳаракатланишга ботина олмас, чаённинг биринчи бўлиб қўзғалишини кутарди. Чаён эса ўлим хавфи қаёқдан келаётганини билиш учун қўзғалмас, тараддуланиб турарди. Отанинг қўли олдинга оҳиста ва секин талпинарди. Дум ниш билан юқорига бир силкинди. Бу дақиқада кулаётган Койотито арқонни тебратиб юборди, чаён бирдан кулаб тушди.

Отанинг қўллари чаённи ушлаб олишга талпинган бўлса-да, бироқ чаён четлаб учиб бориб, боланинг елкасига тушди. Унга тегар-тегмас дарҳол нишини санчди. Кино шунда чаённи тутиб олди. Бўғиқ ҳайқириқ билан уни бармоқларида эзиб, мажақлади. Сўнгра уни оёқлари остига улоқтирди-да, жонҳолатда мушт тушира кетди. Койотито эса оғриқ зўридан чинқиришга тушган эди. Аммо, Кино зараркунандани уришдан, эзгилашдан тўхтамасди. Бу ҳол ерда фақат нам изигина қолгунча давом этди. Кинонинг тишлари гичирлар, кўзлари ғазабдан ёнар, кулоқлари остида эса ғаним қўшиғи жарангларди.

Бироқ, бола энди Хуананинг қўлида эди. У чаён чакқанидан қизара бошлаган жойни топди. Жароҳатга лабларини босиб, сўришга киришди. Койотито эса чинқиргани чинқирган эди.

Кино унинг ёнида тик турарди: у нима қилишини билмас, фақат Хуанага халал берарди.

Боланинг чинқириғига қўшнилар югуриб келишди. Улар ўз кулбаларидан ёғилиб келардилар. Кинонинг акаси Хуан Томас, семиз хотини Аполония ва уларнинг тўрт боласи эшик олдида тўдалашиб, кулбага кириш йўлини тўсиб қўйган эдилар. Улар ортидан бошқалар мўралашарди. Бир кичик болакай бўлса, ҳаммасини рисоладагидек кўриш ниятида катталарнинг оёқлари орасидан ёриб кирди. Олдинда турганлар орқадагиларга: “чаён, болани чаён чақибди” деб хабар берардилар.

Хуана чаён ниш урган жойдан лабларини олди. Жароҳат биров катталашган, қони сўраб олинганидан атрофи оқиштоб тус олганди. Бироқ қизғиш шиш дўмпайиб, вужудга тарқалмоқда эди. Бу одамлар чаён нималигини яхши билардилар. Унинг чақувидан катталар қаттиқ касал бўлишади, бола эса кўп ўтмай

ўлади. Улар дастлаб шиш ва ҳарорат белги беришини, томоқ бўғилиб, ошқозонда санчиқ туришини, сўнгра эса, агар заҳар вужудга тарқалиб улгурган бўлса, Қойотито ўлишини ҳам билиб турардилар. Бироқ оғриқ секин-аста пасайиб борар, Қойотито чинқириш ўрнига энди фақат ихраб қўярди.

Кино чидамли, мўъжазгина хотинининг темирдек бардошига бир неча бор қойил қолган. Мана шу итоаткор, одобли, қувноқ аёл бола туғаётганида бирор марта бўлсин қичқириқмай белини ёйдек буккан эди. Чарчоққа ва очликка ҳам у қарийб Кино сингари дош бера оларди. Эшкак эшишда эса у ҳар қандай эркак билан баҳслашишга қодир эди. Мана ҳозир у Кино учун кутилмаган нарсага ботинди.

— Докторни, — деди у, — бориб докторни чақириб кел.

Бу сўз қамиш ихота ортидаги кичик ҳовлида тўпланиб турган қўшнилари қулоғига чалинди.

Улар “Хуана докторни чақириб келишни буюряпти” деб такрорлардилар. Тап тортмай докторни олиб келишни талаб қилса-я! Кўз кўриб, қулоқ эшитмаган иш-ку бу. Агар уни ростданам олиб келишса ҳақиқий мўъжиза бўларди. Чунки доктор қамиш кулбалардан иборат қишлоққа ҳеч қадам қўймасди. Ростини, тош ва гиштдан ясалган шаҳар уйларида яшовчи бойларни даволаб, ўшаларни аранг эплаётган докторга бу ерга келишдан нима фойда?

— Келмайди, — дейишарди ҳовлидагилар.

— Барибир келмайди, — такрорлашарди эшик олдидагилар. Кинонинг ўзи ҳам шу фикрда эди.

— Доктор бизникига келмайди, — деди Кино Хуанага.

Хуана она шерники сингари совуқ нигоҳини унга қадади. Қойотито унинг илк фарзанди — дунёга келиб топган дунёси эди. Кино Хуананинг қатъиятини ҳис этди ва унинг қулоқлари остида Оила мусиқаси кескин оҳангларда янграй бошлади.

— Ундай бўлса, ўзимиз унинг олдига борамиз, — деди Хуана бошидаги рўмолини тўғриларкан. Унинг бир учини қўли устига ташлади. Инграётган боласини қўлга олди. Шол рўмолининг бошқа учи билан нур тушмасин деб боланинг пешонасини ёпиб қўйди. Остонада турган кишилар ўз ортидаги одамларни суриб, орқага тисарилиб, Хуанага йўл бўшатдилар. Кино унинг кетидан юрди. Улар кулбадан майда йўлакчаларга бўлинган йўлга чиқишди. Қўшнилари эса улар кетидан эргашишди. Уларнинг кулфатига бутун қишлоқ шерик эди.

Одамлар яланг оёқлари билан шовқинсиз равишда шаҳар марказига йўналдилар. Олдинда Хуана ва Кино, улар изидан Хуан Томас ва қорнининг катталигидан йўлда чайқалиб бораётган хотини Аполония, сўнгра эса қўшнилари келишарди. Ўнг ва сўлда бўлса, майда одимлар билан болакайлар югуриб борардилар. Заъфар қуёш уларнинг ордидан нур сочар, одамлар ўз сояларини босиб, олдга илгарилар эдилар.

Оломон қамиш кулбалар тугаб, гиштин ва тош уйли, ҳар қадамда турфа тўсиқлар учраб, ташқарисидан яланғоч кўринса-да, аслида ичкарисидаги салқин боғларида сувлар шарқираётган, бугенвиллен гулларининг оқ, қизил ва ёрқин пушти ранглирига бурканган ҳовлилар бисёр бўлган шаҳар бошланадиган жойга етиб келди.

Бу кўздан пана боғлардан қафасга солинган қушларнинг сайроғи, қизиган тоштахталарда жилғаланиб оқаётган муздай сувнинг шовуллаши эшитилиб турарди. Оломон қуёш қиздираётган яйдоқ майдонни кесиб ўтиб, черков ёнидан илгарилади. Одамлар сони дақиқа сайин ўсиб борарди. Шошилиб келиб қўшилган кимсага одамлар болани чаён чақиб олгани, ота-онаси уни докторга олиб кетаётганини шивирлаб айтардилар.

Жараённинг янги иштирокчилари, айниқса молиявий масалаларнинг буюк билағонлари бўлган черков остонасидаги гадолар Хуананинг эски кўк юбкасига ялт этиб қараб олар, шол рўмолидаги тешикларни кўриб, сочидаги зангори лентасини нархлаб баҳолардилар. Кинонинг адёли унга яна неча йил хизмат қила олишини, унинг кийимлари неча минг маротаба ювилганини аниқ айтиб беришарди. Уларнинг камбағал эканлигини англашгач эса, бу воқеанинг тугашига гувоҳ бўлиш учун кўпчилик кетидан эргашардилар. Черков остонасидаги тўрт гадо шаҳарда рўй бераётган барча нарсалардан хабардор эди. Ибодатга келган жувонларнинг чеҳраси улар учун очиқ китобдек бир гап. Шундай аёллар черковдан чиқиши биланоқ гадолар дарҳол уларнинг гуноҳларини билиб олардилар. Шаҳардаги ҳар бир ғийбатдан тортиб, кўплаб катта жиноятларгача уларга маълум эди. Улар черковга кираверишдаги айвонда ухлар, ўз жойларидан кетмас, ҳаммани, ҳатто сездирмайгина кириб, черковдан ўз дардларига малҳам излаётган кимсани ҳам кўриб турардилар. Улар докторни ҳам яхши билишарди. Унинг расволиги, шафқатсизлиги, очкўзлиги, ебтўймаслигию, гуноҳлари ҳам — барча-барчаси уларга аён эди. У қилган барча муваффақиятсиз абортларни гадолар бит-

талаб санай олишар, садақага ҳам хасислик билан сариқ чақаларнигина беришигача билардилар. Гадолар у нариги дунёга жўнатган кишиларни черковга қандай олиб киришганларигача кўришганди. Эрталабки ибодат тугагани сабабли, ишлар мароми босилганди. Ўз яқинлари ҳақида аниқ хабар топишда ором билмас бу гадолар оломонга қўшилиб, камбағалларнинг чаён чаққан болаларига ёғ босган, ялқов доктор қандай муносабатда бўлишини билишга қизиқардилар.

Оломон доктор хонадонини ўраб турган ихотадаги кенг дарича олдиға етиб келди. Ичкаридан сувнинг шарқираши, қафасдаги қушларнинг сайроғи ва тоштахта узра узун супургининг бир маромдаги ҳаракати овози эшитилиб турарди. Доктор хонадонидан қовурилган гўштнинг хуш ҳиди димоққа уриларди.

Кино дарича олдида каловланиб туриб қолди. Доктор у мансуб халқ фарзанди эмас эди. Бу доктор қарийб тўрт асрдан бери Кинонинг қабилadoшларини калтаклаш, очликда сақлаш, талаш билангина кифояланмай, яна улардан нафратланадиган, эшиги остонасига келганда худди ҳозиргидек довдираб қолиш даражасигача кўрқитган ирққа мансуб эди. Кино бу ирққа мансуб кишилар билан тўқнаш келганда ҳар гал бирдан ўзини ожиз ва кучсиз сезар, ногоҳ юрагида кўрқув билан бирга алақандай ғазаб ҳам уйғонарди. Ғазаб ва кўрқув доимо ёнма-ён юрарди. Кино учун доктор билан гаплашишдан кўра уни ўлдириш осонроқ эди. Чунки, докторнинг ирқдошлари унинг миллатдошларига тилзабонсиз ҳайвондек муносабатда бўлардилар. Кино ўнг қўлини даричанинг темир ҳалқасига чўзаётганида юрагида ғазаб жўшарди. Қулоқларида ганим мусиқаси жаранглаб, лаблари маҳкам жипслашган бўлсада, аммо чап қўли беихтиёр шляпасига узалмоқда эди. Темир ҳалқа даричаға урилиб, тарақлади. Хуананинг қўлидаги Койотито секин инграниб қўйди. Хуана эса бунга жавобан унинг қулоқларига алланарса деб майин шивирлади. Оломон улар атрофида тўпланар, ҳеч нарсани назардан қочирмасликка, ҳаммасини кўришга интилар эди.

Бир неча дақиқадан сўнг кенг дарича бироқ очилгандек бўлди. Кино бу тирқишдан салқин зангори боғни ва шарқираётган кичкинагина фавворани кўрди. Даричанинг нариги тарафидан боққан киши ҳам унинг қабилadoшларидан эди. Кино у билан ўзларининг қадимий тилида сўзлашди.

— Гўдагимизни... тўнғичимизни... чаён чақиб олди, — деди Кино. — Унга табиб керак.

— Сабр қил, — деди у. — Ҳозир билиб келаман. Сўнгра даричани қия ёпиб, ичкаридан занжирлади.

Кўзни қамаштирадиган қуёш оппоқ тош деворларга кишиларнинг қора сояларини аниқ қилиб чизарди.

Доктор хонасида тўшақда ўтирарди. Унинг эгнида қачонлардир Париждан келтирилган, эндиликда, барча тугмалари ўтказилса, кўкраги бир оз қисадиган бўлиб қолган қизил муҳайяр халат бор эди. Докторнинг тиззасидаги кумуш барқашда кумуш шоколаддон ва юпқагина чиннидан ишланган идишча мавжуд эди. Доктор уни ўзининг япалоқ қўлига олиб, бош ва кўрсаткич бармоғи билан ушлаган кўйи лабига олиб борганда, айниқса, идишча кулгини қистайдиган даражада кичкина кўриниб кетарди. Унинг кўзлари остида кўкимтир ҳалқачалар ҳосил бўлган, оғзининг четлари вайсақиларникидек осилиб қолганди. Йиллар ўтиб, доктор бадқовоқлашиб, томоғини ёғ босганидан хирилдоқ товущда гапирадиган бўлиб қолганди. Каравот ёнидаги столча устида сигаретларнинг учи чиқиб турган шиша идиш ва шарқона кичкина занг турган эди. Хонадаги мебеллар каттакон, қора рангда бўлиб, нохуш кайфият уйғотарди: суратларнинг бари диний мазмунда, уйда ягона фотосурат мавжуд бўлиб, унда докторнинг марҳума хотини акс этган эди. Марҳума (агар васиятига биноан нархи тўлаб туриладиган ибодатлар эвазига шунга эришиш мумкин бўлса), эндиликда жаннат роҳат-фароғатидан баҳраманд эди. Бир вақтлар доктор қисқа муддатга бўлса-да маданий ҳаётга дахл қилган ва умрининг қолган қисми Францияга бўлган соғинч ва хотираларга тўла эди. — У пайтлар, — дерди у, — мен маданиятли инсон эдим. — Доктор бу билан ўзининг камтарона иш ҳақи жононлар билан юриш ва ресторанларда овқатланиш имкониятини беролганини назарда тутарди. У идишига яна шоколад қўйди, шакарли пишириқни бармоқлари билан ушатди. Хизматкор очиқ эшик олдига келиб, тўхтади ва ўзининг шу ерда турганини сезишларини кутиб турди.

— Хўш? — сўради доктор.

— Қандайдир ҳинду, боласи билан... Болани чаён чаққанмиш...

Доктор газабга эрк беришдан олдин эҳтиёткорлик билан идишни барқашга қўйди.

— Бир камим “қандайдир ҳиндулар”ни зарарқунандаларнинг чақуvidан даволаш эди. Мен мол дўхтири эмас, врачман.

— Хўп, хўжайин, — деди хизматкор.

— Пули бор эканми? — сўради доктор. — Қаёқда! Уларда пул нима қилсин. Негадир дунёда яккаю ягона — мен текинга ишлашим ке-рак. Жонимга тегди. Бор, пули бор-йўқлигини билиб кел!

Хизматкор даричани бир оз қия очди-да, тирқишдан жавоб кутиб турган оломонга қаради. У бу гал ҳам қадимий тилда гапирди:

— Даволаш учун тўлайдиган пулинг борми?

Кино адёл остидаги яширин чўнтагига қўл суқди. У ердан тўрт буклоғлик қоғоз чиқариб, эҳтиётлаб оча бошлади. Ниҳоят қоғоз ичида саккизта майда япаски дур кўринди. Улар қийшайган, майда яра сингари оч тусда бўлиб, қарийб ҳеч қанақанги қийматга эга эмасди. Хизматкор уларни қоғози билан олгач, даричани беркитди. Бироқ, бу гал уни узоқ кутмадилар. У даричани қоғоз сигадиган даражада очди-да:

— Доктор кетиб қолди. Уни оғир касалникига чақириб кетишди, — дея дарҳол даричани бекитиб олди. Чунки у одамларнинг кўзларига боқишга уялар эди.

Бу уят оломонга ҳам юқди. Оломон тарқала бошлади. Гадолар черков остонасига қайтдилар. Лақиллаб юрган бекорчилар эса сандирақлашда давом этдилар. Қўшнилар ҳам, ҳамманинг кўзи ўнгида шарманда қилинган Кинонинг ўзлари олдида уялмаслиги учун тарқалишди.

Кино докторнинг уйи олдида узоқ турди. Унинг ёнида Хуана ҳам бор эди. Кино ҳурмат маъносидан ечган шляпасини оҳиста кийди. Тўсатдан қулочкашлаб, мушти билан даричага зарб туширди. Сўнгра ёрилиб кетган бўғимига, бармоқлари орасидан сизиб оқаётган қонга ажабланиб қараб қолди.

II

Шаҳар дарё этагида жойлашган бўлиб, ўзининг эски, сарғиш уйлари билан Кўрфазнинг қарийб қирғоғигача келиб қолган эди. Қирғоқда эса сувдан чиқариб қўйилган Найарит қайиқлари ётарди. Сув ўтмайдиган қорамой суртилгани учун улар бир неча авлодга хизмат қилган, оқ ва кўк рангда эдилар. Марварид изловчилар бу хилдаги қайиқ яшаш сирини яхши билардилар. Қайиқлар ичи чуқур, чиройли, тумшуғи ва қуйруғи айланатоб, кичкина учбурчак елканли мачта қотирилган кўндаланг тўсинли эди.

Сариқ кум қарийб сув лабигача ястаниб борган, у ерда эса кум ўрнини сув ўтлари ва тўлқинлар парчалаб ташлаган чиганоқ чаноқлари эгаллаганди. Қумлоқда денгиз қисқичбақалари мудрар, фивирлашарди. Синиб, майда-майда бўлиб кетган чаноқлар орасида гоҳо майин юнгли жажжи жонзотлар чиқиб, гоҳо ниҳон бўлардилар. Денгиз туби ўрмалаётган, сузаётган жонзотлару юқорига интилаётган ўсимликлар билан тўлиб тошганди. Сокин тўлқинлар қалин сув ўтларини майин аллалар, денгиз жонзотлари маҳкам ёпишиб олган ям-яшил сув ўтининг узун баргларини жимгина тебратар эди. Сирти олачипор заҳарли балиқлар эса сув ўтининг майин қатламига ёпишиб олган, уларнинг юқорисида ранго-ранг қисқичбақалар у ёқдан бу ёққа изғиб юришарди.

Шаҳарнинг оч итлари ва чўчқалари келаётган тўлқин ўлик балиқними ёки денгиз қушиними қирғоққа чиқариб ташлар, деган илинжда соҳилда тинмай тимирскиланишарди.

Тонг отганига ҳали унча вақт бўлмаса-да, йироқларда милтираган сароб пайдо бўлишга улгурганди. Кўрфаз бўйлаб айрим нарсаларни бўрттириб, айримларини бутунлай кўриб бўлмайдиган қилиб юборадиган титроқ бир ҳаво ястаниб олганди. Бу титроқ туманда ҳамма нарса кўзни чалғитадиган рўёдек туюларди: унда ҳамма нарса — денгиз ҳам, замин ҳам ажиб аниқлик касб этар ва шунинг билан бирга тушдагидек ғира-шира ҳам эди. Балки шунинг учун Кўрфаз бўйида яшовчи одамлар кўпроқ ички сезгиларига, тасаввурларига ишонарлар. Кўзларига ишонмайди, чунки кўзлар алдайдилар. Улар узоқни яқин қилиб кўрадилар, йўқ нарсани бордай аниқ намоён этадилар. Шаҳар чеккасидаги мангозорда дарахтларнинг танаси бир тарафдан худди телескоп ойнасидаги каби аниқ кўринса, иккинчи томондан қора-зангор доғларга қоришиб намоён бўлади. Кўрфазнинг йироқ соҳили сувга ўхшаш қуюқ туманда гўё эриб кетгандек. Кўз қамраб олаётган ҳамма нарсада зигирча бўлсин ҳаққонийлик йўқ эди. Кўзингга ишониб, ҳақиқатан ҳам бирор нарсани кўраяпсанми ёки рўпарангда бўшлиқми, билиб бўлмасди. Кўрфаз бўйида яшовчилар ҳамма ерда ҳам шундай ўйлашар, бу уларни ажаблантирмасди ҳам. Сув устида ногоҳ мисранг ярқироқ тутун пайдо бўлар ва заррин қуёш ундан сингиб ўтиб, кўзни қамаштиргулик шуъла таратиб милтирашга мажбур қиларди.

Марварид тутувчиларнинг қамиш кулбалари шаҳарнинг ўнг томонидаги саёзлик ичкарасида жойлашган, улардан узоқ бўлмаган жойдаги соҳилда қайиқлар чиқариб қўйилганди.

Кино ва Хуана секинлик билан қирғоққа тушиб, ўзларининг қайиқлари — Кино дунёда соҳиб бўлган ягона бойлик олдига яқинлашдилар. Қайиқ анча эски эди, Кинонинг бобоси уни Найаритдан олиб келган. Сўнгра қайиқ Кинонинг отасига, ундан эса Кинога ўтган. Бу қайиқ унинг ҳам мулки, ҳам боқувчиси эди. Чунки қайиғи бор эркаккина аёлга бирор-бир емак топишга ваъда бера олиши мумкин. Қайиқ — бу очликдан омон қолиш демакдир. Ҳар йили Кино уни отасидан ўрганганидек қайтадан сув ўтмас қорамой билан қопларди. Ҳозир ҳам қайиққа яқинлашиб, ҳар доимгидек тумшук қисмини қўллари билан майин силаб қўйди. Сувга олиб тушиладиган тош, сават ва арқонни қум устига ташлади. Сўнгра аёлни икки буклаб, қайиқнинг тумшугига ёзди.

Хуана Койотитони аёл устига ётқизди. Уни жазирама офтоб тифидан асраш учун шол рўмоли билан беркитди. Койотито йиғламай жим ётар, аммо энди елкасигина эмас, бўйнию, кулоқларигача кўкара бошлаган, юзи шишинқираб, ёноқлари ёнмоқда эди. Хуана сувга тушди. Қалин сув ўтларини юлиб, кулчадек сипта шаклга келтирди-да, боланинг кўкариб кетган елкасига босди. Бу—доктор тавсия этадиган даволаш усулларида қилинмасдигина эмас, балки афзалроқ ҳам эди. Бу усулга фақат бир нарса — докторлик обрўси етишмасди, холос. Зеро, у оддийгина бўлиб, ҳеч қанақа заҳмат чекишни талаб этмасди. Койотитонинг ошқозонида санчиқ турмади. Афтидан Хуана ўз вақтида ярадан заҳарни сўриб олганди. Шундай бўлса-да, у боласининг тақдиридан ҳамон ташвишланарди. У ибодатларида худодан бевосита боланинг соғайишини сўрамасди. Илоҳдан Кинонинг дур топиб олишини ўтинар ва бу жавоҳирни Койотитони даволаши учун докторга беришини ўйларди. Зеро, Кўрфаз яқинида яшовчи одамларнинг фикрлаш тарзи ҳам милтираган сароб каби ноаниқ эди.

Кино ва Хуана қайиқни Кўрфаздаги қумдан сувга томон судрадилар. Қайиқ сувда қалқий бошлагач, Хуана унга чиқиб олди. Кино эса сувда соҳилбўйи тўлқинлари зарбидан бир оз чайқалиб, равон суза бошламагунича қайиқнинг қуйруғидан ушлаб, ёнма-ён борди. Қайиқ эркин суза бошлаганда улар бирданига ҳар икки томондаги эшакни сувга туширишди. Қайиқ эса денгизнинг силлиқ пешонасида ажинлар қолдириб, шувиллаб сузиб кетди. Бошқа марварид оловчилар алақачон денгизга чиқишганди. Орадан бир неча дақиқа ўтгач, Кино уларни

марварид қути турган жой устида муаллақ осилиб турган туман орасидан гира-шира кўриб турарди.

Қуёш нури сув ичини худди ўша қутигача ёритиб турар, сувнинг синган қисқичбақа чаноқлари сочилган тошлоқ тубида кунгирадор марвариддонлар ётарди. Бу — ўтган асрларда Испания қиролини Европада илк ўринга олиб чиққан, унга урушлар қилиш, жонини жаннатдан бўлсин деб дуо қиладиган неча-неча черковлар руҳонийларини қимматбаҳо либослар билан сийлаш имкониятини берган ўша қути эди. Четлари юбка бурмаларини эслатадиган оч рангли марвариддонларга қисқичбақа чаноқлари, жажжи краблар ёпишиб олган марвариддон эса сув ўтларига ўралиб ётарди. Тасодифлар дақиқа сайин марвариддонни таъқиб ётарди. Қум зарраси ўзан бурмасига тушиб қолиб, жаҳдини кўзгаса, қумдан ҳимояланган жонзот уни садафсимон суюқлик билан бутунлай қоплаб олиши мумкин эди. Бу ишни бир бошладими, бегона вужудни садафсимон нарса билан қоплашни то тўлқин уни бурмадан чиқариб ташламагунча ёки марвариддоннинг ўзи ўлгунича давом эттираверади. Марвариддонларни йиғиб, улар ичидан садафсимон нарса қоплаган қум зарраларини топиш учун одамлар асрлар давомида сувга шўнғийдилар. Марварид овловчилар қисқичбақа чаноқларини атайлаб ташлаб қўйган бу жойларда балиқлар тўпланиб, ярқироқ силлиқ тавақаси остидаги шиллиқни еб кетардилар. Бироқ, марвариднинг яратилиши улкан тасодиф, шундай камёб бахтки, барча худолар биргаликдагина ўз бандасига мана шундай бахтиёрликни ато этиши мумкин.

Кинонинг икки арқони бор эди: бири тошга, иккинчиси саватчага боғланган. У эғнидан қўйлаги ва шимини ечди, шляпасини қайиқ ичига қўйди. Сув ёғ аралашгандек ялтирарди. У бир қўлига тош, иккинчисига саватни олиб, оёқларини олдига чўзганча сакради. Қўлидаги тош уни сув қаърига тортиб кетди. Денгиз юзасини лаҳзалик пуфаклар қоплади, улар ёрилгач, сув қатлами бутунлай тиниқлашди. Кино чўкиб борар экан, юқорида — тиниқ сувда қалқиб турган қайиғининг тубини кўрди.

Кино сувни қўйқа ва қум билан лойқалатмаслик учун оҳишта ҳаракатланарди. У тош боғланган арқонга ўнг товонини ўтказиб олдида, қўллари зудлик билан гоҳ битталаб, гоҳ бир нечтадан марвариддонларни турган жойидан узиб ола бошлади. Кино уларни саватга жойларди. Чаноқнинг айрим ерларида шунчалар тифиз жойлашиб олгандиларки, уларни олишга улгуриб бўлмасди.

Кинонинг халқи рўй берган барча воқеалар ҳақида, дунёда мавжуд ҳамма нарсалар тўғрисида куйлар эди. У балиқларга, газабнок ва сокин денгизга, нур ва зулмат, ой ва қуёшга бағишлаб қўшиқлар тўқиганди. Бу қўшиқларнинг ҳар бири, ҳатто ёддан кўтарилганлари ҳам Кино ва унинг халқи онгида сақланиб келарди. Кино саватига қисқичбақа чаноқларини солаётган ҳозирги лаҳзада ҳам унинг шуурида қўшиқ янграрди. Бу қўшиқнинг куйи кўкракда гупиллаб ураётган қалби бўлса, гоҳ булутдек бир ерда гавжумлашиб, гоҳ бирдан кўздан ғойиб бўладиган балиқлар тўпчалари, оч зангори тусдаги сув ҳамда ундаги мастона кезиб юрган жажжи жондорлар ўша қўшиқнинг бетакрор оҳанги эди. Бироқ, бу қўшиқнинг бағрида, энг ўзагида, аранг англаш мумкин бўлган, аммо гоҳ асосий овоз ортига беркиниб олса-да, барибир сўнмас, яширин, нозик тинимсиз ўзга бир қўшиқ бор эди.

Бу ногаҳон топилиши мумкин бўлган ўша Марварид шарафига янграётган қўшиқ эди. Зеро, бу марваридни саватга ташлаётган қисқичбақа чаноқларининг ҳар бири совға қилиши мумкин эди. Омад ёки омадсизлик тасодифга боғлиқ. Омад тангри сен томонда деганидир. Кино хотини Хуана юқорида қайиқда мўъжизакор дуолар ўқиётганини, юзи сўзсиз қотиб қолган, пайлари таранг тортишиб, худолар қўлидан омадни куч билан тортиб олишга тайёр турганини биларди. Чунки омад Қойотитонинг елкасидаги шиш бошқа ерларга ҳам тарқалмай, қайтиши учун жуда даркор эди. Омадга эҳтиёжнинг, иштиёқнинг улканлиги сабабли бу тонг — ўша бирдан топилиб қолиши мумкин бўлган марвариднинг нозик, сирли оҳанги ҳар галгидан ўзгача ва кучлироқ жарангларди. Бу оҳанг тиниқлиги ва нозиклиги билан сувости дунёси қўшиғига айланиб кетганди.

Фурур, ёшлик ва қувват Кинога ҳеч қандай зўриқишсиз икки дақиқадан ортиқ сув остида қолишга имкон берарди. Шунинг учун у шошилмасдан ишлар, энг йирик чаноқларнигина терарди. Безовта қилинган молюскалар ўз тавақаларини маҳкам бекитиб ётардилар. Кинодан ўнгроқда садафдонлар билан қопланган каттакон харсанглар бор эди. Бироқ, улар ҳали ёш ва яроқсиз эдилар. Кино катта тошлар яқинига сузиб келди ва ўша ердаги кичикроқ, бўртиб турган жой остида бир ўзи ажралиб турган каттакон чаноқни кўрди. Бу қадимий марвариддоннинг тавақаси бироз очилиб турар, чунки у тошлар билан ҳимояланганди. Лабдек туртиб чиққан бурма тан тахламалари орасида нимадир кўзни

қамаштирадиган даражада ялтираб кетди ва бирдан бу нур кўздан ғойиб бўлди. Чунки, чаноқнинг тавақалари ёпилиб қолганди. Кинонинг юраги оғир зарб билан уриб, қулоқлари остида ногаҳон топилажак ўша нарсанинг кескин оҳанглари янгради. У оҳиста ҳаракат билан чаноқни жойидан узиб, кўксига маҳкам босди. Сўнгра тош боғланган арқондан оёғини ечиб олди. Унинг вужуди сув юзига қалқиб, қора сочлари қуёшда товланди. У борт устидан қўлини чўзиб, чаноқни қайиқ тубига қўйди.

У қайиққа чиқаётганида мувозанатни сақлаш учун Хуана оғирлигини ўнг томонга босди. Кинонинг кўзлари ёнарди. Бироқ, одоб юзасидан у сувдан аввал тошни, сўнгра чаноқлар солинган саватни тортиб олди. Хуана эрининг ҳаяжонини ҳис қилиб, нигоҳини бошқа тарафга бурди. Ахир бирор нарсани жудаям хоҳлаверса бўлмайди-да. Шундоққина келиб турган омаддан Мосуво қилиши мумкин. Хоҳлавергину, лекин жуда муккангдан кетма, худо ёки худоларга нисбатан муносабатда ҳам эҳтиёткор бўлиш керак. Хуана нафасини ичига ютди. Кино шошилмасдан ўткир паккисини очди. Хаёл аралаш саватга қаради. Ўша чаноқни балки охирида очиш керақдир. У саватдан кичкина марвариддонни олиб, беркитадиган пайини кесди. Ўзак тахламини бармоғи билан пайпаслаб кўрди-да, уни сувга улоқтирди. Шу чоқ каттакон чаноққа кўзи тушди. Чўкка тушиб, уни қўлига олди, барча тарафларини айлантириб кўрди. Чаноқнинг бурушиқ сирти нурда гоҳ қорамтир, гоҳ маллатоб ярқирар, ичида эса икки-учта қисқичбақа жойлашиб олганди. Кино уни очишга ботинолмади. Унинг кўргани тасодифан учраган садаф парчасининг шуъласи ёхуд тасаввур ўйини ҳам бўлиши мумкин. Бу Кўрфазда кўрган нарсанга ҳам ишониб қийин, аслида.

Аммо Хуананинг нигоҳи Кинодан узилмасди. Хуана ортиқ чидай олмасди. У Койотитонинг шол рўмол ёпилмаган бошига кафтларини теккизди.

— Очақол, — деди у эшитилар-эшитилмас.

Кино абжир ҳаракат билан чаноқ тавақалари орасига пичоқ суқди. Шиллиққуртнинг пайи қандай зўриққанини ҳис қилди. Пичоқнинг дастасидан ушлаб, уни пастга йўналтирди: икки тавақани боғлаб туювчи пай узилди ва устки тавақаси четга отилди. Кинонинг кўзи қўлига тушиб, бирдан тинч тортди. Кино терисимон қўлини кўтарди. У ерда ўша — комилликда ойда қўлини қўйган қўлини кўрди. У ўз вужудига нур

йиғар, гүё уларни шаффофлаштириб қайтадан кумушранг шуь-
лаларга айлангириб таратарди. У каттакон, денгиз олчарлоғининг
тухумича келарди. У дунёдаги энг улкан марварид эди.

Хуананинг нафаси тикилиб, инграниб қўйди. Кинонинг
қулоқларига эса, хуфёна мусиқа жаранги эшитиларди. Тасодифан
топилиб қолиши мумкин бўлган ўша нарса тиниқ, жуда гўзал,
илиқ ва ширин, тантанавор куй таратиб жарангларди. Бу улкан
марварид ичида унинг орзулари, тушлари ором оларди. Кино
марваридни жон таслим қилаётган шиллиққуртдан ажратиб олиб,
кафтига қўйди. Юмалатиб кўриб, шаклан мукамал эканига
ишонч ҳосил қилди. Хуана Кинонинг қўлидаги марвариддан
кўзларини узолмай, у томон интилди. Бу — докторнинг уй
даричасига урилиб кесилган ўша қўл эди. Бўғимларидаги ке-
силган тери денгизнинг шўр сувида оқариб қолганди.

Хуана беихтиёр отасининг аёлида ухлаётган Койотито
томонга узанди. У сув ўланларидан иборат малҳамни олиб, унинг
елкасига босди.

— Кино! — кескин қичқириб юборди Хуана. Кино ўз мар-
варидидан кўзини узиб, ўғлининг елкасидаги шиш қайтганини,
унинг вужуди захарни енгиб бўлганини кўрди. Шунда Кинонинг
бармоқлари марваридни маҳкамғижимлаб олди, у ўзини-ўзи
бошқаролмай қолган эди. Бошини орқага ташлаб, чўзиб ингранди.
Унинг кўзлари қовоқлари остига беркинди, томоғидан ўкирик
отилиб чиқди, вужуди титрай бошлади.

Бошқа қайиқлардаги кишилар қўрқув аралаш ўгирилди-
лар-у, шу лаҳзадаёқ эшакларини улоқтириб, бир-бирларидан
ўзиб, Хуана ва Кинонинг қайиғи томон чопа бошладилар.

III

Ҳар бир шаҳар тирик жонзотга ўхшайди. Ҳар бир
шаҳарнинг ўз асаб торлари, боши, елкаси, оёқлари бор. Шаҳарлар
бир-биридан фарқланадилар, бири иккинчисига сира ўхшамайди.
Унинг ҳиссий ҳаёти ҳам ўз маромида бўлади. Шаҳарда хабар-
лар қандай тарқалиши — ечими душвор бўлган муаммодир. Бу
ерда хабарлар одатдагидан кўра тезроқ тарқалади.

Кино ва Хуана бошқа марварид овловчилар билан қамиш
кулбалар ёнига етиб келишга улгуриб-улгурмасдан шаҳарнинг
асаблари таранглашиб, “Кино дунёдаги энг йирик Марваридни
тутиб олибди”, деган фаройиб хабардан ларзага кела бошлаган
эди. Болақайлар нафас ростлашга улгурмай бу сузларни айтиб

бўлмасидан, уларнинг оналари нима гаплигини билиб қўя қолишди. Фаройиб хабар қамиш кулбалар, кўпиклиниб ётган денгиз ёнидан ўтиб, тош ва гиштин уйли шаҳарга ёпирилди. Хабар ўз боғида сайр қилиб юрган руҳонийгача етиб борди ва унинг кўзларига ўйчанлик бахш этиб, черков таъмирга муҳтожлигини ёдига солди. Руҳоний бундай марварид қанча туриши мумкинлигини тахмин қилар экан, Кинонинг боласини чўқинтирган-чўқин-тирмаганини, Кино ва унинг хотинига никоҳ ўқиганми — йўқлигини эслашга тиришди. Хабар дўкон соҳибларига ҳам етиб келди. Улар ҳам ўзларининг дўконлари тахмонларидаги узоқ туриб қолган эркаклар кийимларига назар ташладилар.

Бу хабар докторга унинг қабулида дард эмас, гарчи буни на доктор, на хоним тан олмайётган бўлса-да, кексалик азоб бераётган аёл ўтирган чоғда етиб келди. Кинонинг кимлиги ойдинлашгач, докторнинг юзидаги ифода кескинлашди.

— Унинг боласи — менинг беморим, — деди доктор.

— Чаён чаққан экан, мен уни даволяпман.

У ёғ босган кўзларини юмиб, Парижни эслади. Парижда ижарага олган хонаси унга ҳашамдор, бирга яшаган, ёноқлари япалоқ жазмани, гарчи бу сўзларга арзимасада, ҳар ҳолда, латофатли, кўнгилчан қиз бўлиб туюлиб кетди. Доктор нигоҳини кекса миждозидан олиб, бўшлиққа тикди. Ўзини Париж ресторанида ҳис этди. Соқий унга бир шиша вино узатмоқда эди.

Хабар ҳаммадан илгари черков остонасидаги гадолар қулоғига етиб келганди. Улар мамнун хахолашиб қўйдилар. Зеро улар ногоҳ бахт қучган камбағалдан кўра саҳийроқ садақа берувчи киши бўлмаслигини яхши билишарди.

Кино дунёдаги энг улкан Марваридни тутиб олди. Шаҳардаги кичик идораларда марварид харид қилувчиларнинг ходимлари ўтиришади. Олибсотарлар эса ўз идораларида ўтириб, марваридни унга қачон келтиришларини кутиб ўтиришар, сотувчи бозорга киргани ҳамона бақириб у билан савдолашишга, дўқ қилишга киришиб кетишарди. Бу ҳол марварид изловчи бошқа арзонлаштириб бўлмайдиган баҳога кўнгунча давом этаверадди. Ҳа, арзонлаштиришнинг ҳам харидорлар босиб ўтишга ботинолмайдиган ўз чегараси мавжуд эди. Чунки, арзон нарх қўйишганидан ғазабланган изловчи ўз марваридини черковга олиб бориб садақа қилган пайтлари ҳам бўлганди. Савдо тугагач, харидорлар идорада ёлғиз қолишар, жавоҳирлар ўзларига тегишли

эмаслигидан афсусланиб, бармоқлари билан марваридни асабий ўйнардилар. Аслини олганда марваридни харид қилувчи бир киши эди, холос. У рақобатга ўхшаб кўринсин учун ўз ходимларини турли идораларга қўйиб қўйганди. Бу ажойиб хабар харид идораларига ҳам етиб келди. Олибсотарларнинг кўзлари олайиб, бармоқларига енгил титроқ кирди. Ҳар қайси марварид харид қилувчи беихтиёр ўз хўжайини мангу яшамаслигини, вақт ўтиши билан унинг ўрнига кимдир ўтириши мумкинлигини хаёл қилди. Уларнинг ҳар бири андак жамғарма бўлса, ўзи мустақил иш юргиза бошлашини тасаввур этди.

Кўпларнинг Кинога бўлган қизиқиши бирдан ортиб кетди. У билан савдогарлар, садақа ва ёрдам илинжида юрган тиланчиларгача қизиқа бошладилар. Кино дунёдаги энг улкан марваридни тутиб олган эди. Марвариднинг моҳияти, инсон моҳияти, билан қоришиб кетиши ғалати, лойқа бир тасаввур пайдо этарди. Ҳар бир одам ногоҳонда Кинонинг марваридига қандайдир кўринмас ришталар билан боғланиб қолгандек эди. Кинонинг марвариди ўзгаларнинг тушларига кирар, истаклари, мўлжаллари, режалари, мақсадлари, келажак ҳақидаги ўйлари, эҳтиёжлари, талпинишларига даҳл қилар эдики, уларни қондиришнинг ягона йўлида фақат биргина одам, у ҳам бўлса Кино турарди. Қизиги шунда эдики, негадир ҳамма Кинода ўз рақибини кўра бошлаганди. Бу фаройиб хабар шаҳар тубидан алақандай мангу ёвуз ва қора қуйқаларни юзага ҳайдаганди: бу қора қуйқа чаёнга ўхшар ёки оч одамни овқат ҳиди беҳудуд ғазабга солган пайтдаги очлик ҳиссига, жавобсиз севгига учраган ошиқнинг ёлғизлик туйғусига монанд эди. Шаҳарнинг оғули безлари заҳарли сўлак ажратиб чиқара бошлаган ва бунинг босимидан шаҳар шишиб, оғир бесўнақайлик касб этмоқда эди.

Бироқ, Кино ва Хуана бундан батамом беҳабар эдилар. Шу қадар ҳаяжонга тўлган, бахтиёр бу икки кимсага барча кишилар уларнинг шодлигидан қувонаётгандек туюларди. Хуан Томас билан Аполония ҳам хурсанд. Зеро, улар ҳам ўша дунёнинг бир бўлаги эдилар-да. Окшомда, қуёш ярим орол тоғлари ортига ўтиб, очиқ денгизга ботган пайтда Кино ўз кулбасида Хуананинг ёнига чўккалади, қўни-қўшнилари ҳам қамиш кулбага ёпирилиб келгандилар. Кино қўлида йирик марваридини тутиб турар, Кинонинг кафтида у худди тирикдек илиққина бўлиб турарди. Марварид оҳанглари эса Оила қўшиғига жўр бўлиб, ҳамоҳанглик касб этар, янада дилбарроқ ва ширинроқ бўлиб янграрди.

Қўшнилар Кинонинг кафтидаги марваридга боқиб, дунёда шу қадар бахтиёрлар ҳам бўларкан-да, дея ҳайратланардилар.

Хуан Томас тўшақда Кинонинг ўнг тарафида ўтирарди, зеро у Кинонинг акаси эди.

— Сен эди бойсан! Энди нима қилмоқчисан? — деб сўради у укасидан.

Кино нигоҳини марваридга қаратди. Хуана эса ҳаяжонланаётганини сезмасликлари учун кўзларини ерга тикиб, юзини шол рўмоли билан бекитди. Товланаётган марваридда Кино илгари орзу қилиб етолмай юрган нарсалар акс берарди. Кино марваридда Койотитони кўтариб олган Хуана ва ўзининг черковдаги баланд меҳроб олдида тиз чўкиб турганини, руҳоний уларни никоҳлаётганини кўрди. Чунки энди ўқитилажак никоҳининг ҳақини тўлай олардилар.

— Биз черковда никоҳ ўқитамиз, — деди у шивирлаб.

У жавоҳирда ўзларини қандай кийимда бўлишларини ҳам кўрарди: Хуананинг бошида ҳали тахи ёйилмаган янги шол рўмол, эғнида янги юбка бўлади. Кино Хуананинг узун юбкасини, унинг остида ярқираган яп-янги туфлини ҳам кўрди. Кўзгудек товланаётган жавоҳирда ҳаммаси намоён бўлмоқда эди! Унинг ўзи эса яп-янги костюмда, бошида похол эмас, юпқа қора кигиз шляпа, оёғи ҳам бут. Бироқ, энди у ковуш эмас, боғичли бошмоқ кийиб олганди. Койотито эса ҳаммадан хушрўй! Унинг эғнида Америка магазинларидан олинган кўк матросча костюм, бошида жажжи капитан шапкачаси. Капитан шапкачасини Кино шаҳарга сайёҳлар мавжуд пороход кирган пайтида кўрганди. Кино жавоҳирнинг таралаётган шуълаларида буларнинг барчасини кўриб турарди.

— Биз янги либослар сотиб оламиз, — деб қўшиб қўйди у.

Шу лаҳзадан бошлаб жавоҳир куйи қулоқлари остида янада баланд жаранглай бошлади.

Сўнгра эса жавоҳирнинг нафис — оқ юзасида Кино ўзи эга бўлишни жуда-жуда истаган бошқа буюмлар: у бундан бир йил муқаддам денгизга тушириб юборган гарпунни ўрнига — дастаси ҳалқачалик янги темир гарпун (унинг бу қадар катта фикрий сакраш қилиши осон эмасди) ва милтиқ юз кўрсатди. Нима қипти? Ахир энди у бой-бадавлат-ку! Кейин Кино марваридда ўзини — қўлларида ов милтиғи ушлаб турган Кинони кўрди. Орзулар, тизгинсиз орзулар! Унинг лабларидан ишончсизгина ушбу сўз сирғалиб чиқди.

— Милтиқ, — деди у. — Балки мен, милтиқ сотиб оларман. Милтиқ барча тўсиқларни чилпарчин қилиб ташлади. Гўё у етти ухаб тушига кирмаган нарса эди. Аммо, у милтиқ сотиб олиш ҳақида ўйлаши билан гўё унинг қаршисида кенг бир уфқ юз очди. Кино энди бошқа нарсаларни ҳам орзу қила бошлади. Ахир инсон ҳеч қачон мақсадига эришган жойда қололмайди. Унга истаган нарчасини берсангиз, сиздан яна бирор нарса сўрайди, дейишади. Ҳа, бу инсонни камситиш маъносида эмас, балки инсоннинг буюқ қобилиятларидан, бор нарчасигагина қаноат қилиб яшовчи ҳайвондан ажратиб турувчи энг ажойиб фазилатларидан биридир.

Кулбада жамланиб турган қўшнилари бу тизгинсиз орзуларга жавобан жимгина бош қимирлатдилар. Бироқ, орқадан кимдир: “Милтиқ. У милтиқ сотиб олмоқчи”, — деб шивирлади.

Кинонинг қулоқлари остида эса ҳамон тантанавор оҳангда марварид куйи янгради. Хуана Кинонинг журъатидан, унинг орзу қилиш қудратидан ҳайратга тушиб, бирдан бошини кўтардида катта-катта кўзлари билан эрига тикилди. Олдида уфқлар кенгайиб кетганидан Кино ўзини чегаралай олмай қолганди. Кинонинг кўзларига энди марваридда жажжи партада ўтирган Қойотито кўринди. Болаларнинг ана шу тахлит партада ўтиришини у бир гал мактабнинг очиқ эшигидан томоша қилганди. Қойотито камзулча кийиб олган, унинг устидан эса таглиги кенг шойи бўйинбоққа қўшилиб тикилган оқ ёқача чиқариб қўйилганди. Бундан ташқари Қойотито каттагина вараққа ниманидир ёзмоқда эди. Кино ўз қўшнларига кибр билан боқди.

— Менинг ўғлим мактабга боради, — деди у. Қўшнилари жимиб қолишди. Хуана чуқур нафас олди. Хуананинг Кинодан узилаётган кўзлари бирдан чақнаб кетди. Сўнгра гўё шундай мўъжиза рўй бериши мумкин ё йўқлигини текширмоқчидай тезда нигоҳини ўз қўлларида ором олаётган Қойотитого қаратди.

Кинонинг юзидан пайғамбарона нур ёғиларди.

— Менинг ўғлим китоб варақлаб, ўқийди. Ўғлим ёзишни ўрганиб, китобдаги нарсаларни тушунади. Ўғлим рақамларни ўрганади ва биз овоз инсонлар бўламиз. Чунки, у ҳамма нарсани биладиган бўлади. Биз ҳам ундан ҳамма нарсани ўрганамиз.

Кино марваридда қамиш кулба ичида ёқилган жажжи гулхан олдидаги тўшақда хотини билан ўтирганини, Қойотито ўзларига каттакон китоб ўқиб бераётганини кўрди.

— Бу марварид бизга ана шу нарсаларни инъом этади,— деди Кино.

У умрида шунча сўзни бирданига сўзламаган эди. Ўзининг сўзамоллигидан кўрқиб кетди. Қўллари марварид устида бирлашиб, унинг шуъласини ўчирди. Кинонинг қалбида кўрқув уйғонди. Эртага нима бўлишини билмаёқ “мана шундай бўлади”, деб кўйган одамлардагина шу тахлит кўрқув бўлади.

Қўшнилари эса шундоқ кўз ўнгиларида буюк мўъжиза рўй берганини тушуниб туришарди. Улар Кино марварид топиб олган ўша кундан бошлаб ўзлари учун янги ҳаёт бошланажagini ва бу кун ҳақидаги ривоятлар узоқ йиллар давом этажagini англадилар. Кино айтган нарсалар амалга ошса борми, улар Кинонинг ўша чоғда қандай ҳолатда бўлгани, нималар дегани, бу пайт кўзлари қандай чақнаб кетгани ҳақида сўзлаб юришади. Сўзларининг охирига эса: “Кино бутунлай ўзгариб кетди. Унинг вужудига буюк бир куч кирдики, ҳаммаси мана шундан бошланди. Кўраяписизми, у ҳозир қандай бўлиб кетган. Мана шу нарсаларнинг ҳаммаси менинг кўз ўнгимда рўй берди!” — деб қўшимча қилардилар.

Агарда Кинонинг ниятлари пучга чиқса, айнан ўша қўшнилари бундай дейишади: “Ҳаммаси мана шундай бошланди. У савдойи бўлиб қолди, сўзлари ҳам телба-тескари. Бундай савдодан худонинг ўзи асрасин! Уни худо қарғади. Негаки, Кино бизнинг ҳаётимизга қарши исён қилганди. Кўраяписизми, қандай аҳволга тушиб қолди! Ақлдан озишига ўзим гувоҳ бўлиб турдим”.

Кино мушт бўлиб тугилган қўлига боқди. Нигоҳи доктор даричасига урилган пайтида қон қотиб, бужмайиб қолган бўғинларига тушди.

Атрофни қоронғулик қоплай бошлади. Хуана шол рўмолини салқироқ борлади-да, боласини унга жойлаштирди. Гулхан учун ўйилган чуқур ўчоқчани кавлаштириб, бир бўлак чўғ топди. Унинг устига қуруқ шохчаларни қалаб пуфлашга тушди. Қўшниларининг юзларида аланга шуълалари рақс тушарди. Қўшнилари аллақачон кечки овқат ейиш маҳали бўлганини билишар, аммо кетгилари келмасди.

Қоронғулик қуюқлашган сайин гулхан шуълалари қамиш кулбалар деворларигача чўзилиб борди. Кулбага кираверишда айтилган сўз ёки шивир оғиздан оғизга ўтаверди.

— Авлиё ота ... руҳоний келаяптилар.

Эркаклар бош кийимларини ечиб, эшиқдан нари суридилар.

Аёллар эса рўмоллари билан юзларини бекитиб, бошларини эгишди. Кино ва унинг акаси Хуан Томас ўринларидан туришди. Кулбага оппоқ соқолли, кексаларга хос сўлгин юзли, аммо нигоҳи ёшларникидай ўткир руҳоний кирди. “Болаларим” — деб мурожаат қиларди руҳоний уларга ҳамда болалар билан сўзлашгандек муомала қиларди.

— Кино, — дея сўз бошлади у майин овоз билан, — сен черковнинг буюк отахони туфайли ўз исмингга мушарраф бўлгансан. — Бу сўзлар гўё ҳукмдек жаранглади. — Сенинг Соябонинг бутун саҳрони бўйсундирган ва қабилadoшларинг дилига шафқат ҳиссини солган зотдир. Бундан бохабармисан бўтам? Китобларда шундай битилган.

Кино Хуананинг пинжига кириб турган Қойотитонинг бошчасига тезгина қараб олди. Вақти келиб болам китобларда нима ёзилган, ёзилмаганлигини албатта билиб олади, деб ўйлади у. Марвариддан таралаётган мусиқа тиниб, унинг ўрнига ўзга — эрталабки ғаним куйи эшитилди. Аммо, ҳали бу куй ожизгина бўлиб, йироқдан оҳиста, нозик жилғадек оқиб келмоқда эди. Кино бу ғаним оҳанги ўз хонадонига ким билан кирганини билмоқ учун кўшниларига бир-бир боқди.

Руҳоний яна гап бошлади:

— Менга айтишларича сен жавоҳир, яъни каттакон марварид топиб олганмишсан.

Кино кафтини очиб, уни ёруғлик томонга чўзди. Марвариднинг йириклиги ва латифлигидан ҳайратланган руҳоний эшитилар-эшитилмас “оҳ” тортиб юборди.

— Умид қиламанки, ўғлим, сен ўзингни бу қутлуғ бахтга мушарраф этган Эгамни унутмагайсан ва келгусида ҳам унинг раҳнамолигини тиларсан.

Кино руҳонийнинг бу сўзларига жимгина бош ирғади, унинг ўрнига Хуана жавоб берди:

— Унутмаймиз, отахон. Энди ўзимиз никоҳдан ўтмоқчимиз. Кино шундай деди. — Хуана ўз сўзларини тасдиқлашиб олмоқчидай кўшниларига нигоҳ ташлади. Улар тантанавор бош ирғадилар.

— Илк фикрларингиз мўминларга хослиги менга ғоят манзур, — деди руҳоний. — Сизни худо ўз паноҳида асрасин, бўталарим. — Сўнгра у ўтирилиб, шошилмасдан эшик томон юрди. Олдиндагилар унга йўл беришди.

Кинонинг бармоқлари яна марваридни сиқимлаб олди. Кино

атрофга хавотирли нигоҳ ташлади, зеро нохуш қўшиқ унинг қулоқлари остида яна янграй бошлаган, янграганда ҳам марвариддан таралаётган хуш оҳангни бўғиб ташлайдиган даражада кескин жарангламоқда эди.

Қўшилар бирин-кетин ўз кулбаларига тарқалишди. Хуана гулхан қаршисига чўкиб, ловия солинган сопол кўзани мўъжазгина аланга устига қўйди. Кино эшик олдига келиб, ташқарига қаради. Ҳар доимгидек унинг димоғига гулхан тутунларининг ачимсиқ ҳиди урилди. Юлдузлар ана шу тутун оғушида янада хирароқ кўринарди. Кино оқшомги нохушликни туйиб, адёл билан бурун катагини ёпди. Эти суягига ёпишган озғин ит яна унинг олдига югуриб келиб, ялтоқланган кўйи юнгларини ҳилпирата бошлади. Бироқ, Кино унга нигоҳини қаратган бўлса-да, кўролмади. Ит уфқ ҳалқаси узра совуқ зулмат бўшлиғига кириб, ғойиб бўлганди. Чирилдоқларнинг чириллаши, бақа ва қурбақаларнинг бўғиқ қуриллалари орасида ғаним таронаси эшитилардики, бунда у ўзини ҳимоясиз ва ёлғиз сизди. Кино бирдан титраб кетди ва бурнини адёл билан яхшироқ беркитди. Марварид унинг қўлида сиқилган, маҳкам чангалланган эдики, Кино кафти билан унинг силлиқ юзасини ва илиқлигини ҳис этиб турарди.

Кинонинг ортида Хуана сопол товага қўйишдан олдин ясаган ноннинг пуштига шাপатиларди. Кино ортида ҳарорат ва назокат мавжудлигини ҳис қилди, у ёқда гўё мушукчанинг нозик миёвлаши сингари латиф Оила қўшиғи янграрди. Бироқ, у олдинда нималар кутаётганини овоза қилиш билан ўз келажагини яратиб қўйганди. Ният — бу боқий нарсаси. Нима нарсани ният қилсанг, ўша дақиқадан бошлаб у сенинг вужудингда яшай бошлайди. Туғилган ва энди ҳатто кўриш мумкин бўлган ният ўзга мавжуд нарсалар сингари воқелик касб этади. Ният яшар экан, уни вайрон этиб бўлмайди, фақат унга осонгина тажовуз қилиш мумкин. Кинонинг келажаги ҳам ана шундай воқеликка айланди. У барқарор бўлган дақиқаданоқ, ўзга — вайрон этувчи кучлар бу ниятга тажовуз этишга шайландилар. Кино буни билар ва уларнинг тажовузини даф этишга ҳозирлик кўриши лозим эди. Кино яна шуни ҳам билардики, худолар одамларнинг фақат тасодиф туфайли туғиладиган орзу-ниятларини, уларга омад ёр бўлишини хуш кўрмайдилар. У ўз кучи, қудрати эвазига қозонган муваффақияти учун худолар инсонлардан қасос олишларини ҳам биларди. Ана шуларни билгани учун ҳам Кино ўз ниятларидан қўрқар, аммо, аллақачон мавжудлиги туфайли уларни вайрон этолмасди.

Ўз орзу-ниятларини ҳар хил тажовуэлардан ҳимоя қилиш мақсадида у якка ўзини бутун дунёга қарши муттасил чоғлаб борарди. Унинг кўзлари, ақли хавфни у пайдо бўлишидан анча илгари илғаб олганди.

Эшик олдида турган кўйи у қамиш панжара бўйлаб икки кишининг келаётганини кўрди. Улардан бири фонус кўтариб олган, фонус заминни ва келувчиларнинг оёқларини ёритиб борарди. Улар қамиш ихота киришига бурилиб, тўғри Кинонинг кулбасига яқин келишди. Кино уларни таниди: уларнинг бири доктор, иккинчиси эрталаб, унга даричани очган хизматкор эди. Кимлар келаётганини билгани ҳамон ўнг қўлининг кесилган бўғинлари гўё куйгандек жазиллаб кетди.

— Эрталаб келганингда уйда йўқ эдим, — деди доктор. — Аммо мана энди қўлим бўшаши билан дарҳол болангни кўргани келаяпман.

Кино остонада, елкалари билан кулбага кираверишни тўсиб турарди. Нафрат, аниқроғи нафрат ва кўрқув тўла эди унинг кўзларида. Зеро, унинг вужудида азалий итоаткорлик чуқур ўрнашиб олганди.

— Бола тузалиб қолди, — деди у тутилиб.

Доктор жилмайди, аммо, унинг шишган кўзлари кулмасди.

— Чаён чақиши гоҳ кутилмаган оқибатларга олиб келади, азизим, — деди у. — Бемор тузалгандек бўлдию, ҳеч ким кутмаётганда бирдан...

Доктор лунжини шишириб, “пуфф!” дея ўлимнинг қанчалик тез келишини ифодалаган бўлди. Сўнгра, асбоблар солинган қора сумкасини ўнг қўлидан чап елкасига, фонус нури тушадиган қилиб илди. Чунки, унга Кинонинг халқи ҳар хил асбобларни севиши, уларнинг қудратига ишониши маълум эди.

— Гоҳида, — равон овоз билан давом этди доктор, — гоҳида бирдан беморнинг оёғи қурий бошлайди ёки кўзи кўрмай, букри бўлиб қолади. Эй! Чаённинг нималигини мен билмай ким билсин, азизим. Унинг чақувини мен даволай оламан!

Кино вужудидаги нафрат ва ғазаб чекиниб, унинг ўрнини кўрқув эгаллаётганини ҳис этди. Ахир у касалликлар тўғрисида ҳеч нарса билмайди. Балки доктор ростдан ҳам даволай олар. Таваккал қилиб бўлмайди — докторнинг ёрдамини рад этиш — кўр-кўрона жоҳиллик. Доктор балки ҳамма нарсани тушунар.

Кино ўз халқига қўйилган қопқонларнинг бирига ҳайдаб киритилган, афтидан, токи китобларда нима ёзилгану, нима

ёзилмаганини билмагунича бу ердан чиқа олмасди. Ҳа! Таваккал қилиш мумкин эмаъ — Койотитонинг ҳаётини ҳам, кифтини ҳам хавф остига қўйиб бўлмайди. Кино остонадан чекиниб, доктор ва унинг хизматкорига қамиш кулбага киришига йўл очди.

Хуана олов ёнидан қўзғалиб, бурчакка қараб юрди. Боласининг юзини рўмоли билан тўсди. Доктор унга яқин келиб, қўлини чўзганида эса, Хуана титроқ ичида Койотитони бағрига босиб, Кинога нигоҳ ташлади. Кинонинг юзида олов шуълалари югураётганини кўрди.

Кино унга жимгина бош ирғади. Шундан сўнггина Хуана докторга болани қўлига олишга изн берди.

— Ёритиб тур, — деди доктор ва хизматкор фонусни кўтаргач, Койотитонинг елкасидаги жароҳатни диққат билан кўздан кечирди. У бир дақиқа ўйланиб турди-да, сўнгра боланинг юқори мижжасини қайириб, кўзларини текширди. Оёқларини типирчилатишига қарамай, Койотитони қўйиб юбормасдан маъноли бош чайқади.

— Ўзимам шундай деб ўйлагандим, — деди у. — Заҳар танага ёйилиб кетибди. Тезда ўз ишини қилади. Бу ёққа келиб қарагин. — Доктор яна боланинг юқори мижжаларини букди. — Кўраяпсанми, кўкариб кетган. — Кино Койотитонинг кўз олмаси ростдан ҳам кўкимтир эканига ишонч ҳосил қилди. Ким билади, балки у ҳар доим шундай кўкимтир бўлгандир? Бироқ, қопқон қўйиб бўлинган, Кино эса таваккал қила олмасди.

Докторнинг шишинқираган кўзлари ёшланди.

— Мен унга дори бераман, балки заҳарни енгиб чиқар, — деди у болани отасига узатаётиб.

Сўнгра доктор ўз сумкасидан, оқ кукун солинган кичкина шишача ва желатинли филоф чиқарди. Кукунни филофга солиб ёпди-да, яна бошқасига ундан кўпроқ кукун солиб, уни ҳам беркитди. Қолгани ҳам чаққон усталик билан бажарилди. Доктор Кинодан болани олиб, унинг пастки лабини икки бармоғи билан ушлади-да, оғзини очди. Доктор йўғон бармоқлари билан капсулани бола уни қайтиб тупурмаслиги учун тилининг тўригача сукди. Сўнгра доктор ердан муъжаз кўзачани олиб, Койотитонинг ютинишига имкон яратди — вассалом. Доктор яна унинг кўз олмасини текшириб, лабини тишлаб, гўё ўйланиб қолган киши бўлди. Ахийри у болани Хуанага бериб, Кинога юзланади:

— Заҳарнинг таъсири бир соатлар ичида ўзини кўрсатади. Агар дори кор қилса, бола омон қолади. Мен бир соатдан сўнг келаман. Балки мен айна вақтида етиб келгандирман, болани

кутқариб қоларман. — У чуқур нафас олиб, кулбадан чиқди. Фonus кўтарган хизматкор унинг изидан йлгарилади.

Хуана болани шол рўмоли остида ушлаб турар ва ҳаяжон ҳамда қўрқув ичра ундан кўзини узмасди. Кино унга яқин келиб, рўмол учини ечди-да, у ҳам Қойотитога боқди. Унинг кўз мижжасини букиб кўриш учун қўлини кўтарганда, марварид ҳамон қўлида сиқилган ҳолда турганини кўрди. Кино девор ёнида турган қути олдига бориб, унинг ичидан кичик латта олди. Унга марваридни ўраб, қўллари билан кулбанинг бир бурчагида чуқурча қазди. Бу жажжи тугунни чуқур ичига қўйди. Ҳеч нарса билинмаслиги учун тупроқни текислади. Сўнгра Хуана Қойотитодан кўз узмай ўтирган гулхан ёнига қайтди.

Уйига қайтгач, доктор оромкурсига чўкиб, соатига қаради. Хизматкорлар унга енгил кечки овқат — шакарли пиширик, шоколад ва мева-чева келтиришди. Бироқ, доктор буларнинг барчасига норози нигоҳини қадаб ўтирарди.

Қўшни кулбаларда бундан буён кўп йиллар мобайнида барча суҳбатлар, миш-мишлару ғийбатларнинг мавзуси бўлажак нарса ҳақида илк бор сўз юритишмоқда эди. Қўшнилари бир-бирларига бош ва кўрсаткич бармоғи учини бирлаштириб, марвариднинг қанчалар катта эканини кўрсатишар, енгил, нозик қўл ҳаракатлари билан у нақадар ажойиб эканини ифодалашга тиришардилар. Шу кундан бошлаб қўшнилари бойлик уларнинг бошини айлангирмадимикин дея Кино ва Хуанани қаттиқ кузатишарди. Ахир бойлик ҳамманинг ақлини олади-ку! Қўшнилари доктор Қойотитонинг олдига нега келганини билардилар. Докторнинг актёрликка ўқуви йўқ бўлиб, ҳамма унинг нима мақсадда келганини фаҳмлаб турарди.

Кўрфазда жажжи балиқчалар гуруҳи тангачаларини сувда ярқиратиб, уларни ютиб юбориш учун орқаларидан қувлаб келаётган катта балиқлар тўдасидан жон сақлаш ниятида қочиб борардилар. Қамиш кулбаларда ўтирганлар ҳам бу жанг қандай бораётганини, майда балиқчалар тўлқинларни шувиллатиб иккига бўлиб юбораётганларини, йиртқич балиқлар эса сув юзасига отилиб чиқиб, дум ва сузгичлари билан денгизни шалоплатаётганларини эшитиб турардилар. Кўрфаздан кўтарилган буғ буталар, кактуслар ва пастак бўйли дарахт шохларига шўр томчилар бўлиб илиниб қолмоқда эди. Сичқонлар ер устида тунашар, тунги қирғийчалар бўлса уларни шовқинсиэгина овлашарди.

Қоши устида малларанг — олов тусли қашқали ориқ қора кучукча Кинонинг кулбаси эшигига келиб, ичкарига қаради. Кино эътибор қилгач, ит бирдан ортига жуфтакни ростлашга шайландию, у нигоҳини олгани ҳамон яна жойида тек туриб қолди. Кучукча кулбага кирмади. У остона олдидан Кинонинг кичкина сопол идишдан ловия еганини, нон билан уни тозалаб, сўнгра устидан пулька ичганини ажиб бир қизиқиш билан кузатиб турарди.

Тамадди қилиб бўлгач, Кино тамаки ўрай бошлаган ҳам эдики, бирданига Хуана қичқириб юборди:

— Кино!

У Хуанага бурилиб, ўрнидан турди ва тезда унинг қошига борди. Хуананинг кўзларида даҳшат ҳукмрон эди. Кино энгашса-да, нимқоронғуликда ҳеч нарсани кўролмади. У олов гуриллаб ёнсин учун оёғи билан шохчаларни чуқурчага суриб туширди. Олов ёниб Қойотитонинг жажжи бошини ёритди. Боланинг юзи қип-қизариб кетган, титроқ ичра ўқчиётганидан оғзининг чеккаларига қуюқ сўлак оқиб чиққанди. Қойотитонинг меъдасида санчиқ туриб, аҳволи ниҳоятда оғирлашганди.

Кино хотиннинг ёнига чўккалади.

— Демак, доктор рост гапирган экан-да, — деди Кино. Бу гапни ҳам хотинига, ҳам ўзига қарата айтганди. Чунки, ҳануз фикрида ёмон ўйлар, ишончсизлик мавжуд бўлиб, доктор берган оқ кукунни унута олмаганди. Хуана гоҳ орқага, гоҳ олдинга тебраниб, мунгли Оила қўшиғини бошлаб юборди. Кулфатни ана шу қўшиқ билан ҳайдаш мумкин эди. Бола эса ўқчинар, онасининг қўлида тиришиб, типирчиларди. Кино бу лаҳза шубҳалар ҳукмида эди. Унинг қулоқлари остида Хуананинг қўшиғини босиб кетган ёвузлик оҳанги гулдирарди.

Доктор идишчадаги шоколадни ичиб, дастурхондан шакарли пишириқ бўлагини олиб, оғзига солди. Сўнгра бармоқларини қоғоз дастмол билан артиб, соатига қаради. Ўрнидан туриб, сумкасини қўлига олди.

Боланинг аҳволи ёмонлашгани ҳақидаги хабар қамиш кулбалар узра тез тарқалди. Чунки, камбағалларнинг очликдан кейинги энг даҳшатли ғаними касалликдир. Қўшнилاردан бири: “Мана кўрдингизми! Омад изидан ҳамииша фалокат келади”, дея секингина гап қотди. Улар ўринларидан туриб, бош чайқаганларича, Кинонинг кулбаси сари йўл олардилар. Намликдан бурунларини аёл чети билан беркитиб олган қўшнилари қорон-

ғуликда ҳар тарафдан Кинонинг кулбасига кела бошладилар. Тезда кулбага яна одам сиғмай кетди. Одамлар тик турганларича Койотитога боқишар, вақти-вақти билан бу ҳол нақадар ачинарли экани, қувончли кунда содир бўлган кулфат ҳақида қисқа-қисқа сўзлашиб олиб, “Ҳаммаси Оллоҳнинг иродаси” деб қўшимча қилишарди.

Кампирлар Хуананинг ёнига чўкка тушиб, унга ёрдам бермоқчи бўлишар, қўлларидан ёрдам келмаса-да, ҳар ҳолда уни тинчлангиришга уринардилар.

Доктор хизматкорининг кузатувида тезлик билан кулбага кирди-да, кампирларни товуқ каби тирқиратиб ҳайдади. Сўнгра болани қўлига олиб, текширди. Пешонасига кафтини босиб кўрди.

— Заҳар кучини кўрсатаяпти, — деди доктор. — Бироқ мен у билан олишиб кўраман. Қўлимдан келган ҳамма нарсани қиламан. — У сув сўраб, идиш ичига уч томчи нашатир спирти томизди-да, Койотитонинг оғзини очиб, аралашмани унинг оғзига қўйди. Койотито бўлса бўғриқиб, дорини тупуриб ташлашга уриниб қаттиқ қичқирар, Хуана ақлдан озган каби тек қотиб, ўғлидан кўз узолмасди. Бола атрофида тимирскиланган доктор ниҳоят тилга кирди:

— Омадингиз бор экан. Яхшиям мен чаён чақувини даволай оламан, бўлмаса... — Доктор кифтларини қисиб, акс ҳолда нима рўй беришини ифодалаган бўлди.

Аммо, Кино ўз шубҳаларидан фориг бўлолмас, докторнинг очиқ сумкасидан кўриниб турган оқ кукукли шишачага қараб-қараб кўярди. Аста-секин титроқ тиниб, Койотито докторнинг қўлида тинчиб қолди. Сўнгра кетма-кет қайт қилавериб чарчаганидан чуқур хўрсинди-да уйқуга кетди.

Доктор Койотитони Хуанага узатди.

— Энди аҳволи яхшилана боради, — деди у. — Мен жангда голиб чиқдим.

Хуана эса меҳр тўла кўзлари билан унга боқди.

Доктор сумкасини ёпаётиб сўради:

— Мен билан қачон ҳисоб-китоб қилмоқчисан? — унинг бу сўзларида ҳатто эркалаш оҳанги бор эди.

— Марваридни сотгач, албатта хизмат ҳаққингизни тўлайман, — жавоб берди Кино.

— Сенинг марваридинг борми? Яхши марваридми ўзи? — қизиқсинди доктор.

Шу пайт қўшнилар тилга киришди.

— У дунёдаги энг йирик марваридни топиб олди! — бири-бирига гап бермай қичқиришди улар бош ва кўрсатгич бармоқларини бирлаштириб, марвариднинг қанчалик катталигини кўрсатишаркан.

— Кино энди бойиб кетади, — дейишди бир-бирларининг сўзларини бўлиб қўшнилар. — Бунақанги марваридни ҳали ҳеч ким кўрган эмас.

Доктор ўзини ҳайратланганга солди.

— Биринчи марта эшитяпман. Марваридингни қаерда асраяпсан ўзи? Ишончли жойдами? Хоҳлайсанми, мен уни уйимдаги темир сандиққа яшириб қўяман?

Кино кўзларини оҳиста юмди, унинг ёноқларига қизиллик югурди.

— Ишончли жой, — деди у. — Эртага марваридни сотаману, ҳақингизни тўлайман. Доктор “ихтиёринг”, дегандек елка қисди. Аммо, унинг ёшланган кўзлари Кинонинг кўзларига қадалганди. Марварид кулба ичига яширилганига унинг имони комил эди. Шунинг учун Кино у кўмилган жойга қарамасмикан, деб кузатиб турарди.

— Марваридни сотаман, дегунингча уни ўғирлаб кетишса, чакки бўлади, — деди доктор ва Кино беихтиёр кулба бурчагидаги таянч устун тагига кўз ташлаганини сезиб қолди.

Доктор кетгач, қўшнилар истамайгина уй-уйларига тарқалишди. Кино ёлқини пасайган олов олдида чўккалади-да тунги товушларга — қирғоққа энгилгина урилган тўлқинлар шовурига, узоқ-узоқлардаги ит ҳуришига, қамиш кулба тепасида шабаданинг фир-ғирига ва қишлоқнинг ўзга кулбаларидан элас-элас эшитилган қўшнилариинг бўғиқ товушларига қулоқ сола бошлади. Товушлар эса сира тинмасди. Чунки, уларнинг уйқулари узоқ-юлиқ эди: улар ярим тунда уйғониб қолишса, анча сўзлашишар ва яна уйқуга кетардилар. Алангаланаётган гулхан ёнида бир неча дақиқа тургач, Кино ўрнидан кўзғалиб, эшик оғзига келди.

У бурни билан чуқур нафас олди-да, бирор кимса ўғирлик қилиш учун судралиб келмаётганмикин, деб атрофга қулоқ тутди. Унинг кўзлари тун зулмати қаърига тикилган эди. Чунки, ёвузлик қўшиғи ҳамон тинмаган, бунинг устига Кинонинг қалбидаги алам ва кўрқув ҳам интиҳо топмаган эди. Тун бағрига нигоҳ солиб, қулоқ тутиб олгач, Кино кулбага қайтди. Бурчақдаги тўсин ёнига келди-да, марваридни кавлаб олиб, бўйра тагидан бошқа чуқур қазиди. Унга марваридни жойлаштириб, тупроқ тортди.

Гулхан ёнида ўтирган Хуана унга ажабланиб қараб турарди. Кино марваридни яшириб бўлгач, сўради:

— Кимдан қўрқасан?

Кино жавоб учун керакли сўзни излаб, тараддудланди, сўнгра топди шекилли:

— Ҳаммадан, — деб жавоб берди. У ўз қалби вужудига темир совут кийгизаётганини ҳис қилиб турарди.

Улар кигиз устига чўзилишди. Бу тун Хуана болани шифтга илинган беланчакка солмасдан, ўз ёнига олиб ётди-да, унинг юзини шол рўмоли билан ёпиб қўйди. Кўп ўтмай ўра-ўчоқдаги чўғлар бирин-кетин сўна бошлади.

Кино уйқуда ҳам ором ололмади. Унинг тушига Койотито кирганди. Тушида Кинонинг ҳамда Кино мансуб халқнинг ўғли Койотито ўқишни ўрганган ва энди отасига бор ҳақиқатни айтармиш. Койотито улкан, уйдайд катталиқдаги китобни ўқир, ундаги ҳарфларнинг ҳар бири итдай келар, сўзлар эса саҳифалар ичида сакраб-сакраб ўйноқлардилар. Сўнгра китоб устига қалин соя тушди ва шу лаҳзаданоқ Ёвузлик қўшиғи янграй бошлади. Кино уйқу аралаш нималардир, деб хавотирли алаҳсирашга тушди. Кино салгина ҳаракатланиши биланоқ Хуананинг кўзлари очилиб кетди. Кино уйғонди, аммо ёвуз оҳанг унинг қулоқлари остида ҳамон янграр, қоронғулик қаърида у бутун вужуди билан алланимага шайланиб турарди.

Шу пайт кулбанинг нариги бурчагидан жуда ожиз шитирлаш, овозсиз одим ва қарийб ноаниқ — “ҳиҳ” деб нафасини ушлаб туришга ўхшаш товуш эшитилгандек бўлди. Унга қулоқ солар экан, Кинонинг ўзи ҳам нафас олишдан тўхтади. Хонадониди пинҳон ётган қора куч ҳам нафас олмай, тек қотганини у билиб турарди. Қарийб икки кулбанинг тўридаги буржида ҳамма нарса сокин бўлиб қолганидан Кино адашган бўлсам керак, деб ўйлаши мумкин эди. Бироқ Хуананинг қўли огоҳлантиргандек унинг қўлига тегди. Шу лаҳза ўша товуш яна эшитилди: бу полда ташланган одим ва бармоқларнинг ерни тимдалаганига ўхшаш сас эди.

Кинонинг қалбига кучли қўрқув тўлқини урилди, қўрқув ортидан эса ҳар доимгидек ғазаб қуйилди. Унинг қўли беихтиёр кўксига, боғичга осилган пичоқ турган жойга узалди-да, кигиз устидан сакраб туриб, бўғиқ пишқириб, қутурган қоплондек уйнинг буржида яширинган ўша қора нарса устига ўзини отди. У қўли билан майин матони ҳис қилгани ҳамон пичоқни санчди. Бироқ,

нишонга текизолмай, яна санчди. Пичоқ матони йиртиб кирганини ҳис қиларкан, миясида чақмоқ чақилгандек бўлди. У кучли оғриқнинг алангасида буткул куйиб қолгандек эди. Остонадаги тапир-тупир ҳам, тезгина йироқлашаётган қадам товуши ҳам — бари жимиб қолди.

Кино пешонасидан иссиқ қон оқаётганини сезар экан. Хуананинг:

— Кино! Кино! — деб чақирганини эшитди.

Унинг овозида даҳшат бор эди. Худди шу лаҳза бундан бир неча дақиқа олдин унинг вужудиға ғазаб қандай келган бўлса, худди ўша тезликда хотиржамлик ёйилди.

— Мен тирикман. Бу ерда бошқа ҳеч ким йўқ, — деди у хотиржамлик билан.

У бўйра олдигача пайпасланиб етиб борди. Хуана эса аллақачон гулхан ёнида эди. У кул ичидан ҳали сўнмаган чўф топиб, унинг устига юлинган маккажўхори барглари ташлади-да, пуфлай бошлади. Кулбада аланга шуьлалари ёйилди. Сўнгра Хуана яширилган жойидан шам қолдигини олиб ёқди. Уни гулхан ёнидаги тош устига қўйди. Хуана тез ҳаракатлар ва доимо паст товуш билан хиргойи қиларди. У шол рўмолининг учини намлаб, Кинонинг пешонасидаги қонни артиб олди.

— Ҳечқиси йўқ, — деди Кино. Бироқ, унинг овози ва кўзлари ғамгин ва совуқ эди, вужудида нафрат ўсиб борарди.

Шу пайт Хуананинг дилида жўшиб ётган дардлари юзага отилиб чиқди. Унинг лаблари ингичка очилди:

— Бу марварид бизга яхшилик келтирмайди, — дея қичқирди Хуана, — унда гуноҳ мужассам! У бизни ҳалок этади! Хуананинг овозида кескин оҳанглар қатъийлаша бошлади: — Уни ташлаб юбор, Кино. Кел, уни ёғричоқда эзгилаб ташлаймиз. Ёки бирор жойга кўмиб, кўмган жойимизни унутамиз. Кел, уни денгизга — ўз ўрнига ташлай қолайлик. У кулфат келтиради, Кино! У бизни ҳалок этади! — Кулбада рақс тушаётган шуьлалар ёруғида Хуананинг лаблари, киприклари қўрқувдан титраётганини аниқ кўриш мумкин эди.

Аммо Кинонинг нигоҳида бир қатъият мавжуд бўлиб, унинг иродасини ҳам ҳеч нарса буколмас эди.

— Яна қачон бундай омадга дуч келамиз? — деди у. — Ўғлимиз мактабда ўқиши керак. У бизни банди этиб турган кишанларни парчалаб ташлаши лозим.

— Бу марварид бизга ўлим келтиради! — қичқирди Хуана, — ҳаммамизга, ҳатто ўғлимизга ҳам.

— Жим бўл, — деди Кино. — Бундай сўзларни бас қил. Эрталаб марваридни сотамиз. Шунда ундаги барча машъумлик кетиб, фақат яхшилиги қолади. Жим бўл, хотин. — Унинг тим қора кўзлари оловга гамгин тикилиб қолди. Шу пайт у илк бор ҳамон кўлида пичоқ ушлаб турганини сезиб, унинг пўлат дамига қарадию, пичоқда ингичка қон изи қолганлигини кўрди. Бир дақиқагина каловлангач, шимига артиш ўрнига қонли пичоқни ерга санчиб тозалади.

Йироқларда хўрозлар бир-бирларига гал бермай қичқира бошлашди. Хаво ҳам алланечук илиб қолди — тонг яқинлашиб келаётганди. Тонг сабоси дарё лабидаги текисликни ажиб жимир билан қолаб, мангро дарахтлари япроғини шитир-шитирга кўмган, жажжи тўлқинлар эса қирғоқ бўйидаги майда чаноқлар сочилган жойга борган сари кўпроқ талпинардилар. Кино бўйрани озгина кўтариб, марваридни кавлаб олди-да, рўпарасига қўйди.

Шам ёруғида кумушдек товланаётган марвариднинг гўзаллиги ўз латофати билан кишини аллаларди. У шу қадар нафис ва нозик эдики, унинг ўз қўшиғи бўлиб, бу қўшиқ қувончбахш, порлоқ келажак ва ором ваъда этарди. Унинг илиқ шуъласи гўё ловуллаб ачишаётган ярага қўйилган бир шифобахш малҳам, хўрликлардан ҳимоя қилувчи қалқондек бўлиб, очлик ташриф буюрмоқчи бўлганда ҳам эшикни илгарироқ мангуга беркитиб қўя оларди. Кино унга боққани сайин нигоҳи тобора майинлашиб, юзидаги зўриқиш музини қуёшдай эритиб юбормоқда эди. У марвариднинг кумушсимон юзасида шамнинг жажжи аксини кўриб турар, денгиз ости салтанатининг мўъжизавий қўшиғини ҳамда унда зангори нур бўлиб таралган мусиқани тингламоқда эди. Унга ўғринча нигоҳ ташлаган Хуана Кинонинг табассум қилаётганини кўрди ва беихтиёр ўзи ҳам жилмайди.

Ушбу кун субҳи уларни умид билан сийламоқда эди.

IV

Ҳар бир кичик шаҳар ўзлигини таъмин этувчи бўлакчалардаги кичик ўзгаришлардан бохабар бўлишидан ҳайратга тушмай бўладими? Агар эркак, аёл ва ёки болакай абадий ўрнатилган қондаларга амал қилиб, ўзга эркак, аёл, болалардан ажралиб турмай, янгилик қилишга журъат этмай, бирор ёмонлик билан бошқаларга хавф солмас, шаҳарнинг оромини, одатий ҳаёт

оқимини бузмас экан, унда бу бўлак номаълум бўлиб, кишилар нигоҳига тушмай яшайверади. Мабодо бирор кимса эскича фикрлашдан ёки бир замонлар асос солинган турмуш тарзидан бирор қадам четга чиқиб кўрсам, унда шаҳарликларнинг асаби дарҳол бунга жавоб ҳозирлайди. Шаҳарнинг асаб силсиласи ҳам дарҳол ишга тушади. Ушанда ҳар бир алоҳида бўлақлар ўзаро хабарлашиб, унга қарши тил бириктирадилар.

Мана, ниҳоят бутун Ла-Пас шаҳри бўйлаб эрта тонгданоқ “кундузи Кино марваридини сотишга чиқади”, деган хабар тарқалди. Бу хабар қамиш кулбалардаги қўшнилари, марварид оловчиларга ҳам, хитойи баққоллик дўконидагиларга ҳам, хизматкорлар марварид ҳақидаги сўнгги хабарни етказиш учун бир-бирларига шивирлайверганларидан, ҳатто черковга ҳам маълум бўлди. Бу ҳақдаги миш-мишлар зоҳидларнинг қулоғига ҳам етиб келди: черков айвонидаги гадолар ҳам шуни муҳокама этишар, чунки Кинонинг чекига тушган омаднинг илк меваларидан улар ҳам баҳраманд бўлиши ҳеч гўп эмасди. Болалар бу хабарни ҳаяжонли қийқириқ билан қарши олишди. Аммо, ундан ҳаммадан кўра марварид олибсотарлар ҳаяжонга тушишди. Кун ёришганда ҳар бир олибсотар ўз идорасида қора духоба ёпилган савдо курсичасини олдиға қўйиб, ёлғиз ўтирар, бармоқларининг учи билан духобада марваридини ишқалаб, содир бўлажак воқеадаги ўз ўрнини машқ қилмоқда эди.

Қадим-қадимдан марваридни харид қилувчилар ўз ишини алоҳида-алоҳида олиб боришлари, сотиш учун келтирилган марваридни бир-бирларидан қизганиб, олдинроқ олишга интилишлари русм бўлган. Бир вақтлар ҳақиқатан ҳам шундай эди. Бу қонда ўзини оқламади, зеро олибсотарлар гоҳида қизишиб кетишиб, марварид изловчиларга ошиқча ҳақ бериб юборишган пайтлари ҳам кўп бўлди. Ниҳоят, улар бундан буён бундай серхаржликка йўл қўйиб бўлмаслигини англаб етишди.

Эндиликда бозорда аслида ягона — қўли узун харидор ўтиради. Дўконда Кинонинг келишини кутиб турган кишилар унинг ўз марваридига қанча нарх қўйишларини ҳам, қанча қўшиб, баҳосини пасайтириш учун қандай ҳийла-найранг қўллашларини ҳам олдиндан билиб турардилар. Бу олибсотарлар ишлаганлари учун маош олсалар-да, уларни ажиб талваса қамраб олган, овчиларга хос жазава ўз ҳукмига бўйсундирганди. Чунки, касби нархни туширишдан иборат бу кишилар қувнаб савдо қиладилар, имкон қадар баҳони пасайтириб, ўзларининг ишларидан завқ-шавққа

тўладилар. Ҳар соҳада биз ўзимиз ҳақимизда нима деб ўйламайлик, ўз иқтидоримиз даражасида тўлиқ ҳаракат қилиб, ўзимизга боғлиқ ҳамма ишни қиламиз. Марваридни харид қилувчи ўз меҳнати учун мукофот оладими-йўқми, уни юқорироқ мансабга кўтариб, мақтовлар билан сийлайдиларми-йўқми, барибир марварид харид қилувчи бўлиб қолади. Уларнинг энг яхшиси, энг омадлиси — марваридни энг арзон баҳода сотиб олганидир. Заррин ва ҳароратли қуёш ўша тонгда дарё лабларида ва кўрфазида ажиб буғ ҳосил қилган, ҳавода кумушранг туман ёйилганди. Ҳаво эса титрар, олис-олислар унинг ажиб пардаси ортида хира тортиб қолганди. Шаҳарнинг шимол тарафидан Кўрфаз узра сароб, яъни бу ердан икки юз милдан ошиқроқ масофадаги тоғларнинг акси ястанарди. Тоғнинг осилиб қолган қоялари қарағайлар ўралгандек кўринар, у эса ўрмон ҳошиясидан самога яланғоч қояли чўққи бўлиб чиқиб турарди.

Бу кун тонгида қайиқлар қирғоқда ётар, ҳеч ким марварид овлашга чиқмаганди. Зеро, шаҳарда муҳим воқеа содир бўлиши кутилмоқда. Одамлар унинг гувоҳи бўлишлари, Кино қандай қилиб ўзининг улкан марваридини сотишга боришини кўзлари билан кўришлари лозим эди.

Бу кун тонгида қамиш кулбада истиқомат қилувчилар эрталабки нонуштада узоқроқ ўтириб қолишди. Уларнинг ҳар бири агарда марварид унга nasib этгудай бўлса, нималар қилиши ҳақида сўзларди. Бир киши уни Римдаги табаррук Отага совға қилиб элтиб беражагини айтди. Бошқаси — уни минг йил аввалданоқ барча қариндош-уруғларининг арвоҳини шод этиб, хотирлашлари учун тўлашга сарфлаган бўлишини билдирди. Учинчи киши марварид учун пулни олгач, уни Ла-Пасдаги камбағалларга бўлиб беришини афзал кўрса, тўртинчиси бундай катта пулга қанча яхшилик қилиш мумкинлигини, қанча кишини бахтли қилиш, қапшоқликдан қутқариш имконияти бўлишини ҳисоб-китоб қиларди. Қўшнилар Кинонинг пешонасига битган бойлик унинг бошини айлангирмаслигига, уни тепса тебранмас, қаттиққўл бойваччага айлангириб қўймаслигига, одамовилик, хасислик, жаҳдорлик ва раҳмсизлик каби хислатларни сингдирмаслигига умид қилардилар. Чунки, Кинони посёлкада ҳамма яхши кўрар, мабода марварид уни ҳалокатга дучор этса, албатта ёмон эди. “Унинг хотини — Хуана қандай яхши аёл, ўғли — Койотито ҳам ёқимтой, — дейишарди қўшнилар. — Ахир, Койотито уларнинг сўнгги боласи эмас. Яна бошқа фарзандлар

ҳам кўришади. Наҳотки улкан марварид уларнинг барчасини ҳалок этса?”

Бу тонг Кино ва Хуананинг умрларидаги энг ажойиб кун эди. Улар бу кунни фақатгина Койотито дунёга келган кунга қиёс қила олардилар. Бу ўздан кейинги барча кунларга йўл очадиган кун эди. Улар энди: “Бу воқеа биз марваридни сотишимиздан икки йил илгари рўй берганди” ёки “Бу биз марваридни сотганимиздан бир ой кейин содир бўлганди”, — деб юришади. Хуана шундай кунда ҳар нарсага қўл силтаса бўлади, деган кайфиятда Койотитога чўқинтириладиган кунга атаб қўйган қўйлақчасини кийдирди. Хуананинг ўзи ҳам сочларини тараб, ўрилган ўрамига қизил лента боғлаб, четларини капалак нусха қилиб тугди-да, ўзининг тўй кундаги кофта ва юбкасини кийиб, ясаниб олди. Ҳамма тайёргарлик кўриб бўлинганида қуёш уфқдан анча баландга кўтарилганди. Кинонинг қўйлаги ва шими йиртиқ бўлса-да, аммо тоза эди. У бу кун сўнги бор ўз эгнига эски-туски кийимлар киярди. Зеро эртага, балки ҳатто буғуноқ унинг барча нарсалари яп-янги бўлади.

Деворлардаги тирқишлардан Кинонинг қулбаси эшигига мўралаб турган қўшнилар ҳам кийиниб олишган. Йўлга чиқишга тайёр эдилар. Кино ва Хуана биргаликда марварид сотишга чоғланар эканлар, уларнинг бирортаси заррача бўлсин ўнғай-сизлик туйғусини ҳис этишмасди. Бундай эсда қоладиган кунда фақат шундай қилиш лозим, Кино ва Хуана билан бормаслик жинниликдан бошқа нарса эмас. Уйда қолиш уларнинг фарз-ғўйликлари белгиси ҳисобланиши мумкин эди.

Хуана бошига авайлабгина шол рўмолини ўради. Рўмолнинг ўнг томонини тушириб, ўнг қўлидан худди кичкинагина осма беланчакка ўхшатиб ошириб ташлади. Ана шу осма беланчакка Койотитони жойлаштирди. — Ҳамма кўрсин. Кўриш ҳам гапми, эслаб қолсин. Кино кенг соябонли похол шляпасини кийиб, ҳаммаси жойидамикин, дея тепасини қўли билан ушлаб кўрди. Чунки, шляпани беғам, сўққабош ёшлардек бошнинг орқасига ёки чеккасига кийганда ҳам, кексалардек тўппа-тўғри эмас, балки соҳибнинг тиришқоқ ва ишбилармонлигини таъкидлаб туриши учун учини бир оз олдига қиялатиб кийиш керак. Одамнинг бошидаги шляпаси қандай турганига қараб кўп нарсани билиб олса бўлади. Кино оёғини ковушга суқиб боғични боғлади. Улкан марварид юмшоқ чарм парчасига ўралган бўлиб, кўкрак чўнтакдаги халтачага солинганди. Кино аёлга узунасига ўралиб, бир учини

чап елкасидан ошириб ташлади. Энди уларнинг учаласи ҳам тайёр эдилар.

Кулбадан дастлаб кўкси ғурурга тўлган Кино, сўнгра Койотитони кўтариб олган Хуана чиқиб келди. Тўлқинлар ювган йўлда уларга бирин-кетин кўшиллар кўшила боришди. Кулбалар худди вулқондек кўчага катталарни ва болаларни сочишга тушганди. Бу юриш шу қадар жиддий эдики, Кино билан ёнма-ён фақат бир киши — у ҳам бўлса унинг акаси Хуан Томас ўтиб борарди.

Хуан Томас укасига маслаҳат бермоқда эди.

— Ҳушёр бўл, алдаб кетишмасин тагин. Эҳтиёткорлик билан ҳаракат қилиш керак, — деди у.

— Энди эҳтиёт бўлиш керак, — кўшилди унга Кино ҳам.

— Ўзга шаҳарларда марваридга қанча ҳақ тўлашларидан беҳабармиз, — деди Хуан Томас. — Бошқа шаҳарда олибсотар сенинг марваридинг учун қанча пул беришини билмай туриб, қандай қилиб унинг ҳақиқий баҳосини аниқлаб бўлади?

— Тўғри айтасан, — деди Кино. — Бироқ, уни қайданам аниқлай олардик? Биз шу ерда яшаймиз. Бошқа ерларда нима бўлаётганини қасқдан билайлик?

Шаҳарга яқинлашганлари сайин уларни кузатиб келаётган оломоннинг сони беҳад ортиб борарди. Аммо, Хуан Томас сўзлашда давом этар, чунки хавотир унинг оромини ўғирлаганди.

— Сен дунёга келмасингдан олдин, Кино, — деди у, — қариялар марварид учун қандай қилиб кўпроқ пул олишни биргалашиб ўйлашган. Улар марваридни пойтахтга элиб, ўша ерда сотадиган ва ўз меҳнати эвазига ҳақ оладиган кишини топишга қарор қилишган.

Кино бошини эгди.

— Биладан, — деди у. — Бу оқилона қарор бўлган.

— Ўшандай кишини топишган ҳам, — давом этди Хуан Томас. — Ҳамма унга ўз марваридини топшириб, йўлда кузатиб қолишган. Ўшандан буён худди сувга чўккандек бедарак кетди. Бошқа бир одамни топиб, уни ҳам катта шаҳарга жўнатишганида буниси ҳам ғойиб бўлди. Шундан сўнг кексалар ўз фикрларидан қайтишгану, ҳаммаси илгаргидек давом этаверган.

— Биладан, — деди Кино. — Отамнинг бу ҳақда сўзлаб бергани ёдимда. Кексалар жуда тўғри ўйлашган, бироқ дин бундай қилишга йўл бермайди. Бу ҳақда бизга руҳоний гапириб берганди. Барча марваридларнинг йўқолиши — ўз мавқеини

якшиламоқчи бўлганлардан Оллоҳнинг ўч олиши эмиш. Рухоний бизга ҳар бир эркак ва аёл Коинот кўшқини қўриқлаш учун парвардигори олам томонидан юборилган жангчи-қўриқчиллигини тушунтирган. Бировга юқорида, бировга замин бағрида посбонлик қилиш насиб этади. Ўз ўрнини ташлаб кетиш ҳам, жойдан жойга кўчиш ҳам гуноҳ. Зеро, шунда дўзахий кучлар қўзғалиб, Коинот кўшқини вайрон этармиш.

— Мен бу ваъзни эшитганман, — деди Хуан Томас. — У ҳар йили шу ваъзни такрорлайди. — Ака-укалар кўзларини бироз қисибди. Уларнинг халқи ҳам, ўзлари ҳам, бобокалонлари ҳам, бобокалонларининг бобокалонлари ҳам мана тўрт юз йилдирки, ҳамма нарсани билдирган, ҳар нарсага кучи етадиган, ҳар дақиқада ўзининг билагонлигини ва ҳукмронлигини порох билан исботлашга тайёр мана шу келгиндилар мамлакатни босиб олган кундан буён шу тахлит кўзларини қисиб яшайдилар. Мана шу тўрт юз йил ичида Кинонинг халқи улардан фақат кўзларини озгина қисиб, оғзининг чеккасини бироз буриштириб ва бегоналик туйғуси билан ажралиб, ҳадланиб туришни ўрганди. Бу чегарани ҳеч кимса буза олмас, унинг ҳимоясида ўз-ўзича қолишга уларга ҳеч нарса халал бермасди.

Сони ортиб бораётган оломон тантанавор одимлар билан бу куннинг моҳиятини ҳис қилган ҳолда илгарилаб борарди. Мабодо болалардан бирортаси мушглаша бошласа, қичқириб йиғи кўтарса, тенгдошининг шапкасини олиб, жаҳлни чиқарса, катталар дарҳол бу шумтакаларни тинчлантиришар ва яраштириб қўядилар. Бу куни шу қадар муҳим воқеа содир бўлиши кутилмоқда эдики, ҳатто бир мункиллаган чол ҳам набирасининг бақувват елкаларига ўтириб олган кўйи оломонга қўшилди. Маросим иштирокчилари қамиш кулбаларни ортда қолдириб, гишгин ва тош уйли, кўчалари торгина шаҳарга кириб боришди. Шу орада уларга черков айвонидаги гадолар қўшилишди; дўкончилар уларни нигоҳлари билан кузатиб қолдилар; кичик қовоқхоналар бўшаб қолди. Уларнинг соҳиблари ҳам қовоқхонани беркитганларича оломонга қўшилиб, олға юришди. Қуёш эса заррин нурларини аёвсиз сочар, ҳатто жажжи тошчаларгача заминга соя ташлаган эдилар.

Оломоннинг яқинлашаётгани ҳақидаги хабар бозорга улардан эртароқ етиб келди. Марварид харид қилувчи олибсотарлар қадаларини тиклаб, ўзларининг кичкина ва қоронғи идораларида ҳозир у нозир бўлиб турдилар. Улар Кино келиб

қолган тақдирда банд киши бўлиб кўриниш учун қандайдир қоғозларни титкилашар, ўзларининг марваридларини кўздан пана қилгандилар. Ахир стол устида энг ноёб марварид турганда майда-чуйдалари унинг ёнида бўлиши ярамайди. Кино олиб келаётган марвариднинг малоҳати ҳақидаги хабар уларга етиб улгурганди. Олибсотарлар идораларининг барчаси торгина бир кўчада ёнма-ён жойлашган бўлиб, уларнинг деразалари панжараланган, ичкарасидан ёғоч дарча билан ёпилганди. Худди ана шунинг учун ҳам нур ичкарига фақат икки тахта орасидаги тирқишдан кирарди, идорада доимо нимқоронғулик ҳукмрон эди.

Идораларнинг бирида бақалоқ, бесўнақай бир киши ўтирганди. Унинг юз ифодаси оталарча самимий, нигоҳи эркаловчи эди. Бундай одамлар хушфёъллик билан қўлларингизни сиқиб саломлашади, кўплаб латифалар билади, бир сўз билан айтганда очикқўнғил кишилар бўлишади. Кўнғилчанликларини айтмай-сизми! Ҳазил ва кулгу орасида бирдан ғамгин тортиб, сизнинг бандаликни бажо келтирган холагизни эслаб, ғамингизга шерик бўлиб, кўз ёши ҳам тўкиб олади. Ўша тонгда у столи устига ичига бир дона алвон гибикус гули солинган гулдонни қўйди. Гулдон марварид учун қўйилган қора духобали курсича ёнида турарди. Бу одамнинг юзи кўкаргунча қиртишланган, қўллари тоза, тирноқларига сайқал берилган. Идорасининг эшиги қуёшга қараганди. Унинг ўзи бўлса ниманидир хиргойи қилиб, ўнг қўли билан тангани ушлаб, найранг қиларди.

Танга унинг бармоқлари бўғинларидан сирғалиб, кафтигача келар, ёруғда ярқираб, юқорига сақрарди. Сўнг бирдан йўқолиб яна тасодифан пайдо бўларди. Эгаси эса бепарво. Бармоқлари ўз-ўзича автоматдек, аниқ ҳаракатланар, у киши бўлса секингина минғирлаб қўшиқ куйлаб, эшикка термулиб турарди. У бирдан яқинлашиб келаётган оломоннинг қадам товушларини эшитди. Шунда унинг ўнг қўли бармоқлари тезроқ ҳаракатланди. Кино эшикда пайдо бўлган чоғда танга яна бир ялтиради-да, сўнгра кўздан ғойиб бўлди.

— Салом, азиз дўстим, — деди бу бақалоқ киши. — Қандай хизмат кўрсатишим мумкин, сенга!

Кинонинг кўзлари бу нимқоронғуликка анчагача кўниколмайд турди. Чунки унинг кўзлари ҳамон қуёш нурлари таъсирида эди. Олибсотарнинг кўзида эса шафқатсизлик мавж урарди. Кинога киприк қоқмай, қирғийдек типпа-тик боқар, аммо лаблари

майин кулимсирарди. Курси остида яширинган ўнг қўли эса ҳамон танга ўйнарди.

— Мен марварид олиб келдим, — деди Кино. Унинг ёнидаги Хуан Томас бўлса, бу жавобнинг камтароналигидан норози оҳангда секин тўнғиллаб қўйди. Қўшнилари идорага остонадан боқиб туришар, болалар дераза панжараларига осилиб олишганди. Икки-уч болакай бўлса, тизза ва кафтларини ерга қўйган ҳолда Кинонинг оёқлари тагидан туриб содир бўлаётган воқеаларни кузатиб турардилар.

— Сен биттагина марварид келтирибсан, — деди олибсотар, — менга ундайлардан бир йўла ўн-ўн иккиталаб олиб келишади. Хўп, майли кўрсат марваридингни. Биз уни одилонга баҳолаб, пулини берамиз. — Унинг бармоқлари тангани жазава билан айлангириб юборди.

Кино усталлик қилиш кераклигини ҳис қилди. Ички бир туйғу унга ўз-ўзидан ана шундай қилиш кераклигини буюрган эди. У чарм халтачани оҳиस्ताгина стол устига қўйди. Унинг ичидан кирланган чарм парчасини шошилмай чиқариб, қора духобали курсича устига марваридни юмалатиб юборди-ю, бирдан бошини кўтариб, олибсотарнинг юзига қаради. Унинг юзида заррача ўзгариш бўлмади. Бироқ стол остига яширинган қўлигина олибсотарнинг ҳолатини ошкор қилиб қўйди. Танга харидорнинг қўл бўғинига урилиб, унинг тиззасига юмалаб тушди. Стол остида яширинган қўлининг панжалари мушт бўлиб тугилди. Ўнг қўл ўзининг хуфёна жойидан шўнғиб чиқиб, кўрсаткич бармоғи улкан марваридга тегди. Курсичанинг қора духобасига ишқалади. Сўнгра бош ва кўрсаткич бармоқлар марваридни кўтариб, кўзлари олдига олиб келишди ҳамда уни ҳавога ирғитди.

Кино нафасини ичига ютди. Қўшнилари ҳам миқ этмай қараб туришарди. Кейин курси томондан эшик сари шивир-шивир тарқалди.

— У марваридни кўздан кечираяпти. Ҳали баҳосини айтгани йўқ. Ҳали нарх ҳақида гап-сўз бўлмади.

Олибсотарнинг қўли ўз-ўзича ҳаракат қиларди. Қўл марваридни қайта духобали курсича устига ташлади. Кўрсаткич бармоқ эса уни туртиб, чертиб масхаралар, олибсотарнинг кўзида эса ғамгин ва нафратли заҳарханда ўйнарди.

— Ҳеч нарса қилолмайман, азизим, — деди у елкаларини биров қисиб, Кинонинг бошига тушган омадсизликка ўзининг дахли йўқлигини билдириш учун.

— Бу марварид жуда катта пул туради, — деди Кино.

Олибсотарнинг бармоқлари марваридни яна шундай чертдики, у духоба курсичанинг сиртига юмшоқ урилиб, сирғалиб кетди.

— Ялтироқ маъдан нима эканлигини биласанми? — сўради олибсотар. — Одамлар олтин қидиришиб, ўрнига ўша ялтироқ маъданни топиб олишади. Сенинг марваридинг ҳам шунақага ўхшайди. У ҳаддан ташқари катта. Уни ким ҳам сотиб оларди? Бунақаларига талаб йўқ. Бу бор-йўғи илгари кўрилмаган галати нарса холос. Афсус, аммо илож қанча? Сен марваридим катта пул туради деб юрибсан, аслида бу фақат нотабий нарса холос, алоҳида қимматга эга эмас.

Кинонинг вужудини саросима ва ваҳима қамраб олди.

— У дунёдаги энг катта марварид! — қичқирди Кино. — Бунақанги марваридни ҳали ҳеч ким кўрмаган!

— Адашяпсан, — деди олибсотар. — У ҳаддан ташқари катта, кўпол. У ҳажми катталиги жиҳатидан камёб нусха сифатидагина қимматли холос. Уни бирорта музей денгиз чиганокларидан иборат ўз коллекциясини тўлдириш учунгина сотиб олиши мумкин. Мен бу марварид учун сенга, айтайлик, минг песо таклиф этишим мумкин.

Кинонинг юзлари қорайиб, кўзлари қаҳр билан боқди.

— У эллик мингга арзийди, — деди у. — Буни сиз яхши биласиз. Сиз мени лақиллатмоқчисиз.

Олибсотар таклиф қилинган нархни билган оломон ичра нарози бир ровур кўтарилганини эшитди-ю, кўрққанидан энгил титраб кетди.

— Мени айблама, — деди у дарҳол. — Мен бир баҳолайдиган одамман, холос. Яна бошқалардан сўраб кўр. Яхшиси, уларнинг ўзлари бу ёққа келишсин. Шунда биз олдиндан келишиб қўймаганимизга иқроор бўласан. Эй! — деди у идоранинг ичкарисидаги эшикдан қараган болага қичқириб — фалончи-писмадончиларнинг олдига боргин-да, бу ёққа келаркансиз де. Аммо негалигини айтмагин. Фақат мени чақираяптилар десанг бўлди.

Шундан сўнг олибсотарнинг ўнг қўли яна стол тагига шўнғиди, чўнтагидан яна битта танга олиб чиқди-да, бармоқлари узра ўйната бошлади.

Кинонинг қўшилари ўзаро шивирлашишарди. Бу яхшилик билан тугамаслигини улар билардилар. Марвариднинг улкан эканига шубҳа йўқ. Аммо унинг ранги гайриоддий. Уларга бу

аввал бошиданоқ ғалати кўринганди. Шунақа бўладиган бўлса, минг песо ҳам кўчада ётмайди. Ҳеч вақоси йўқ одамга бу катта бойлик, Кино бу нархга кўнса нима қилпти. Ахир у кечагина камбағал эди.

Аммо Кино гўё тошдек қотиб қолди. У ўзининг тақдири ҳал бўлаётганини, атрофини бўрилар ғаласи ўраб олаётганини, тепасида кузғунлар қанот қоқаётганини ҳис қилди. Кино ёмонлик теграасидан сездирмай пусиб келаётганини сезиб турар, аммо қайдан ҳимоя излашни билмасди. У ёвузлик қўшиғини эшитди, бу қўшиқ унинг қулоқлари остида янгради. Улкан марварид ярақлаб, қора духоба курсида ётар, стол ортидаги кимса эса ундан кўзини узолмасди.

Остонада турган оломон уч олибсотарга йўл бериб, жойидан жилди. Сўнгра бирорта сўзни эшитмай, озгина ҳаракат ва жиндек нигоҳни кўрмай қолишдан кўрқиб, барчаси нафасини ичига ютди.

Кино ҳам жим эди — саросималаниб сукут сақларди. Кейин бирдан орқасидан кўйлагини тортишаётганини сизди. Бурилиб Хуананинг кўзларини кўрди. Ундан ўтириларкан қалбига янги куч келиб кўйилгандек бўлди.

Олибсотарлар ҳар ёққа қарашар, аммо бир-бирларига ва марваридга сира кўз ташламасдилар. Стол ортида ўтирган кимса ниҳоят деди:

— Мен бу марваридни баҳоладим. Унинг соҳиби менинг баҳойимдан норози. Сиздан мана шу... мана шу нарсани кўздан кечириб, баҳосини белгилашингизни сўрайман. Ёдингдан чиқарма, — деди у Кинога, — мен сенга таклиф қилган нархни айтаётганим йўқ.

Озғинлигидан томирлари бўртиб чиқиб турган биринчи олибсотар марваридни худди эндигина кўргандек қўлига олдида, бош ва кўрсаткич бармоқлари орасига думалатиб, ижиргангандек уни духоба курсича устига отди.

— Мени ҳисобга қўшиб ўтирманглар, — деди у қуруққина қилиб, мен ҳеч вақо бермайман. Менга бунақаси керак эмас. Жавоҳир эмас... Бу қандайдир тасқара нарса. — Унинг юпқа лаблари аранг билинадиган қувача бўлиб қисилди.

Сўнгра кичик жуссали, сокин, ишончсиз олибсотар жавоҳирни олиб, диққат билан нигоҳдан ўтказди. У чўнтагидан катталаштирувчи ойнани олдида, яна марваридни кўздан кечирди. Оҳистагина кулиб қўйди.

— Сунъий қилинганлари ҳам бундан яхшироқ бўлади.

Бунақалари менинг қўлимга тушган. Бу марварид юмшоқ, сал тегинсанг титилиб кетадигандек омонат. Бир неча ҳафтадан сўнг қорайиб қолади. Мана, қарагин... — У Кинога лупани узатиб, ундан қандай фойдаланиш мумкинлигини кўрсатди. Катталаштирадиган шиша орқали марваридга боқиб кўрмаган Кино ўз марваридининг сирти галати эканлигини кўриб, кўрқиб кетди.

Учинчи олибсотар марваридни Кинонинг қўлидан олди.

— Мижозларимнинг бири шунақа нарсаларга қизиқиб юради, — деди у. — Беш юз песо бераман. Балки унга олти юзга сота оларман.

Кино дарҳол қўлларини чўзиб, унинг бармоқлари орасидан марваридни юлқиб олди. Уни чарм қийқими орасига ўраб, қўйнига солди.

— Мен аҳмоқ бўлиб ўтирган эканман-да, — деди стол ортидаги кимса. — Бироқ, ўзим айтган баҳодан қайтмаганим бўлсин. Аввал айтганимдек, минг песо бераман. Сенга нима бўлди? — ҳайрон бўлди у Кино марваридини қўйнига беркитаётганда.

— Сиз мени лақиллатмоқчисиз! — ғазаб билан қичқирди Кино. — Мен марваридимни бу ерда сотмайман. Бошқа шаҳарга, ҳатто балки пойтахтга ҳам борарман.

Олибсотарлар тезда кўз уриштириб олишди. Улар ишни пачава қилиб қўйганларини англадилар: бунақанги марваридни қўлдан чиқарганликлари учун таъзирларини ейишларини билганларидан стол ортидаги кимса дарҳол:

— Майли, бир ярим минг бераман, — деди ютиниб.

Кино изига бурилиб, қўшниларини туртиб-суртиб эшик сари юрди. Миясига қон тепганидан ҳар хил овозларнинг ғовур-шовури қулоғига ғира-шира эшитиларди. Эшикка етиб олгач, у идорадан йироқлаша бошлади. Унинг ортидан Хуана майда қадамлар билан аранг улгуриб борарди.

Оқшом тушганда қўшнилар уй-уйларига тарқалишди. Улар жўхори нон ва ловия еб бугунги куннинг муҳим воқеалари ҳақида суҳбатлашдилар. Ким ҳақ эканини ажратиш қийин эди. Марвариднинг чиройли эканлигига таъриф йўқ, улар бунақасини илк бор кўришяпти. Шундай бўлса-да, олибсотарлар жавоҳир ҳақида ҳаммадан кўп билишади. “Эсингиздами, — дейишади улар, — олибсотарлар бир-бирлари билан маслаҳатлашишгани

йўқ Аммо ҳар учаласи ҳам марварид ҳеч қандай қимматга эга эмаслигини айтишди”.

— Балки улар олдиндан келишиб олишгандир.

— Агар шу гап рост бўлса, улар бизни бутун умр бўйи алдаб келишяпти экан-да!

— Бўлиши мумкин, бўлиши мумкин, — дейишди айримлар. — Бироқ Кино бир ярим минг песодан воз кечмаслиги лозим эди. Бу катта пул. У бунча пулни ҳали қўлига ҳам ушлаб кўрмаган. Балки Кино мияси йўқ аҳмоқдир! Ростдан ҳам пойтахтга бориб, ўз марваридига харидор тополмаса нима бўлади? Бунга чидаб бўладими? Мана энди, — дейишарди кўрқоқлари, — Кино олибсотарларга қарши борди, энди улар Кинонинг гапига қулоқ ҳам солдилари келмайди. Кино ўз бошини ўзи қундага қўйиб, ҳалок этди, чоғи.

Айримлар эса: “Кино жасур киши, бунақа одамни кўрқи-толмайсан: у ҳақ”, дейишарди. Булар ўз қўшниси Кино билан ифтихор қилардилар.

Кино бўлса бошини қуйи солган қўйи, уйдаги бўйрада ўтириб, ўйларди. Марварид гулхан тагидаги тош остига қўмилган. Кино узоқ вақт ола бўйрага тикилиб турганидан кўзлари жимирлай бошлади. У ўз дунёсини йўқотиб, янгисини топишга ҳали улгурмаганди. У қаттиқ кўрқарди. Ҳаётида бирор маротаба бўлсин хонадонидан узоққа кетмаганди. Дуч келажак бегона кимсалар, ёт ерлар кўрқувга соларди уни. У пойтахт деб аталмиш маҳобатни ўзича тасаввур қиларди. У денгиз ва тоғлар ортида минглаб мил олисликда яшириниб ётибди. Ҳар бир бегона, кўрқинчли мил даҳшатта соларди. Бироқ у ўзининг аввалги дунёсини йўқотган, энди янгисига етишиб олиш керак эди. Зеро, унинг келажак ҳақидаги орзулари мавжуд бўлиб, уни ҳеч кимса маҳв этолмасди. У “албатта бораман” деб айтди ва унинг бу — “бораман” сўзи ҳам мавжудлик нишонасига айланди. Йўлга тушишга аҳд қилиш ва бу ҳақда рўйирост айтиш — манзилнинг ярмига етишдек гап.

Кино жавоҳирни кўмаётганида Хуана Койотитони чўмилтириб, эмизиб қузатиб турарди. Энди эса у кечки нонушта учун жўхори нон ёпмоқда.

Кулбаларига Хуан Томас кириб, Кинонинг ёнига чўккалади. Узоқ вақт сукутдан сўнг Кино:

— Бошқа нима ҳам қилардим. Бу кишилар мени алдамоқчи бўлишди, — деди.

Хуан Томас оҳиста бош ирғади. Унинг ёши улугроқ бўлганидан Кино маслаҳат эшитмоқчи бўлди.

— Нима қилишни билмайман? — деди у, — бизни туғилган кунимиздан бошлаб, тобут учун уч баробар ҳақ сўрашиб, токи қабримизгача алдаб, талаб боришади. Биз шуларга чидаб яшаб келаяпмиз. Сен нафақат олибсотарларга, балки бизнинг ҳаёти-мизга, ҳамда у таяниб турган барча нарсаларга қарши бординг. Сени бирор нарса қилишмаса деб кўрқаман.

— Очликдан бошқа нима ҳам хавф соларди? — сўради Кино.

Хуан Томас оҳиста бош чайқади.

— Очлик ҳаммамизга таҳдид қилади. Сен ҳақ бўлиб, ростдан ҳам жавоҳир катта пул турса нима бўлади?... Бу билан ҳаммаси тугайди, деб ўйлайсанми?

— Нима демоқчилигингни тушунолмаяпман?

— Ўзим ҳам билмайман, — деди Хуан Томас, — аммо сени бирор нарса қилиб кетишмаса, деб кўрқаман. Сен ўзингга номаълум заминга қадам қўйдинг. Унинг йўллари сенга нотаниш.

— Мен барибир бораман, орқага суриб ўтирмайман, — деди Кино.

— Ҳа, бориш керак, — қўшилди унга Хуан Томас. — Аммо, қайдан билайлик. Балки ўша пойтахтда ҳам аҳвол шунақадир. Бу ерда сенинг дўстларинг, қолаверса, мен — аканг бормиз. У ёқда эса сен ёлғизсан.

— Нима қилай бўлмаса? — хитоб қилди Кино. — Бу ерда қонунни топтаётган бўлишса. Менинг ўғлим бахтли бўлиши керак. Улар ўғлимнинг бахтини поймол этишмоқчи. Дўстларим менга албатта ёрдам беришади.

— Ҳа, токи ўзларига оғири тушмагунча, токи бу ёрдами ўзларига хавф солмагунча улар кўмакни аяшмайди, — деди Хуан Томас. Сўнгра: “Сени худо ўз паноҳида асрасин”, дея ўрнидан қўзғалди.

Кино ҳам унга жавобан:

— Сени ҳам худо ўз паноҳида асрасин, — деди-да акасининг ортидан мунгли қараб қолди. Чунки бу сўзлар қалбида ажиб совуқлик уйғотди.

Хуан Томас кетгач, Кино бўйрада ўйга толиб узоқ ўтирди. У бошқалардан ажралиб қолди. Умидсизлик уни ерга михлаб қўйганди. Олдидаги барча йўллар беркилди. Даҳшатли қўшиқ эса тинмаганди. Фикрлар унга ором бермай қийнар, аммо

туйғулар и борлиқ билан ҳамон чамбарчас бирликда эди. Дунё билан бу ягоналикни у ўз халқидан оларди. У туннинг қандай бостириб келәтганини, жажжи тўлқинларнинг гоҳ кумга сагчиб, яна орқага, кўрфазга қайтаётганини эшитиб турар, ором олишга тараддуланаётган қушларнинг уйқу аралаш зорланишларини ҳам, мов бўлган мушукларнинг миёвлаши, фазонинг бир маромдаги чийиллашини ҳам тинглаб турарди. Унинг димоғига тўлқинлар қирғоққа чиқариб ташлаган сув ўтларининг ачимсиқ бўйи ўрнашиб қолди. Оловнинг жажжи тилчалари бўйрада каштанамо соялар солар, Кино эса нигоҳини узмай тикиларди.

Хуана унга жони ачишиб боқарди. Аммо унинг феълени тушунганидан ҳамда бу лаҳзада фақат жим туриб, унинг ёнида бўлишдан ортиқ ёрдам йўқлигини билганидан тек ўтирарди. Ёвузлик қўшиғи Хуанага ҳам эшитилгандек эди. Чунки у бу қўшиққа қарши курашаётгандек секингина оила ҳақидаги, ором ҳақидаги, ҳарорат ва оиланинг бузилмаслиги ҳақидаги қўшиғини бошлаб юборди. У қўлларига Койотитони тутиб, унга қўшиқ айтар, ғамларни, ташвишларни қуварди. Унинг тиниқ овози ёруғлик оҳанги қатидаги хавфга қарши дадил исён кўтармоқда эди.

Кино бўйрада ҳаракатсиз ўтирар, ҳатто кечки овқатни келтиришни ҳам сўрамасди. Хуана у фақат очиққандагина овқат сўрашини билиб, таом келтирмади. Кино нигоҳи бир нуқтада қотган кўйи ёвузлик пойлаб турганини, қамиш кулба деворлари атрофида сассиз дайдиб юрганини ҳис қилиб турарди. Ёвузлик зулмат ичида яшириниб, пайт пойларди. У тун қаърида кўрқинчли сояси билан қоришиб ётар, ваҳимали жангга чорларди. Кинонинг ўнг қўли қўйнига узалди-да, пичоққа тегди. Кўзлари катта-катта очилди. Сўнгра у ўрнидан туриб, эшик олдига келди.

Хуана уни тўхтатмоқни истарди: шу мақсадда қўлларини кўтариб, даҳшат ичра нафас ютди. Кино қоронғулик қаърига узоқ тикилиб турдида, сўнгра эшикдан чиқди. Хуана шу лаҳзадаёқ қарийб товушсиз сакраш, бўғиқ инграш ва зарб овозини эшитди. У саросима ичра турган жойида қотиб қолди. Бироқ дақиқа ўтмай, лаблари очилиб, мушукникидек тишлари кўринди. У Койотитони ерга қўйди. Гулхан ёнида турган тошни қўлига олиб, кулбадан югуриб чиқди. Аммо, қамиш иҳота атрофида ҳамма ёқ тинчиб қолганди. Кино ўрнидан туришга, ердан кўтарилишга уринар, унинг атрофида судралаётган соялардан, гоҳ қирғоққа урилиб, гоҳ қайтаётган тўлқинларнинг ялтирашидан, фазодаги чийилдоқ товушидан бошқа ҳеч нарса йўқ эди.

Бироқ, ёвузлик бу жойдан йироқ кетмагани, ҳамма ердан — камиш ихота ортида, кулба атрофида, ҳатто ҳавода ёйилиб ётгани маълум эди.

— Хуана қўлидаги тошни ташлаб, Кинони қўлтиқлаганича унга ўрнидан туришга кўмаклашди, етаклаб уйга олиб кирди. Кинонинг кулоқлари, ияклари, ёноқлари чуқур жароҳатланган бўлиб, қон унинг сочларидан сизиб оқарди. Кино қарийб ҳушсиз ҳолда қадамини аранг босарди, бошини чайқаб-чайқаб қўярди. Устидаги кўйлаги бурда-бурда бўлиб йиртилган, ҳилвираб осилиб қолган эди. Хуана унга чўкка тушиб ўтиришда ёрдамлашди. Юбкасининг олд қисми астарни билан юзидаги қонни арти-да, кичкина кўзачадан пулька ичирди. Бироқ Кино кўзларининг олдини қоплаб олган зулматни қувмоқчи бўлиб бошини ҳамон чайқашда давом этарди.

— Ким? — сўради Хуана.

— Билмадим, — деди Кино, — кўролмадим.

Шундан сўнг Хуана сопол идишда сув келтириб, унинг яраларини ювди. Кино бўлса бир нуқтага маъносиз боқиб турарди.

— Кино, жонгинам! — дея қичқирди Хуана, аммо Кинонинг кўзлари бошқа томонга қараганича қолаверди. — Кино, гапимни эшитаяпсанми?

— Эшитаяпман, — оҳиста жавоб берди у.

— Кино, бу марварид бахтсизлик келтиради. Бизларни ҳалок этмасдан олдин уни тезроқ йўқотайлик. Кел, уни майдалаб ташлаймиз, унинг жойи ўша ерда. Кино, у бизга кулфат, бахтсизлик келтиради.

Хуана сўзлар экан, Кинонинг кўзларига нур тўла борди. Ниҳоят кўзлари чақнаб, юзларига қон югурди.

— Йўқ, — деди Кино, — мен таслим бўлмайман. Енгиб чиқаман. Биз ўз бахтимизни қўлдан чиқариб юбормаслигимиз керак, — у кулочкашлаб бўйрага мушт туширди. — Омадимизни ҳеч ким қўлимиздан юлқиб ололмайди. Унинг ингоҳлари юмшаб, Хуананинг елкасини қўли билан майини силаб қўйди.

— Менга ишон, — деди у. — Мен эр кишиман, — унинг кўзларида айёрона учкун юз кўрсатди. — Эрталаб қайиқ билан денгиз орқали йўлга чиқамиз. Сўнгра тоғдан ўтиб, пойтахтга етиб борамиз. Иккаламиз ҳам кетамиз. Энди бизни ҳеч ким алдаёлмайдди. Мен эр кишиман.

— Жонгинам! — Хуана бўғиқ овоз билан тилга кирди. — Мен қўрқиб кетаяпман. Улар эркакларни ҳам ўлдиришдан

тойишмайди. Кел, марваридни ўз жойига, денгизга ташлаб юборақолайлик.

— Жим бўл! — деди Кино ғазаб билан. — Мен эр кишиман, жим бўл. — Хуана жимиб қолди. — Кел, энди ухлаймиз, — деди Кино. Эртага тонг отиши билан йўлга чиқамиз. Мен билан қетишга қўрқмайсанми?

— Йўқ, Кино.

Шунда Кино Хуанага майин боқиб, ҳароратли қўллари унинг ёноқларини силади.

— Кел, энди ухлаймиз, — тақорлади Кино.

V

Хўрозларнинг илк қичқириқлари янграй бошлаганида кечиккан ой самога чиқди. Кино қоронғида ёнгинасидаги енгил ҳаракатдан уйғониб кетди. Унинг ўзи қимирламас, фақат кўзларигина зулматни кезиб юарди. Ойнинг қамиш кулба тирқишларидан кираётган оқиш нурларида Хуананинг бўйрадан шарпасиз тураётганини сездди. У Хуананинг гулхан чуқурчаси олдида куймалана бошлаганини кўриб турарди. Хуананинг қўллари қанчалик эҳтиёткорлик билан ҳаракат қилмасин, барибир чуқурчадаги тошни сураётганида, оҳиста тақирлашни Кино эшитиб қолди. Сўнгра Хуана эшикка йўналди. У Койотито ухлаб ётган қути-беланчак олдида бир лаҳзагина ушланиб қолдида, кейин эшикдан кираётган ёруғликни бир зум гавдаси билан тўсиб, ғойиб бўлди.

Кинонинг вужудини ғазаб қамраб олди. У бўйрадан сакраб туриб, Хуанадек шарпасиз кулбадан чиқди-да, хотинининг қирғоқ томон йироқлашиб бораётган қадам товушларини эшитди. Кино шовқинсиз одимласа-да, миясида қаҳр кўпириб бормоқда эди. Ўсиб ётган буталар ортда қолди. Хуана тошга қоқилганича денгизга йўналарди. Бирдан у Кинонинг етиб келаётганини сезиб қолди-да, югура бошлади. Хуана марваридни улоқтириш учун қўлларини ёйди. Бироқ Кино олдинга ташланиб, Хуананинг улоқтиришга шайланиб боши уэра кўтарилган қўлини маҳкам ушлаб олди. Панжалари орасидан марваридни юлқиб олди-да, Хуананинг башарасига мушт туширди, кейин унинг биқинига бир тепди. Ой ёруғида у майда тўлқинлар Хуанани қучиб, ортга қайта-ётганини, унинг юбкаси гоҳ сув юзида қалқиб, гоҳида оёқларига ёпишиб қолаётганини кўрди.

Кино тишларини гичирлатиб, илондек вишиллади. Хуана эса қассобга қараган қўй каби қўрқувсиз кўзларини унга тик-канича ҳаракатсиз турарди. У Кино ўзини ўлдириши мумкин-лигини ҳам, унинг ҳақлигини ҳам биларди, шу сабабли ҳимоя-ланмасдан, раҳм-шафқат тиламасдан ўлимни итоаткорона қабул қиларди. Бироқ Кинонинг жаҳли босилди. Вужуддаги ғазаб ўрнини муздек совуқлик эгаллади. У Хуанадан юзини буриб, қирғоқ бўйлаб буталар ўсиб ётган жойга қараб юрди. Энди дилида ғазабдан асар ҳам қолмаган эди.

Чакалакзор тарафдан кимларнингдир ўзига ташланишга чоғланганини сезгани ҳамон тезда қўйнидан пичоқни олди-да, кўринган қора гавдаларнинг бирига санчди. Мўлжалга тек-канини ҳис қилар-қилмас зарбдан ўзи ҳам аввалига тиззалаб, сўнгра эса бирваракайига олдга қулади. Аллакимнинг қўллари очкўзлик билан унинг ёқаю енгидан тортиб, бутун вужудини тинтир, титкилаб чиқмоқда эди. Марварид бўлса, Кинонинг маҳ-кам сиқилган қўллари ҳолсизликдан очилиб кетганда йўлдаги кичик харсангтош остигача думалаб борди-да, ой ёруғида у ердан кумушдек товлана бошлади.

Хуана соҳилдаги тошлар устидан амал-тақал қилиб кўзгалди. Унинг юзлари ачишар, биқини санчиб оғрирди. Ахийри чалишиб ўрнидан турди. Хўл юбкаси сонларига ёпишиб қолганди. Ху-нанинг қалбида эрига заррача гина йўқ эди. Кинонинг “мен эр кишиман”, дейиши Хуанага кўп маънони англатарди. Бу сўзлар Хуанага унинг эри ярим телба, ярим худо эканлигини билдиради. Бу сўзлар яна Кино куч-қувватда тоғ билан беллашиб, ҳатто денгизга қарши курашга тайёр эканлигидан ҳам дарак берарди. Хуана бундай курашда тоғ қолиб, инсон ҳалок бўлишини, денгиз мавжи тинмай, одам чўкиб кетишини дилдан ҳис қилиб турар, мана шу тап тортмаслик эркакка ярим телба — ярим худолик сифатини беришини билдиради. Хуана эса ёлғиз яшай олмас, ўз ёнида доимо эри борлигини ҳис қилиб умр кечиришга кўниккан-ди. Эркак ва аёл ўртасидаги бу фарқ гоҳида унинг дилига ғашлик солса-да, барибир шундай бўлиши керак, деган ақидага келар, чунки ёлғиз яшай олмасди. У албатта Кино билан боради, бошқача бўлиши мумкин ҳам эмас! Ахир илгари унинг аёлларга хос оқилалиги, аёлона эҳтиёткорлиги ва ўз-ўзини авайлаш туйғуси Кинонинг эркакларча қайсарлигини енгган ва шу туфайли ҳар иккиси омон қолган пайглари ҳам бўлган эди-ку! Хуана оғриқдан афтларини бужмайтириб, ўрнидан турди. Ховучлаб сув ичди-да

ачишаётган юзларини яхшилаб ювди. Сўнгра атрофга ўғринча аланглаб, қирғоқ бўйлаб юқорига, Кино кетган тарафга юриб кетди.

Самода жануб тарафдан узун ва парсимон булутлар сузиб келарди. Тўлин ой гоҳ ана шу булутлар ичига шўнғиб, гоҳ қалқиб чиқар, Хуана эса шу туфайли гоҳ ойдинда, гоҳ қоронғуликда одимларди. У оғриқнинг зўридан букилиб қолган, боши ерга қуйи эгилганди. Чакалакзорга яқинлашганда само юзини яна булут қоплади. Бироқ, булутлар қуроқлари орасидан ой юз кўрсатгани ҳамон йўлдаги харсанг ёнида ётган марварид кумушдек ярақлаб кетди. Хуана тиззалаб, уни ердан олганида ой яна булутлар орасига яшириниб олди. Хуана тиззалаб тураркан, нима қилмоғи кераклигини ўйларди. Балки денгиз соҳилига бориб, бошланган ишини охирига етказиши керакдир? Шу пайт атроф яна ёришди. Хуана ёруғда йўлда икки кишининг вужуди ётганини кўрди. У ўша томонга интилиб, ётганларидан бири Кино эканлигини таниди. Унинг ёнида эса номаълум одам ётарди. Бу одамнинг бўйнидан алақандай қора, ярқироқ нарса оқарди.

Кино секингина қимирлади, унинг қўл-оёқлари янчилган кумурсқаникидек титрарди, бўғзидан хирилаган ноаниқ сўзлар юлқиниб чиқарди. Хуана айни шу лаҳзада илгариги ҳаётлари асло қайтиб келмаслигини ҳис қилди. Йўлакдаги мурда ҳам, Кинонинг дами қонга беланган пичоғи ҳам уни ана шунга ишонтирадиган далил эди. Шу дамгача Хуана илгари туйган ором парчасини, марварид топиб олгунча кечган тотув ҳаётининг зигирчасинигина бўлса-да, сақлаб қолишга интилиб келарди. Энди эса бўлгани бўлиб, бўёғи кўчган. Буни англаб етгани ҳамон у ҳеч иккиланмасдан ўтмишдан кечди. Энди фақатгина қандай қочиб қутилиш ҳақида ўйлаш лозим эди.

Унинг вужудини оғриқ тарк этган, ҳаракатидаги сусткашлиқдан асар ҳам қолмаганди. У зудлик билан мурдани судраганча сўқмоқдаги чакалакзор ичига элтди. Сўнгра Кинонинг ёнига келиб, хўл юбкаси билан унинг юзини артди. У секин-аста ўзига кела бошлади. Сокин ингради.

— Марваридимни тортиб олишди. Мен уни йўқотиб қўйдим. Энди ҳаммаси тугади, — дерди Кино. — Энди марварид йўқ.

Хуана бўлса уни худди бетоб боласи каби тинчлантирди:

— Жим бўл, — деди у, — мана марваридинг. Мен уни сўқмоқдан топиб олдим, эшитаяпсанми? Сен одам ўлдирдинг.

Энди қочишимиз керак. Бизни тутиб олишади, ҳали тонг ёришмасдан тезроқ қочиб қолиш керак.

— Менга ҳужум қилишди, — деди Кино қатъиятсизгина.

— Мен ҳимояланиб, ўз жонимни асрадим.

— Кеча нима бўлгани ёдингдан чиқдимми? — деди Хуана.

— Шаҳарда сенга ҳужум қилишган ё қилишмаганларини суриштириб ўтиришади, деб ўйлайсанми? Олибсотарларни унутдингми? Наҳотки сенга ишонингми?

Кино кўксини тўлдириб нафас олди-да, ҳушёр тортгандек бўлди.

— Ҳа, гапинг рост, — деди у. Ана шу сўзларни айтаркан, иродаси қатъийлашиб, яна эр кишига айланган эди. — Уйга югуриб боргин-да, Койотитони олиб чиқ. Биратула бисотимиздаги бор жўхорини ҳам оливол. Мен қайиқни сувга тушириб тураман. Кетамиз.

Кино ерда ётган пичоғини олди-да, қоронғиликка сингиб кетди. У қоқила-қоқила соҳил сари юриб, ўз қайиғини изларди. Ой булутлар орасидан яна сузиб чиққанида у қайиғининг тубида каттакон тешик ўйилганини кўриб қолди. Дилида сарҳадсиз ғазаб кўзғалиб, унинг кучига куч қўшди. Зулмат унинг оиласини ўз исқанжасига олиб сиқа бошлади: Фаним қўшиғи тун ҳаловатини бузиб, чангалзорлар узра ёйилган, денгиз соҳилига урилган тўлқинларга қўшилиб шовиллар эди. — Бобосидан қолган, минг марталаб қорамой сурилган кеманинг туби тилимлангандек узунчоқ тешилган, бу ғурбатга ақл бовар қўлолмасди. Инсонни ҳалок этиш, қайиқни ҳалок этишдан камроқ ваҳшийликдир. Ахир қайиқнинг болалари йўқ, у ҳимоясиз. Унинг танасидаги яра ҳам тузалмайди. Кинонинг қалбида жўш урган ғазабга алам қўшилди-да, унинг иродасини шу даражада тобладики, энди уни ҳеч нарса бука олмасди. Энди у яшириниб, панадан ташланиб қоладиган, фақат ўзини ва ўз оиласини қутқариш учунгина яшайдиган ҳайвонга айланган эди. Бошидаги азоббахш оғриқ ҳамон тўхтамаганди. Аммо Кино уни энди ҳис қилмай қўйган эди. У бир неча сакраш билан саёзликдан узоқлашиб, қалин бутазорлар оралаб, ўз кулбасига югурди. Хаёлига, бир лаҳзага бўлсин, ўзининг қайиғи ўрнида бировникидан фойдаланиш мумкин, деган фикр келмади.

Хўрозлар бирин-кетин қичқира бошлашди — тонг яқин эди. Ёқилган илк гулханларнинг тутуни қамиш кулбалар тирқишларидан сизилиб чиқар, ҳавода эса жўхори нон ҳиди

тарқалганди. Тонгда уйғонган қушлар буталар ичра куймаланишни бошлаган эди. Ой янада хира тортган, булутлар қуюқлашиб, самонинг жануб тарафини қалин қилиб қоплагандилар. Шамол йўналишини ўзгартириб, дарёнинг қуйилиши томонга эса бошлади. Бу ваҳимали, шиддаткор шамол қатида бўрон ҳиди мавжуд эди. Тонголди сукунати алдамчи эканлиги, унинг яқинда адоғига етиши сезилиб турарди.

Кулбаси томон югураркан, алақандай тушуниб бўлмас завқли титроқ Кинонинг вужудини қамраб олган эди. Энди унинг фикри тиниқлашган, зеро ўзга йўли қолмаганди. Кинонинг қўллари кўкрак чўнтагидаги марваридни ва бўйнидаги боғич билан қўйнида осилиб турган пичоқни пайпаслаб, ушлаб қўйди.

У олдинда ғира-шира шуълани кўрди. Зулумот ичида бирданига ловуллаб аланга кўтарилиб, унинг нурлари сўқмоқ йўлни ёритиб юборди. Кино оёғи остида замин борлигини сезмай югурарди. Ёнаётган нарса ўз кулбаси экани унга аён эди. У қамиш кулбалар бир неча дақиқа ичида бутунлай куйиб кул бўлишини ҳам биларди. Алангага етишига озгина қолганида рўпарасидан кимнингдир шарпаси елиб келаётганини кўрди. Бу Хуана билан Койотито эди. Хуана титраётган қўлида Кинонинг аёлини фикимлаб олганди. Бола кўрқувдан йиғлар, Хуананинг катта-катта очилган кўзларида даҳшат қотиб қолганди. Кино кулбасини қутқаришнинг иложи йўқлигини билганидан Хуанани саволга тутиб ўтирмади. У ҳамма нарсани англаб бўлганига қарамай, Хуана барибир деди:

— Уйнинг тагини, ҳатто беланчакни ҳам кавлаб чиқишибди. Мен кулба ичида эканимда ташқаридан ўт қуйиб юборишди.

Шафқатсиз аланганинг ёлқинлари Кинонинг юзини, ундаги ҳар бир чизиқни ёритиб юборди.

— Ким? — сўради у.

— Билмадим, — жавоб берди Хуана, — алақандай қора танлилар.

Қўшнилар кулбаларидан отилиб чиқишган, учаётган учқунларни кузатиб, уларнинг бошқа жойга туташиб кетмаслиги учун оёқлари билан ўчиришарди. Бирдан Кинони кўрқув қамраб олди. Ёрқин ёлқинлар унинг дилига ваҳм соларди. У сўқмоқда ўлиб ётган кимсани эслади-да, Хуананинг қўлидан ушлаб, қоронғуликка тортди. Энди ёруғлик улар учун хавфли эди. Қатъий қарорга келмоқ учун унга бир лаҳзагина кифоя қилди.

Қишлоқнинг пастқам жойларидан Хуанани эргаштириб акаси Хуан Томаснинг кулбаси сари йўналган Кино ўз қарорини ижро этмоқда эди. Ташқаридан катталарнинг қичқириқлари, болаларнинг йиғилари эшитилар, чунки Кинонинг дўстлари уни ёнаётган кулбадан чиқишга улгуролмаган деб ўйлашарди.

Хуан Томаснинг турар жойи укасиникига айнан ўхшарди. Қамиш кулбаларнинг қарийб барчаси бир хилда бўлиб, ёруғлик ва ҳаво кириб турарди. Кино ва Хуана Хуан Томаснинг кулбаси бурчагидан туриб тирқишдан аланганинг раққоса тилларини кўриб туришарди. Улар бу аланга ёлқинларининг юқорига гуриллаб сапчиганини, шифтнинг қандай ерга қулаганини, шундан сўнг бу аланганинг худди бир неча қуруқ шох-шаббадан ёқилган гулхандек бирдан ўчиб қолганини ҳам кўриб турардилар. Улар яна дўстларининг қичқириқларини, яқин қариндошлари сифатида уларни ўлган деб дод-вой солаётган Хуан Томаснинг хотини Аполониянинг аччиқ товушини эшитишди.

Рўмоли эскироқлиги эсига тушиб қолган Аполония байрам ва маросимларда ўрайдиган янги шол рўмолини олиш учун уйига югуриб кирди. У девор ёнидаги сандиқни титкилай бошлаганида, қулоғига Кинонинг оҳиста товуши эшитилди:

— Куйинма, Аполония, биз тирикмиз.

— Бу ерга қандай қилиб кириб олдиларингиз, — сўради у.

— Э, сўрама, — деди Кино. — Бор Хуан Томасни бошлаб кел, аммо бошқа ҳеч кимга ҳеч нарса айтиб юрма. Эсингдан чиқмасин, биз учун бу жуда муҳим.

У қўлларини саросима ичра кўксига қўйганча бир неча фурсат туриб қолди. Сўнгра оҳиста жавоб қилди:

— Хўп, бўлади, ака.

Кўп ўтмай, Хуан Томас уйига қайтди. Шамни ёқиб, улар биқиниб ўтирган бурчакка келди-да, деди:

— Аполония, эшикни ёп, ҳеч кимни киритма. — Хуан Томас энг ёши улуғ киши сифатида ҳокимликни ўз қўлига олди.

— Хўш, энди нима қилдик, укажон? — сўради у.

— Қоронгуликда менга хужум қилишди, — деди Кино. — Олишув пайтида мен одам ўлдирдим.

— Ким у? — сўради дарҳол Хуан Томас.

— Билмадим. Қоронғу эди. Ҳеч нарса кўринмасди, англашим қийин бўлди.

— Ҳаммаси марвариднинг дастидан, — деди Хуан Томас. Сенинг марваридингда Иблис бор. Марваридни сотганингда

Иблис у билан бирга кетарди. Балки ҳали ҳам кеч эмасдир. Сотиб, ўрнига ўз оромингни харид қил.

Бироқ, Кино алам билан деди:

— Мени ҳақорат қилишди, ака! Буни унутиш учун бир умр камлик қилади. Қайғимнинг туби тешилган, уйимни ёқиб юборишди. Чангалзорда мурда ётган бўлса, қочиб қаёққа ҳам борардим. Бизни ўз хонадонингда яширсанг-чи, ака!

Кино Хуан Томасга тик боқаркан, унинг кўзларида хавотир, ваҳима мавжудлигини ҳис қилди-ю, унинг рози бўлмаслиги олдини олиб, тезда давом этди:

— Узоқ вақтга эмас. Кун ўтиб, кеч кирсин, тунда биз кетамиз.

— Майли, яшириб тураман, — деди Хуан Томас.

— Мен сенинг бошингга кулфат солмоқчи эмасман, — деди Кино. — Ахир мен моховга ўхшаб қолдим. Биз бугун тунда кетамиз. Сен хавфдан холи бўласан.

— Мен сени ёрдамсиз қолдирмайман, — деди Хуан Томас ва қўшиб қўйди: — Аполония, эшикни ёп. Кинонинг қайда эканлиги ҳақида бировга оғиз оча кўрма.

Эртасига кун бўйи Кино ва Хуана Хуан Томаснинг ним-қоронғу кулбасида жим ўтиришиб, ўзлари ҳақида қўшнилари нима дейишаётганига кулоқ тутишди. Тирқишдан қўшниларнинг чўғ титиб, улар орасидан куйган суюкларни излаётганини кўришиб турарди. Улар Хуан Томаснинг кулбасида яширинганларича ҳамманинг қайиқнинг тешилгани ҳақида қанчалар ваҳима билан сўзлашаётганини эшитиб турардилар. Хуан Томас туғилажак шубҳаларни тарқатиб юбориш учун бориб одамлар билан суҳбатлашар, Кино, Хуана ва болага нима бўлгани борасидаги ўз мулоҳазаси ва тўқиган ёлғонларини уларга айтар эди. Улардан бирига, ҳатто “Кино билан Хуана устиларида юк бўлиб ётган тавқи лаънатдан қутулиш учун балки қирғоқ бўйлаб жанубга кетишгандир”, деди.

Бошқасига эса “Кино ҳеч қачон денгиздан ажралмайди. Балки бошқа бир қайиқ топгандир”, деди-да “Аполония қайғудан тўшакка ётиб қолди”, дея қўшимча қилди.

Кундузи шамол турди. У кўрфазадаги сувни шалоплатар, соҳилдаги сув ўтларини тўзғитиб, кулбаларда гувилларди. Бундай шамолда денгизга чиққан қайиқ, албатта ҳалокатга учраши муқаррар эди. Шунданми, Хуан Томас қўшнларига: “Кино ҳеч қасерда йўқ. Балки у денгизга чиқиб, чўкиб кетгандир” деган фикрни ҳам шипшитиб қўйди. Ҳар қайси чиқишдан сўнг у

қўлида бирор нарса олиб кирарди. Походдан тўқилган сумкада ловия ва қовоқдан ясалган идишда тўлдириб гуруч келтирди. Аллакимдан пиёлада қуритилган қалампир ва бир қути туз қарз олиб, яна узунлиги ўн саккиз дюмча келадиган, кичкина болтадек оғир пичоқ топиб келди. Бу пичоқ ҳам қурол, ҳам асбоб бўлиб хизмат қилиши мумкин эди. Уни кўргач, Кинонинг чеҳраси ёришиб, кафтлари билан пичоқни оҳиста силади, унинг дамини бош бармоғи билан текшириб кўрди.

Кўрфаз узра ҳамон шамол увилларди. Унинг эсишидан сувлар шовуллаб, кўпикланар, мангро дарахтлари дилгир пода мисоли гоҳ у, гоҳ бу томонга эгиларди. Майда қум зарралари эса соҳил бўйидан чанг бўлиб кўтарилиб, денгиз устида қуюқ булутга айланганди. Шамол булутларни тарқатиб, самони тозалар, қумларни худди лайлак қор ёғаётганда унинг капалакларини ўйнагандек олдига солиб қувларди.

Оқшом қоронғусида Хуан Томас укаси билан узоқ суҳбатлашди:

— Энди қаёққа борасан?

— Шимолга, — жавоб қилди Кино. — Эшитишимча, Шимолда улкан шаҳарлар бор эмиш.

— Соҳилдан узоқроқ бўл, — деди Хуан Томас. — Шаҳарда бутун қирғоқни излаб чиқиш учун одам тўплашяпти. Сенинг ортингдан қувлашади. Марварид ҳали ёнингдами?

— Ёнимда, — жавоб берди Кино. — Мен ундан ажралмайман. Мен уни ҳади этишим мумкин эди. Аммо энди у менинг қайғум, менинг ҳаётим, энди мен ундан ажралолмайман. — Ушбу сўзларни айтаётганида унинг кўзларида ғазаб, шафқатсизлик ва алам намоён эди.

Койотито тўсатдан йиғлашга тушди. Хуана унинг жим бўлиши учун афсун айтиб, шивирлай бошлади.

— Кучли шамол бўляпти, — деди Хуан Томас. — Ҳеч қанақа из қолмайди.

Улар ой чиқишидан анча илгари, тун қоронғулигида йўлга тушишди. Удумга кўра йўл олдидан Хуан Томаснинг кулбасида сукут сақлаб туришди. Хуана Койотитони шол рўмоли билан ўраб, қўлига кўтариб олганди. У ёноқларини онасининг елкасига босган кўйи ухлаб ётар эди. Шол рўмол болани беркитар, унинг бир учини эса Хуана тунги нам ҳаводан сақланиш учун бурни устидан ўтказиб олганди. Хуан Томас укасини икки бор қучиб, ёноқларидан ўпди.

— Худо сени ўз паноҳида сақласин, — деди у гўё муқаррар ўлимга кетаётган одамга айтиладиган ачиниш билан. — Марваридингдан ажралмайсанми?

— Бу марварид менинг жонимга айланди, — деди Кино. — Ундан ажралиш, жондан воз кечишдек гап. Сени ҳам худо ўз паноҳида асрасин.

VI

Шамол шиддат билан эсарди. У Хуана билан Кинонинг юз-кўзларига қуруқ шохчалар қум ва майда тош зарраларини келтириб урарди. Улар кийимларига яхшилаб ўраниб, юзларини беркитишди. Фақат кўзларинигина очиқ қолдиришиб, ташқарига чиқишди. Шамол булутларни тарқатиб юборганидан қоронғу самода юлдузлар совуқ чарақлаб турарди. Хуана ва Кино биринчи учраган қоровул кўриб қолиш мумкин бўлган марказий кўчалардан йироқроқ жойдан хавфсираб юриб борардилар. Чунки тунда шаҳардаги барча эшик ва дарвозалар қулфузулфлар билан маҳкам беркитилар, тунда дайдиб юрганлар эса эътиборга тез чалинмай қолмас эди. Кино пастқам жойлардан юлдузларга қараб, шимол сари суриниб борарди. Ниҳоят, қалин бутазордан ўтилгач, мўъжизакор қиз Мария манзилгоҳи — Лоретога элтадиган тилим-тилим кесилгандек қумлоқ йўлга чиқиб олдилар.

Кино оёқларига қум келиб урилаётганини сезиб, шамол изларини кўмиб бораётганидан қувонар эди. Юлдузлар бутазорлар ичра илгарилаб кетган торгина йўлни хира ёритиб туришарди. Кино ўз ортидан Хуананинг енгил қадам товушларини эшитиб келарди. Қанча тез ва шарпасиз юрмасин, Хуана унга пилдираб етишиб олмоқда эди.

Кинонинг дилида аллақандай нарса ғимирлагандек бўлди. Қоронғулик ва тунда кезиб юрувчи иблислар бахш этгувчи доимий кўрқув ичра ўтиб бораркан, унинг дилига аллақандай тантанавор туйғу тўлқини қуюлиб келмоқда эди. Вужудига ҳайвонларга хос нарсалар: ҳайвоний сезгирлик, ҳайвоний эҳтиёткорлик, қаҳр туғилар, унинг халқи яшаган асрлар қаъридан алланечук қадимий бир туйғу вужудини забт этишга киришганди. Шамол унинг ортидан эсар, юлдузлар йўл кўрсатарди. Шамол бутазорларда увилаб, тентирар, улар эса соатлаб йўл юрганлари юрган эди. Улар йўлда ҳеч кимни учратмадилар. Ниҳоят, йўлнинг ўнг тарафида, осмонда кемтик ой кўринди. У баландга кўтарилган сари шамол тиниб, замин узра сукунат чўқди.

Тилим-тилим бўлиб кетган тор йўлаклар энди аниқ-тиниқ кўринарди. Шамол эсмаётгани учун ерда оёқ излари қоларди. Бироқ, улар энди шаҳардан анча узоқлашишган, балки изларини биров топиб ололмас ҳам. Кино торгина сўқмоқдан одимлар, Хуана эса фақат унинг изларидан юриб келарди. Агар эрталаб йўлдан оғир арава шаҳар тарафга қараб ўтса борми, ҳеч кимса уларнинг бу ердан юрганига шубҳаланмаслиги учун шунинг ўзи кифоя қиларди. Улар қадамларини секинлатмасдан тун бўйи юришди. Ярим кечада Койотито уйғониб кетди. Шунда Хуана уни бағрига босиб, аллалаган эди, яна уйқуга кетди. Бироқ зулмат қаррида таъқиб этаётган ёвуз куч ҳамон уларга эргашиб келарди. Уларнинг боши узра қанотларини потирлатиб, бойўғли пастлаб учар, бутазорларда шоғоллар гоҳ йиғлаётган, гоҳ кулаётгандек товуш чиқарардилар. Бир гал ҳатто қандайдир улкан ҳайвон оғир ҳаракат билан буталарни ёриб чиқди-да, шу лаҳзадаёқ кўздан ғойиб бўлди. Кино пичоқ сопини қаттиқ сиқаркан, унда ўз ҳимоячисини топгандек ҳис қилди.

Марвариднинг оҳанги Кинонинг қулоқлари остида тантанавор жарангларди. Унинг бағридан сокин Оила қўшиғи сизиб чиқар, ҳар икки оҳанг ковушнинг қумдаги енгил шитирлашига қўшилиб кетган эди. Кино ва Хуана тун бўйи юришдан тўхташмади. Субҳидамда Кино яшириниш учун жой излашга киришди. Ана шундай жой йўлакдан унча узоқ бўлмаган ердан топилди. Балки илгари буғуларга ётоқ бўлган буталар орасидаги бу кичик сайхонлик, дарахтларнинг қуриган шохлари билан иҳоталанганди. Хуана Койотитони эмизиш учун ерга жойлашиб ўтириб олгач, Кино яна йўлга қайтди. У шох-шабба синдириб олиб, бутазорга бурилиб жойдаги изларни кўма бошлади. Тонг қоронғусида у филдиракларнинг гичирлашини эшитиб, буталар орасига яширинди. Ёнидан оғир шоти қўшилган арава ўтиб кетгунча жойидан жилмади. Арава кўздан ғойиб бўлгач, у буталар орасидан чиқиб, йўлакка қаради. Ўзларининг излари кўмилиб кетганини кўрди. Сўнгра янги изларини кўмиб Хуананинг ёнига қайтди.

Хуана унга йўлга чиқиш олдидан Аполония берган юмшоқ жўхори нонини тутқазди-да, ухлашга ётди. Бироқ Кино ухлмасди; Хуананинг ёнида бошини пастга эгиб ўтирарди. У ерда тизилиб кетаётган чумолилارни томоша қилиб турди-да, сўнгра оёқларини олдга узатди. Чумолилар бу тўсиқдан ошиб ўтиб, ўз йўлларини давом эттирдилар. Кино бўлса, ўрнидан қўзғалмай, оёғидан уларнинг ошиб ўтишига тикилиб турарди.

Қуёш эндиликда атрофни қиздира бошлаганди. Улар кўрфаздан йироқлаб кетишган, бу ерларда ҳаво шундай қуруқ ва ҳароратли эдики, офтобда қизиган бута гоҳ-гоҳида чайқалиб, қорамойникига ўхшаш ҳид таратарди. Қуёш самога баланд кўтарилиб, Хуана уйқудан уйғонганида, Кино унга азалдан маълум нарсани уқтиришга киришди.

— Ху, анавидан узоқроқ бўл, — деди у пастаккина дарахтни кўрсатиб. — Унга қўл теккиза кўрма. — Агар тегиниб, кўзларингни артсанг, кўр бўлиб қоласан. Танасидан қонсимон суюқлик оқаётган дарахтларга ҳам яқинлаша кўрма. Кўраяпсанми? Ана, ўшанақалардан биттаси. Агар унинг танасидан бир новда синдирсанг, синган жойидан қон оқади. Бу бахтсизлик келтиради. — Хуана уни эшитиб, жимгина бош ирғаб, сезиларли табассум қилди. Чунки унинг ўзи бу нарсаларни яхши билар эди.

— Ортимиздан қувишармикан, нима дейсан? — сўради Хуана. — Излашармикан?

— Излашади, — жавоб қилди Кино. — Бизни топган одам марваридга эга бўлади. Албатта қидиришади.

— Балки олибсотарлар рост гапиришгандир, — деди Хуана. — Бу марварид ҳеч нарсага арзимас? Биз бекорга ўзимизни ўзимиз алдаб юргандирмиз?

Кино қўлини қўйнига тикиб, марваридни чиқарди. Ундаги қуёш акси шу қадар ярқираб кетдики, беихтиёр кўзларини юмиб олди.

— Йўқ, — деди у. — Ҳеч нарсага арзимайдиган марварид бўлса, уни ўғирлашга, тортиб олишга бунчалар киришмаган бўлар эдилар.

— Сен ўзинг ким ҳужум қилганини биласанми? Наҳот улар олибсотарлар бўлишса?

— Йўқ, билмадим, — жавоб берди у. — Қоронғуда кимлигини таниёлмадим.

У илгариги, орзу этган нарсаларини кўриш учун марваридга тикилиб қолди.

— Бунни сотсак, карабин сотиб оламиз, — деди у ярқираётган марварид сиртида милтиқ аксини қидираркан. Аммо милтиқ ўрнига унга ҳалигина йўлақда тиришиб ётган жасад ва унинг кесилган бўғзидан тирқираб оқаётган қон кўринди. У яна шошилиб қуйидаги сўзларни такрорлади: — биз улкан черковда никоҳдан ўтамиз. — Бироқ, марваридда юзлари тилинган

Хуананинг тунда кулба томон кетаётган лаҳзаси намоён бўлди. — Бизнинг ўғлимиз ўқишни ўрганади, дея алам билан қичқирди у. Марваридда бўлса, Койотитонинг шишган юзи, худди доктор берган доридан сўнг бўлганидек титроқда, кўзлари жон-қолатда чақнаётгани кўринди.

Кино марваридини яна кўйнига яширганида марварид кўшиғи ёвузлик кўшиғи билан қоришиб, қулоқлари остида машъум чинкириққа айланди.

Кўёш шу қадар қиздирар эдики, Кино ва Хуана ялангликдан кулранг қушлар паноҳ излаб учиб-қўниб юрган жойдаги буталар соясига кўчиб ўтишди. Кундузи офтоб ҳарорати қиёмига етганда Кино чўзилиб, шляпаси билан кўзларини пана қилиб, юзини пашшалардан бекитиб ёпиб олди-да, уйқуга кетди.

Аммо Хуана ухламас эди. У ягона ифода қотиб қолган нигоҳи билан худди тош ҳайкалдек ҳаракатсиз ўтирарди. Кинонинг мушти зарбидан ёрилиб кетган лаблари ҳамон шишинқираб турар, тилинган ияги атрофида чивин гўнғиллаб айланишарди. Бироқ Хуана ҳамон қимирламай ўтирарди. Койотито уйқудан уйғонгач, уни ерга қўйди. Гўдак қўлчаларини силкитар, оёқларини тирпирчилатиб, тушунарсиз товушларда гўлдираб, кула бошлади. Ниҳоят Хуана ҳам унга қараб кулди. Ердан кичкина новдача олиб, Койотитонинг товонларини қитиқлашга киришди. Сўнгра қовоқ идишни очиб, ўғлига сув берди.

Кино тушида алаҳлаб, бўғиқ товуш билан бақриб юборди. Унинг қўли худди мушглашаётгандек ҳавога силтанди. Сўнгра оғир ингранди-да, бирдан бошини кўтариб, тез-тез нафас олганича кўзларини катта-катта очиб, тўғри олд томонга тикилиб қолди. Вужуди қулоққа айланди. Чангалзордан буталарнинг шатир-шутири, фазонинг бир маромдаги чийиллашигини эшитиларди.

— Сенга нима бўлди? — сўради Хуана.

— Жим, — деди у.

— Тушингга киргандир.

— Балки шундайдир, — Кино Хуанага шундай жавоб қилса-да, бироқ ўзининг кўнгли жойига тушмаганди. Хотини ғамлаб қуйилган нарсалари орасидан жўхори нонни узатганида ҳам гоҳ-гоҳида уни чайнашдан тўхтаб, атрофга қулоқ тутарди. Хавотир уни тарк этмаганди. У елкаси оша атрофга аланглаб, ердан узун пичоғини олди-да, дамига бармоқларини теккизиб кўрди. Койотито яна чулдирай бошлаганида Хуанага:

— Тинчитсанг-чи! — деди.

— Нима бўлди? — сўради Хуана.

— Билмадим.

Кўзлари чақнаб, яна атрофга қулоқ солди. У ўриндан шарпасиз турди-да, эгилиб, буталар орасидан йўл томонга юрди. Йўл лабига етгач, тўхтаб, тиканли бута тагида ётиб олди. Хуана билан биргаликда келган тарафга боқди.

Ниҳоят уларни кўрди. Бутун вужуди ҳаракатдан тўхтаб, бошини пастга осилган новдалар панасига эгди. Йироқдан уч киши — икки пиёда ва бир отлик кўринган эди. Кино бу кишиларнинг кимлигини билар ва кўркувдан бутун вужуди музга айланганди. Ҳатто мана шу узоқ жойдан ҳам икки пиёданнинг ерга эгилиб, секин одимлаётганини кўриш мумкин эди. Уларнинг бири алланарсага нигоҳи тушиб тўхтаб, иккинчиси ҳам унинг ёнига бориб ўша ерга тикиларди. Улар изқуварлар, ҳатто харсангли қояларда тоғ эчкиларини ҳам изидан топа оладиган айғоқчилар эдилар. Улар итдек сезгирлар. Балки Хуанами, ёки унинг ўзими қаердадир йўлакдан четга оёқ босгандир. Мана шу изқувар кишилар қумдаги ўт-ўланларнинг билинар-билинмас синигидан уларнинг изларини топиб олишар. Улар ортидан отда бир қора танли келарди. У бурун катакларини аёл чети билан беркитиб олган, эгарга кўндаланг ҳолда ушлаган милтигининг оғзи қуёшда ярқираб кетарди.

Кино шу қадар тинч ётардики, уни бутоқлардан сира ажра-тиб бўлмасди. У нафасини ичига ютиб, ҳалигина изларини кўмиб келган томонга нигоҳини қаратди. Ҳатто теп-текис, бир хилда ётқизилган қум ҳам изқуварларга кўп нарсадан дарак бериши мумкин. Бу тоғлик овчиларни, жосусларни у яхши биларди. Ов кам ерларда улар ўз моҳирликларини бошқа нарсаларга ишла-тишарди. Мана энди улар Кино ва Хуанани овлашга чиқишибди. Икки пиёда йўл бўйлаб ҳайвондек тимирскиланар, бирор бир белги топилганида, ерга эгилишарди. Бундай пайтда отлик ҳам тўхтаб эди.

Овчилар янги из топилганида итдек изғиб қолардилар. Кино кўлларини узун пичоғи сари оҳистагина узатиб, уни ёнига олиб кўйди. У нима қилиши лозимлигини биларди. Мабодо бу жосуслар кўмилган изларни пайқаб қолишса, бундай ҳолда у отликқа ташланиб, уни ўлдиради-да, милтиқни қўлга киритади. Бу — қутулишнинг ягона чорасидир. Улар яқинлашиб келаркан, Кино ковшининг пошнаси билан қумда чуқурча ўйди. Бу — отликқа сакраётганида оёғига таянч бўлиши учун қилинарди.

Пастга ниҳоятда осилиб қолган новда йўлни беркитиб, уни кўришга халал берарди.

Буталар орасида ўтирган Хуана от туёқларининг енгил дупурини эшитган заҳоти Койотито яна чулдирай бошлади. У дарҳол болани қўлига олиб, шол рўмоли билан пана қилди-да, сийнасини унинг оғзига солди. Бола тезда тинчиди.

Изтопарлар янада яқинроқ келишганида Кино энди осилиб турган новда остидан уларнинг ва отнинг оёқларинигина кўриб турарди. Унга қора ғадир-будир товонлар, шимларининг оқ лахтаклари кўриниб, чарм эгарнинг ғичирлаши, отлиқнинг пошнасига тақилган темир тепкининг тақиллаши эшитиларди. Кўмилган излар олдига етиб келишганда пиёдалар тўхтаб, бу жойни диққат билан кўздан кечири бошлашди. Суворий ҳам улар олдига етиб келгач, тўхтади. От юганини бўшатишларини сўраб, бошини кескин силкитди. Бу лаҳза унинг оғзидоғи сувлиқ тишларига тегиб, жаранглаб кетди. От беихтиёр пишқириб юборди. Изтопарлар бирдан қад ростлаб, отга, айниқса унинг кулоқларига назар солдилар.

Кино нафас олишдан тўхтади. Бироқ, унинг бели бир оз букилиб, қўл ва оёқларининг пайлари таранг тортилди, юқориги лабининг устига тер сизиб чиқди. Изтопарлар узоқ вақт тикилиб-тикилиб ниҳоят яна оҳиста йўлда давом этдилар. Аммо, улар ҳамон қумдан кўз узишмас, суворий эса улар ортидан ҳаракатланарди. Изтопарлар тезроқ юришга тушишди. Аввалига беш-олти одим ташлаб, тўхтаб атрофга аланглашишарди-да, худди югураётгандек яна бир неча қадам ташлашарди. Кино уларнинг қайтиб келишини биларди. Улар энди мана шу жойда айланишаверишади, одимларини секинлатиб, йўлга эгилишади, кўздан кечиришади — ҳамма жойни тинтиб, эртами-кечми яна излар кўмилган жойга қайтишади.

У ҳатто оёқ изларини йўқ қилишга ҳам уринмасдан, буталар орасига сирғалиб кирди. Зеро бунинг фойдаси ҳам йўқ эди. Чунки синдирилган новдалар, титилган қумлар, ўрнидан кўзга-тилган тошлардан иборат ҳаддан зиёда белгилар қолдириб бўлинган эди. Энди унинг хаёлида ягона — қочиш фикри ҳукмрон эди. Бу жосуслар уларнинг изларини топишини у биларди. Фақат бир йўл қолганди — қочиш. Буталар орасидан шовқинсиз одимлаб бораркан, у Хуана ўтирган жойдан чиқди. Унга савол назари билан боқаркан:

— Жосуслар, — деди у. — Кетдик.

Бирдан уни ожизлик, умидсизлик туйғулари қамраб олдики, бундан юзлари баттар қорайиб Хуанага термулди.

— Балки уларга таслим бўлганимиз яхшироқдир?

Хуана ўрнидан сакраб туриб, қўлини унинг қўли устига қўйди.

— Марваридчи? — бўғиқ қичқирди у. — Наҳотки уларни ўғирликда айблашингга имкон яратиш учун сени тирик олиб кетишса?

Кинонинг қўли ҳолсизгина марварид яшириб қўйилган қўйнига йўналди.

— Барибир тортиб олишади, — деди у аранг эшитиладиган даражада.

— Кетдик, кетдик! — деди Хуана ва жавобни кутмай давом этди: — Наҳотки сен мени тирик қўйиб юборишларига ишонсанг? Наҳотки боламизни омон қолдиришларига амин бўлсанг?

Ушбу сўзлар маъносини Кино идрок этди. Унинг тишлари фижирлаб, кўзлари ваҳшат билан чақнади.

— Кетдик, — деди у. — Биз тоққа чиқиб кетамиз. Тоғда улар бизни балки топиб олишолмас.

Кино талваса ичра ерда ётган қовоқ идишни ва ғамланган нарсалар жойлаштирилган халтачани шошилинч йиғиштиришга киришди. У чап қўли билан халтачанинг оғзини тугар, ўнг қўлида эса пичоқ бор эди. Кино буталарни эгиб, Хуананинг олдинга ўтиб олишига имкон яратди. Сўнгра улар баланд яланғоч тоғлар кўкка бўй чўзган ғарб тарафга йўл солдилар. Қарийб югураётгандек тезлик билан бутазордан ўтишди. Бу — жон сақлаш учун ортга қарамай қочиш эди. Кино ҳатто эҳтиёткорлик чораларини кўришга ҳам уринмасди. У сойликдан чиқишга интиларкан, оёқлари остидаги тошларни улоқтирар, новдалардаги япроқларни юлиб борарди. Тошу буталар эса хойнона алфозда Кинонинг юрган йўлидан белги олиб қолардилар. Тиккага келган қуёш чақнаб, қатқалоқ заминга шу қадар нур ёғдирар эдики, ўтўланлар бунга дош беролмай чирсиллаб синарди. Бироқ олдинда яланғоч гранит тоғлар қад кўтариб турарди. Улар синган қоялар узра юқорилаб, тўппа-тўғри самога бўй чўзгандилар. Кино ўзга ҳайвонлар таъқибдан беркиниш учун қилгани каби мана шу чўққиларга интиларди.

Бу жойлар сув етмас, қақроқ ерлар эди. Бунда фақат сувни узоқ сақлаб тура оладиган кактуслар, нам излаган узун илдизлари

тупроққа сингиб кетган, оз сувга ҳам қаноат қиладиган буталаргина ўсардилар. Бу жойларда тупроқ кўринмас, фақат тошлар, уларнинг сув силлиқламаган катта-катта бўлаклари, кичик парчалари кўзга ташланарди. Тошлар орасида сўлгин, қуруқ ўтлар кўкарганди. Бу ўтларга япроқ ёзиш, уруғ чаноқчасини яратиб, ерга уруғ тўкиб, сўнгра униш учун биргина ёмғир кифоя қиларди. Бадқовоқ қурбақалар аждарникисимон бошини аланглатиб, Кинонинг оиласини кузатардилар. Вақти вақти билан соялаб ётган каттагина қуёнлар қадам товушидан чўчиб, отилиб чиқар, бир оз четроққа ўтиб, яқинларидаги тош ортига бекиниб қўя қолардилар.

Саҳрода жазирама иссиқ ҳукм сурар, гранит тоғлар эса узоқдан жуда салқин, оромбахшдек туюларди.

Кино қочишга, жонини хавфдан паноҳ этишга киришганди. У изма-из қувиб келаётганлар қай тарзда ишлашини яхши биларди. Жосуслар йўл бўйлаб яна бир оз юрардилар-да, из йўқолганига иқрор бўлишгач, ортга қайтишади. Яна ҳар бир бутани кўздан кечириб, тинтиб, тезда у билан Хуана дам олиш учун тўхтаган жойни топиб олишади. Сўнгра, иш жуда осон кўчади — қаёққа йўл солганларини майда тошчалар, юлинган япроқлар, синдирилган новдалару, оёқ босилганидан чуқурча бўлиб қолган қум юзасидан билиб олса бўлади. Кино уларни кўз ўнгида кўриб тургандек эди: улар изма-из шошилиб, ҳовлиққанларидан бир оз тентираб келадилар. Улар ортидаги қора танли, милтиқ кўтарган суворий бўлса бу воқеаларга эътиборсиз эди. Вақти келиб у ҳам ўз ишини адо этади. Чунки шаҳарга энди уларнинг ҳеч қайсиси қайтолмайди. Эҳ, Кинонинг қулоқларига энди ёвузлик қўшиғи, ҳароратнинг шанғиллашию, шақилдоқ илоннинг қуруқ тарақлашига омухта бўлиб аниқ янграмоқда. Мусиқанинг кенглиги ва қуввати энди сезилмасди. Бу оҳанг энди заҳардек сездирмасдан ҳалокатбахш бўлиб борар, Кинонинг юрак уриши ҳам мана шу мусиқага жўровоз ва ҳамоҳанг эди. Йўл тобора тиклашар, тошлар эса борган сари катталлашиб борарди. Бироқ энди изтопарлар билан Кино оиласи орасидаги масофа узаймоқда эди. Тиккага кўтарилиш ўртасида Кино дам олиш учун тўхтади. У улкан тош парчасига чиқиб олиб, орқасига, — ҳароратдан титраётган ҳаво қуйилаётган томонга қаради. Аммо, хоҳ пиёда бўлсин, хоҳ отлиқ, — душманларни кўрмади. Хуана улкан тош парчаси соясида оёқларини чалиш-тириб, ўтириб олди. У Койтитонинг лабларига

сув солинган идишни тутди: унинг сувсизликдан куруқшаб қолган лаблари идишнинг оғзига ёпишди. Кино пастга сакраганда Хуана ниго-ҳини унга қаратди: Кино унинг тилинган, тошлар ва буталар кесиб кетган оёқларига қараётганини сезгач, тезда оёқларини юбкаси билан беркитиб олди. Сўнгра унга идишни узатган эди, Кино бош чайқади. Хуананинг кўзлари, чарчоқдан оқариб кетган юзлари узра ёрқин чарақлаб турарди. Кино куруқшаган лабларини тили билан ялади.

— Хуана, — деди у. — Мен нарироққа бораман. Сен шу ерда бекиниб, кутиб тур. Мен уларни тоғларда адаштириб келаман. Улар сенинг ёнингдан ўтиб бўлишгач, Лоретога ёки Санта — Росалияга жўна. Кейин, агарда мен улардан қочиб қутулолсам, сени топиб оламан. Бу — бизнинг қутилишимиз учун ягона йўл.

Хуана унинг кўзларига узоқ тикилди.

— Йўқ, — деди у, — биз бирга бўламиз.

— Бир ўзим бўлсам тезроқ юраман, — деди Кино кескин. — Агар бирга борсак, бола учун бу янада хавфлироқ бўлади.

— Йўқ, — деди Хуана.

— Тортишма, шундай қилиш керак, менинг хоҳишим шундай.

— Йўқ, — такрорлади яна Хуана.

Кино унинг юзидан ожизликнинг, қўрқувнинг, иккиланишнинг заррача бўлсин нишонасини қидирди, бироқ топмади. Хуананинг кўзлари ёрқин чақнаб турарди. Шунда у иложсиз елкасини қисди. Аммо, Хуананинг журъати Кинога қувват берди. Илгарилаб юришда давом этаётганларида энди уларнинг ҳаракатини ўнгў сўлга қарамай қочиш деб атаб бўлмасди.

Тоғларга яқинлашган сари атрофдаги нарсалар ҳам ўзгара бошлади. Кичик тошлар ўрнини оралиғи чуқур жарликлардан иборат узун гранит қатламлари эгаллай борди. Кино эса бир қатлам устидан иккинчисига сакраётганида мумкин қадар уларнинг из қолмайдиган силлиқ юзасига келиб тушишга интиларди. У жосуслар изни йўқотган жойларда узоқ вақт айланаверишини, бу уларнинг талай вақтини олишини яхши биларди. Энди у тоққа ҳам тик йўл солмас, айланиб ўтар, баъзан жанубга бурилиб, бирор-бир из қолдирар, сўнгра эса яланғоч гранит қатламлар олдига қайтарди. Кўтарилиш борган сари тиклашарди. Кинонинг нафаси билинар-билинмас қисила бошлади.

У энди ҳеч қасққа қайрилмасдан тоғ тизмаларининг олдида

қорайиб кўринаётган чуқур ёриқлар сари тўғри юра бошлаганида қуёш гранит тоғларнинг яланғоч тишларига тегай-тегай деб қолган эди. Агар бу ерларда сув мавжуд бўлса, уни фақат бирор нарса кўкариб турган жойдангина излаш керак. У ҳозир узоқдан бўлса-да, яшил бир нарсани кўриб қолганди. Мабодо силлиқ гранит тизмалари ичра бу ёққа ўтадиган жой бор бўлса, уни ҳам ёриқ қоялар олдидан излаш керак. Тўғри, бу хавфли эди. Чунки ана шундай фикр изтопарларнинг ҳам хаёлига келиши мумкин. Бироқ бўшаб қолган идиш уларга бошқа чора излашга имкон бермасди. Шу сабабли қуёш тоғлар ортига ўтиши биланоқ Кино ва Хуана оёқларини ҳорғин судраганларича олдинда кўринган дара сари сермашаққат чиқишни бошладилар.

Тоғлар баландлигида, туртиб чиқиб турган кулранг гранит остидаги торгина ёриқдан жажжигина жилға шилдираб оқарди. У осилиб турган улкан қоятошлар соясида бутун ёз бўйи эриб тугамаган қор бағридан сизиб чиқмоқда эди. Жилғача вақти вақти билан қуриб, сув ўтлари тўшалган тош ўзани яланғочланар, бироқ кейин яна совуқ, тоза, мусаффо сув йиғилгач, оқишда давом этарди. Қисқа жала қуйган кунлари у, ҳатто кучли оқимга айланиб, жарлик бўйлаб кўпикланиб пастга интиларди. Аммо, узоқ вақт бундай оқишга қуввати етмас, йилнинг асосий қисмида нозик тизимча бўлиб оқиб ётарди. Баъзан сув кичик ҳовузчаларга тўпланиб, юз футлик баландликдан бошқа бир шунга ўхшаш ҳовузга қуйилар, ундан тошиб, яна ҳовуздан ҳовузга қуйилиб, ниҳоят тоғ этагидаги тошлоқ заминга изсиз сингиб кетарди. Аслини олганда иш, ҳатто сингишгача ҳам бориб етмасди. Зеро, сув тик қояларга урилиб оқаркан, жазирама ҳаво ундан ўз чанқоғини қондирар, сачраган томчиларни эса сувсизликдан ҳолсизланиб ётган ўсимликлар симирардилар. Хайвонлар ҳам бу кичик ҳовузчаларга келишни қанда қилмасдилар. Тоғ эчкилари, оҳулар, ёввойи мушуклар, ёнот ва сичқонлар йироқ-йироқлардан бу сувлоққа келишарди. Кундузи буталар орасида жон сақлаган қушлар ҳам оқшомда тик тоғ қояларидаги зинага ўхшаб ўйилган бу ҳовузчалар лабига учиб келардилар. Жилғачанинг ўзанида гоҳо қум ва тупроқ қуйқалари йиғилиб қоларди. Қардаки илдиз отиш мумкин бўлса, ўша ерда бирор нарса — ёввойи токми, калтагина палмаларми, қирққулоқлар, гибискус ёки узун поясида юмшоқ попути мавжуд ўтларми, ўсиб чиқарди. Ҳовузчаларда эса қурбақалар, сув қўнғизлари яшашар, унинг тубида эса чувалчанглар судралардилар. Сувни хуш кўрадиган барча нарсалар

мана шу кичик кўлмакчаларга интиларди. Ёввойи мушуклар бу ерга келиб ов қилишар, қон юқи тишларини чайиб, сувни ялашарди. Улар келиб кетишганидан сўнг ҳар гал атрофга қуш патлари сочилиб қоларди. Бу кичик ҳовузчалар ёнидан асло ҳаёт изи ўчмас, зеро бу ерда сув мавжуд эди. Худди ана шу сабабга кўра бу ерда ҳар кун бир-бирини ўлдиришлар содир бўларди.

Юз фут баландликдан тушиб келаётган шаршара тошлоқ чўлга ёйилиб, сингиб кетишидан олдин қуйиладиган энг пастдаги ҳовузча олдида гранит майдонча бор эди. Гранит майдонча сирти қум қатлами билан қопланган бўлиб, бу тарафга жилғача бир қатимгина бўлиб оқиб келарди. Ҳовузчанинг қуриб қолмаслиги ҳамда тик қоялар остидаги калта ўтлар, қирққулоқлар ва гранитга чирмашиб, қоялар сари тик ўсаётган ёввойи тоқлар учун ана шу сувнинг ўзи ҳам кифоя қиларди. Баҳорги оқимлар бу ерда қумлоқ саёзлик ҳосил қилган бўлиб, ҳовузча лабидаги нам қум юзини яшил бақатўнлар қоплаганди.

Бу саёзлик сувлиққа ов қилгани келган ҳайвонларнинг оёқлари билан кавланган, пайҳон қилинган ва увадаси чиқариб ташланган эди. Кино ва Хуана ғадир-будир ва тик кўтарилишни ортда қолдириб, ниҳоят сув лабига етиб келганларида қуёш гранит қоялар ортига тўла беркиниб бўлганди. Ушбу майдончадан бутун саҳро, ҳатто йироқда кўм-кўк ялтираб турган кўрфазгача кафтдагидек кўриниб турарди. Ҳовузча қошига улар сўнгги кучлари билан етиб келгандилар. Хуана тиззалаб, тап этиб ўтираркан, аввало Койотитони ювинтирди. Сўнгра эса идишни сувга тўлдириб, унга ичирди. Бола ҳам ҳолдан тойганидан қайсарлик қиларди. Хуана сийнасини тутмагунча йнғидан тинмади. Сўнгра эса сийнага ёпишиб, тамшана-тамшана тилчаси билан сўришга тушди. Кино ҳовузчанинг ўзидан ютоқиб сув симирди. Кейин Хуананинг болани эмизишига қараб ётди, пайларига ором берди. Бироқ, дақиқа ўтмай ўрнидан турди-да, жилғача бўртиб турган гранит четидан қуйилаётган жойга яқин келиб, пастликдан ястаниб ётган саҳрони диққат билан кўздан кечирди. Нигоҳи алланарсага қадалиб, қотиб қолди. Йироқдаги пастликда икки изтопар кўринди: улар худди нуқтадеккина бўлиб, чумолидай ўрмалаб келар, орқада эса учинчи — каттароқ чумоли ҳам намоён бўлганди.

Хуана қайрилиб, унинг кифтлари таранглашганини кўрди.
— Узоқдами? — хотиржам сўради Хуана.

— Кечга томон шу ерда бўлишади, — деб жавоб қилди Кино. У юқорига — қоялардаги сув оқиб келаётган узун ёриққа нигоҳ ташлади. — Ғарб томонга юриш керак, — деди у, ёриқдан биров ўнроқда жойлашган кулранг гранит бағридаги камарга диққат билан тикилиб. Ўттиз футча баландликда, қоя бағрида ғорга ўхшаш бир неча кичик ўйиқлар борлигини илғади. У ковушларини ечиб, оёғининг бармоқлари билан гранитнинг нотекис ўйиқларига таянганича юқорига тирмашиб, ғорлар олди-гача чиқиб борди. Уларни кўздан кечирди. Ўйиқлар пастга энган тизмаларнинг қўшилиш жойида нураш туфайли пайдо бўлган чуқурликлар эди. Кино энг катта ғор ичига кириб, ётиб кўрди. Ташқаридан ҳеч ким кўрмаслигига ишонч ҳосил қилгач, тезда Хуананинг ёнига қайтди.

— Ўша ёққа чиқ. Балки бизни тополмаслар, — деди у. Хуана ҳеч бир сўз демай қовоқ идишни лиммо-лим қилиб сувга тўлдирди. Кино унинг ғорга чиқиб олишига кўмаклашди. Сўнгра ғамлаб келган хўрақларини ҳам йиғиштириб, ўша ёққа олиб чиқди. Хуана ғор оғзидан кузатиб турарди. У Кинонинг қумдаги изларини кўммасдан, узум новдалари ва қирққулоқларни юлганича ҳовузчанинг чапроғидаги қаққайган тош устига чиқиб олганини кўрди. Навбатдаги гранит тош туртиб чиққан жойга етиб келгач, у худди ўша йўл билан пастга тушди. Ўйиқлари бўлса-да, аслида юзаси силлиқ гранит устини из қолмадимикин, деган ховотирда кўздан кечиргач, ниҳоят унга тирмашиб, Хуананинг ёнидан ўрмалаб ғор ичига кирди.

— Улар етиб келишгач, биз бу ёқдан сездирмай адирга тушиб кетамиз, — деди Кино. — Бола йиғламай турса бўлгани эди. Қараб тур, миқ этган товуш чиқара кўрмасин.

— Йиғламайди, — деди Хуана ва иккала қўли билан Қойотитонинг бошчасини кўтарар экан, унинг кўзларига тикилди. Бола ҳам унга улугвор нигоҳ ташлади. — У йиғлаш мумкин эмаслигини яхши билади.

Кино чалиштирилган қўлларига иягини босган кўйи ғор оғзида чўзилиб ётар, тоғ қояларининг кўкимтир сояси пастдаги чангалзордан Кўрфазгача чўзилиб, узун нишаблик ҳосил қилиб, замин узра ёйилиб бораётганини кузатиб турарди.

Ҳосуслар анча вақтгача кўринишмади. Афтидан, Кинонинг изларини топиш уларга осон бўлмаётган кўринарди. Улар туртиб чиққан гранит тош устидаги кичик ҳовузча лабига етиб келишганида атрофга қоронғулик чўка бошлаган эди. Энди

изтопарларнинг ҳар учаласи ҳам пиёда келишарди. Чунки от сўнги тик қоядан ўтолмаслиги мумкин эди. Юқоридан улар миттигина бўлиб кўринардилар. Иккитаси ҳатто сув ичаричмас кичик қум саёзлигини кўздан кечира бошлашди. Улар Кино ҳовузчанинг чапроғидаги туртиб чиққан тош устида қолдирган изни кўриб қолдилар. Милтиқ ушлаган учинчи киши дам оларди. Сув ичиб бўлишгач, қолган иккитаси ҳам оёқларини чалиштириб, унинг ёнига ўтиришди. Энди улар чўккан жойда уч сигаретнинг чўғи гоҳо яшнаб, гоҳида тун қоронғулигига сингиб йўқоларди. Сўнгра Кино уларнинг овқат ейишга киришганларини кўрди. Унинг қулоғига овқатланаётганларнинг оралиқ масофа узоқлигидан майинлашган саси эшитилиб турарди.

Тез орада тоғ чўққиларига қуюқ қора тутун ўрлади. Ҳовузчага келишни қанда қилмайдиган ҳайвонлар бугун ҳам ташриф буюришди. Бироқ, у ерда одамлар борлигини сезиб, қоронғулик қаърига сингиб кетишди.

Кино орта кимнингдир шивирини эшитди.

— Койотито! — шивирлади Ҳуана. У боласини тинчлантириш билан овора эди. Кино ҳиқиллашни эшитиб, товушдан Ҳуана болани рўмоли билан беркитганлигини сезд.

Пастдаги саёзликда гугурт чақилди. Унинг оний шуъласида Кино изтопарларнинг иккитаси итдек гужанак бўлиб ухлашаётганини, учинчиси эса қоровулик қилаётганини кўришга улгурди. Гугурт шуъласида унинг қўлидаги милтиқ ярақлаб кетди. Гугурт чўпи ёниб бўлган, аммо Кинонинг кўзлари ҳамма нарсани эслаб қолганди. У ҳали ҳам бу кимсаларнинг ҳар бирини алоҳида кўриб турарди: иккитаси гужанак бўлиб ухлар, учинчиси эса оёқларини чалиштириб, милтиғини тиззалари орасига олиб ўтирарди.

Кино товуш чиқармай, форнинг ичкари тарафига суринди. Ҳуананинг кўзларида самонинг энг пастида турган юлдуз акс этар, ҳар иккала кўз икки учқун сингари чақнарди. Кино унинг олдига эмаклаб борди. Лаблари Ҳуананинг ёноқларига тегайтегай деб қолди.

— Мен нима қилиш лозимлигини биламан.

— Сени ўлдириб қўйишади.

— Анави милтиқ ушлаб турганининг ёнига сездирмай бо-риб олсайдим... — шивирлади Кино. — Аввал ўшани бир ёқлик қилиш керак... шунда ўлдиришолмайди. Қолган иккитаси ухлаб ётибди.

Хуананинг бармоқлари рўмоли остидан чиқиб, унинг қўлларини силади.

— Оқ кийимдасан, юлдуз шуъласида улар сени кўриб қолишади.

— Йўқ, — деди у. — Бу ишни ой чиққунга қадар амалга ошириш керак.

Кино Хуанага айтиш учун мулойимроқ сўз қидирди, аммо тополмади.

— Агар мени ўлдиришса, сен шу ерда қўзғалмай ўтир, — деди у.

— Улар кетиб бўлишгач, Лоретога бор.

Кинонинг қўлларини қисаётган бармоқларга бир оз титроқ кирди.

— Илож қанча? Бошқа йўл йўқ, деди у. — Улар барибир бизни топиб олишади.

Унинг товушлари ҳам титраб кетди.

— Худо ўз паноҳида асрасин, — деди Хуана.

Кино унга нигоҳ ташлаб, катта-катта кўзларни кўрди. Унинг қўли узалиб, болани пайпаслаб топди. Кафти Койотитонинг бошчаси устида бир дақиқагина тўхтаб турди. Сўнгра Кино қўлини баландлатиб, Хуананинг ёноқларига текизди, олган нафаси кўксини куйдириб юборди.

Хуана юлдузли осмон саҳнида Кино эғнидаги оқ либосини ечаётганини аниқ кўриб турарди. Кир ва йиртилган бўлишига қарамай, у барибир тун қоронғусида Кинони рақибга билдириб қўйиши мумкин эди. Сарғиш бадани унга зўр ҳимоя бўлади. Сўнгра Хуана унинг мугуздан қилинган пичоғи сопи атрофидаги оқичга боғич бойлаётганлигини кўрди. Энди пичоқ Кинонинг бўйнида осилиб, икки қўли эса бўш қолади.

Кино Хуананинг олдига қайтмади. Унинг андак эгилган комати гор оғзида бир кўриниб, ғойиб бўлди.

Хуана ҳам гор оғзигача сурилиб келиб пастга қаради. У гранит тош камаридаги индан бойўғлидек боқар, боласи эса унинг елкасига ёнбошлаб ухларди. У ўғлининг иссиқ нафасини бўйнида ҳис қилиб турар, гоҳ дуо, гоҳ афсун, гоҳида Биби Марям ибодатларини ёд ўқиб, инс-жинсларни, қора кучларни ҳайдарди.

Хуана гордан қараган чоғида тун ёришгандек бўлди. Осмоннинг ой чиқиш тарафи шуълалана бошлади. Хуана пастга

боқиб, қоровулик қилаётган кимсанинг сигарета чекаётганини кўрди.

Кино силлиқ ўйиқдан калтакесакдек оҳиста ўрмалаб борарди. У тошга урилиб жарангламаслиги учун бўйнига осилган пичоқ боғичини тортиб, орқага ташлаб қўйди. Унинг панжалари тоғ нишаблигининг ғадир-будур юзасига тирмашган, кўкси тош сиртида суринарди. Тоғдан тушиб кетишдан қўрқиб, яланг оёқлари билан оҳиста таянч излаб борарди. Зеро майда тошчанинг чиқилаши, ногаҳон тортилган “уф”, гранитга эҳтиётсизлик билан босилган гавдадан чиққан товуш ёки шарпа ҳам пастдагиларни оёққа турғизиши мумкин эди.

Тунга номувофиқ бирор овоз ҳам уларни хушёр тортириши ҳеч гап эмасди. Аммо, қоронғу тун сукут сақлашни истамасди. Сув бўйида яшаётган жажжи қурбақалар қушдай сайрашар, жарликда чирилдоқларнинг ўткир чириллаши акс садо берарди. Кинонинг бошида эса ҳамон худди тушдагидай хира бўғиқлик билан Ёвузлик оҳанги жарангларди. Бироқ, Оила қўшиғи ҳам энди ғазабланган ёввойи мушук сингари жангариланар, оҳанглари кескин балаңдлаб борарди.

Гўёки бор қувватини йиғиб, ғанимига қарши курашга сафарбар этарди. Унинг оҳанги чирилдоқларнинг чириллашига уланиб кетар, қуриллаётган қурбақалар ҳам бу оҳангга жўр бўлардилар.

Кино тошдаги ўйиқдан соядек шовқинсиз пастга тушмоқда эди. У бармоқлари бирор жойга тиралғунича яланг оёғи билан бир оз сирғалар, сўнгра иккинчи оёғини ҳаракатлангирарди. Қўлларини ҳам шунга мос равишда жойдан жойга кўчирдики, охир-оқибатда у тиқ этган товуш чиқармай, пастга тушиб олди. Кино товуш чиқармаслик учун оғзини очганича нафас олиб — нафас чиқарарди. Бусиз ҳатто қоронғуликда ҳам кишини пайқаб қолишлари ҳеч гап эмасди. Мабодо қоровулик қилиб турган одам бирор шарпани сезиб, камарда писиб ётган қора доғни — яъни унинг гавдасини кўриб қолгудек бўлса, ҳамма нарсани дарҳол тушуниб етиши муқаррар эди. Ана шунинг учун қоровул, ҳатто бу тарафга нигоҳ солишга эҳтиёж қолдирмайдиган даражада оҳиста, овозсиз ҳаракатланиши лозим. Кино нишаблиқдан ўтиб, гранит майдонча четидаги калтагина пальма ёнига ўрмалаб борғунича анча вақт ўтди. Унинг юраги гурсиллаб урар, қафтлари ва юзи тердан ҳўл бўлиб қолганди. Пальма остида у нафасини ростлаб олгунча гужанак бўлиб ётди.

Энди унинг билан душман оралиғида бор-йўғи йигирма

футча* жой қолганди. Шу сабабли Кино бу гранит майдонча сахнининг бутун тасвирини хаёлида тиклашга интилар эди. Чунки у қоровулга ташланиши учун югурганида бирор тошга ногаҳон қоқилиб кетишдан чўчирди. У томирлари тортишиб қолмаслиги учун болдирларини тозалаб, уқалади. Узоқ вақт давом этган зўриқишдан сўнг пайлари титраётганини туйди.

Сўнгра у шарқ тарафга хавотирланиб нигоҳ ташлади. Ой чиқишига саноқли дақиқалар қолган, шошилиш зарур эди. Қоровулик қилаётган кимсанинг қомати қорайиб турса-да, қолган иккаласини пальма остидан кўриб бўлмасди. Аслида уни ана шу қоровул қизиқтирар, ҳеч иккиланмасдан аввало, уни бир ёқлик қилиш даркор эди. У кўлини гарданига узатиб, бўйнидаги боғични тортди-да, мугуз дастали пичоғини ечиб олди.

Кечикди! У эндигина қаддини кўтарган ҳам эдики, самонинг шарқ тарафдаги уфқидан кумуш ой парчаси кўринди. Кино яна пальма ортига бекинишга мажбур бўлди.

Ой эскирган, кемтик бўлишига қарамай, жарликни равшан ёритар, тошларнинг соялари ҳам аниқ-тиниқ ажралиб кўринарди. Энди Кино ҳам ҳовузча лабида милтиқ ушлаб ўтирган одамни аниқ кўриб турарди. Қоровул ойга бир боқиб, сигарета чекишга тутинди. Чақилган гугурт унинг қорачадан келган юзини бир дақиқагина ёритди. Ортиқ кутиб бўлмасди. Қоровул ойдан нигоҳини олиши билан унга ташланиши лозим. Унинг оёқ пайлари сакрашга шайланиб, таранг тортилди.

Шунда ногаҳон юқоридан бўғиқ йиғи товуши эшитилди. Қоровул бошини кўтариб, унга кулоқ тутди-да ўрнидан турди. Ухлаб ётганларнинг бири ҳам қумлоқда ямирлаб, уйқу аралаш сўради:

— Бу нима бўлди?

— Билмадим, — жавоб қилди қоровул. — Йиғига ўхшайди. Одамнинг овозидай... Бола йиғисига ўхшайди.

— Ким билади дейсан, — деди уйғонгани, — балки шоғол боласидир? Мен шоғол боласи худди одамдек улишини кўп эшитганман.

Кинонинг пешонасидан қуюлиб келаётган йирик тер доналари унинг кўзларига кириб, ачиштирарди. Ингичка йиғи

*Фут — 30,479 сантиметрга баробар келадиган рус ва инглиз ўлчови.

товуши яна эшитилгач, қоровул фор мавжуд бўлган гранит ўйиқ тарафга қараб қолди.

— Шоғолга ўхшайди, — деди у.

Кино унинг қўлидаги милтиқ шарақлаб, отишга тайёрланганини эшитди.

— Агар шоғол бўлса, ҳозир овозини ўчирамиз, — деди у милтигининг қўндоғини елкасига тирар экан.

Ўқ овози янграганида Кино қоровулга ташланиш учун сакраб бўлган, милтиқ оғзидан сачраган аланга эса самода муаллақ қолган Кинонинг кўзларини қамаштириб юборганди. Узун пичоқ баланд кўтарилиб, кишини энтиктирадиган зарб билан урилди. Унинг дами бўйиндан то кўкраккача чуқур кирган эди. Кино кишини даҳшатга соладиган қувватга эга механизм сингари ҳаракатланарди. У милтиқни ушлаш билан бирга шу ондаёқ пичоғини рақиб танасидан суғуриб олди. Унинг кучи, интилиши, ҳаракатларининг аниқлиги — барчаси беҳато ишлайдиган механизмни эслатарди. У бутун вужуди билан кескин бурилди-да, қумлоқда ўтирган кимсанинг бошини қовундек мажақлаб ташлади. Учинчи кимса эса қисқичбақадек ўрмалаб, жуфтакни ростларкан, ҳовузчага тушиб кетди. Ўрнидан туриб, жон-жаҳди билан сув оқиб келаётган камарга тирмашиб чиқа бошлади. У ёввойи ток новдаларига чирмашар экан инграр, ўзича тушунарсиз алланарсани гўлдирарди. Аммо Кино шафқат нималигини билмас, ниҳоятда совуққон эди. У шошилмасдан милтиқни тўғрилаб, нишонга олди-да, тепкини босди. Рақибни қоядан тўппа-тўғри сув ичига шалолаб йиқилди. Кино оҳиста ҳовуз бўйига келди. Ой ёруғида унинг қаршисида қўрқув ичра даҳшатга тўлган кўзлар чақнаб турарди. Кино нишонни кўзлар оралиғига тўғрилаб, отди.

Кейин Кино чор аτροφга қатъиятсизлик билан нигоҳ сола бошлади. Нималар рўй берди? Унинг миясига қандай товуш урилмоқда? Қурбақалар ва чирилдоқлар тинчиб қолишганди. Миясига қуйилган қон ортга қайтганидан сўнггина Кино бу товушни англаб етди. Тобора баландроқ эшитилаётган, узун, андуҳли ва жазавали фарёд гранит ўйиқ бағридаги кичик фордан келар, бу фигон ўлим хабарчиси эди.

Кинолар оиласининг қайтишини Ла-Пасда ҳамма яхши эслайди. Балки уларнинг қайтиб келганини ўз кўзи билан кўрганлар ҳали ҳам тирикдир. Аммо, бу воқеани ота-боболаридан

эшитган кишилар ҳам унинг қай тарзда кечганини тасаввур қилади. Ўша пайт унда қарийб ҳамма иштирок этган. Болакайлар илк бор шаҳарга телбаларча югуриб киришиб, унинг кўчалари бўйлаб Кино ва Хуананинг қайтиб келишгани ҳақидаги хабарни ёйишга киришишганида қуёшли кун охирлаб қолган эди. Уларни кўрган барча кўчага отилиб чиқди. Қуёш ғарбдаги тоғ қоялари ортига бота бошлаганидан уларнинг соялари заминга узун лента каби чўзилганди. Балки худди ана шу соялар сабаб Кино ва Хуананинг қайтиши одамлар хотирасида ўчмас из қолдиргандир.

Улар шаҳарга торгина йўлакчаларга бўлиниб кетган қумлоқ йўлдан қайтишди. Бироқ Кино ва Хуана илгаригидек олдинмакетин эмас, ёнма-ён одимлашарди. Қуёш уларнинг ортида эмасми, узун соялар улардан илгарироқ йўртиб борар, гўё иккиси ҳам елкасида оғир тоғни ортмоқлаб келаётгандек таассурот қолдирарди. Кинонинг букилган қўлида милтиқ бор эди. Хуана эса шол рўмолни елкасидан ўтказиб, калта боғлаб олган, бироқ бутулган рўмол ичида аллақандай оғир нарса борга ўхшарди. Хуананинг рўмоли қоннинг наmidан бужмайиб, бир-бирига ёпишиб қолганди. Хуана ҳар қадам ташлаганида елкадан ўтказиб тугилган рўмол одимга мос равишда чайқалиб-чайқалиб кетарди. Хуананинг юзида чарчоқ, курашавериб толиққанлик ифодаси қотиб қолган эди. Унинг нигоҳи йироқ-йироқларга маъносиз тикилиб қолган, худди осмон каби барчадан йироқ ва ҳаммага бегона бўлиб одимларди. Кинонинг лаблари маҳкам жипсланган, ёноқ суяклари бўртиб чиққанди. Одамларнинг айтишича, унда яқинлашиб келаётган бўрон каби мудҳиш ва қўрқинчли алланарса мужассам эди. Одамлар Хуана ва Кино инсоний ғаму қайғулардан жуда йироқлашиб кетгандек туюлганини ҳам сўзлашади. Гўё улар қайғу ва изтироб чекавериш шундай жойдан чиқиб қолишганки, бу ерда уларни ғаму ташвишлардан аллақандай кўринмас, сеҳрли девор ажратиб туради. Уларни кўриш учун югуриб келганлар дарҳол йўл бўшатиб, ортга чекинишар, бирор сўз қотишга ботинолмасдилар.

Кино ва Хуана шаҳардан унинг борлигини унутган кўйи ўтиб борардилар. Улар на ўнга, на сўлга, на юқорига, на-да пастга боқмай, фақат олдинга қараб кетишарди. Уларнинг одимларида ёғоч қўғирчоқларникидек қатъиятсизлик, титроқ бор эди. Ҳамон соялари улкан қора қоядек ўзларидан олдинга чўзилиб

борарди. Улар шаҳарнинг гиштин ва тош уйлари ёнидан ўтиб боришаркан, марварид олиб сотувчилар панжараларидан, хизматкорлар эса дарчалар тирқишларидан қараб қолишарди. Оналар эса ўзларининг ёш болаларини беихтиёр бағирларига босар эдилар. Кино ва Хуана шаҳарнинг гиштин ва тош уйлари оралаб, қамиш кулбалар олдидан ёнма-ён ўтиб боришар, қўшнилари уларга йўл бўшатиб, ортга тисарилардилар. Хуан Томас салом маъносида қўл кўтарди. Аммо жавоб олмагач, қўли бир лаҳза ҳавода муаллақ қолиб, ўнғайсизланди.

Оила қўшиғи Кинонинг қулоқларида кескин жарангларди. Энди у ҳамма нарсадан озод. Ана шу озодлиги билан қўрқинчли бўлиб қолганди. Оила қўшиғи эса унинг ягона жанговар шиорига айланди. Улар қўйиб, қора тўртбурчак бўлиб қолган ўз кулбалари ёнидан ўтишди. Аммо унга ҳатто қайрилиб ҳам қарамадилар. Улар қирғоқдаги саёзликни ўраб турган чакалакзор оралаб сув лабига тушишди. На Кино ва на Хуана ўзларининг тешилган қайиғига бирор марта ҳам боқмадилар.

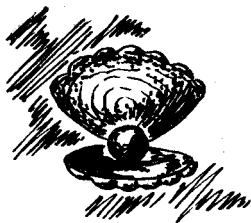
Сув лабига келишгач, тўхтаб, Кўрфазга нигоҳ ташлашди. Сўнгра Кино милтиқни ерга қўйиб, қўлини қўйнига тикди-да, у ердан улкан марваридни олди. Марварид унинг кафтида турарди. У эндиликда ранги очинқираган марвариднинг гадир-будурлашган сиртига қаради. Унда ғазабдан таниб бўлмайдиган даражага келган ўз қиёфасини ҳамда ёнғин шуъласини кўрди. Марвариднинг сиртида ҳовузга қулаб тушган кимсанинг даҳшатга тўла кўзлари намоён бўлди. Марвариднинг юзасида яна кичик ғорча ичида ётган Койотито акс берди. Унинг жажжи бошчасини ўқ мажақлаб кетганди. Марварид энди мудҳиш ва қўрқинчли эди: у ҳалокатли шиш сингари оқиштов рангга кирганди. Кино Марвариднинг номутаносиб, ёввойи қўшиғини эшитди. Кинонинг бармоқлари бир оз титраб кетди. Сўнгра у оҳиста Хуана тарафга қайрилиб марваридни унга узатди. У ҳаракатсиз тугунини орқалаган қўйи ҳамон Кинонинг ёнида турарди. Бир дақиқагина марваридга тикилиб тургач, сўнгра Кинонинг кўзларига боқди-да, секингина шивирлади.

— Йўқ, ўзинг...

Кино қулочкашлаб, бор кучи билан марваридни денгизга улоқтирди. Кино ва Хуана ботаётган қуёш нурларида унинг липиллаб учаётганини кузатиб туришди. Улар ёнма-ён туриб, узоқдан марварид шалолаб сувга тушганини кўришди, узоқ вақт ана шу жойдан кўз узоқмай тикилиб қолишди.

Марварид эса тип-тиниқ мовий сувга урилиб, унинг қаррига чўкди. Унда зумранг шуьлалар аксларди. Ниҳоят марварид денгизнинг қумлоқ тубига чўкди. Денгиз сиртидаги сув худди мовий ойнага ўхшарди. Марварид эса қирққулоққа ўхшаган парсимон баргли ўсимликлар тубида ётарди. Унинг ёнида сирғалиб бораётган қисқичбақа ўз ортидан енгил қум лойқасини қўзғагани ҳамон марварид ғойиб бўлди.

Марварид Қўшиғи эса аввалига англаб бўлмас шивирга айланди, сўнгра бутунлай уни ўчди.

СТЕЙНБЕК НАСРИНИНГ ОҲАНРАБОСИ

Талабалик йилларимда дўкондан Жон Стейнбекнинг китобини харид қилмагунимча унинг ижоди ҳақида бирор нарса билмаганимдан ҳанузгача афсусланаман. Машҳур Америка ёзувчисининг “Тортилья Флет мавзеси”, “Одамлар ва сичқонлар ҳақида”, “Жавоҳир”, “Адашган автобус” каби танланган асарлари кирган бу китоби Америка адабиёти ҳақидагина эмас, Америка китъасида яшаётган инсонлар маънавий дунёси, орзу интилишлари ҳақидаги тасаввурларимни бойитгани учун ҳам менга гоят қадридир. Кейинчалик унинг “Бир тутам ғазаб” романини ўқидим. Шу асари учун 1962 йилда унга халқаро Нобель мукофоти берилган эди.

Ушбу асарлар мутоаласидан сўнг Американинг машҳур бошқа бир ёзувчиси, халқаро Нобель мукофоти совриндори Уильям Фолькнер “асримизнинг энг зўр носирлари кимлар” деган саволга Томас Вульф, Эрнест Хэменгуэй, Жон Дос-Пасс номлари қаторида биринчилардан бўлиб Жон Стейнбек исмини бекорга қайд этмаганини англадим.

Рости, ўша кезлар, аниқроғи тугаб бораётган асримизнинг саксонинчи йилларидаёқ миллатдошларимиз бу маҳоратли ёзувчи асарларидан баҳраманд бўлиши керак, деган фикр миямда ўрнашиб қолди. Гарчи журналистика ва шеърият мен учун қадрироқ бўлса-да, беихтиёр унинг асарларини таржима қилиш иштиёқи туғилди. Дастлаб менда катта ҳиссий таассуротлар уйғотган “Жавоҳир” қиссасини таржима қилишга киришдим. Бир ой давомида Стейнбекнинг ушбу жозибадор қиссаси қаҳрамонлари билан бирга бўлиш, уларнинг ўй-ниятларига ошинолик қанчалик завқ бахш этганини тил билан ифода қилиб беролмайман. Мен ижодий ўрганишнинг энг мақбул йўли таржима, деган фикр нақадар тўғрилигига ҳам дастлаб Стейнбек асарларини таржима қилаётиб амин бўлдим.

“Жавоҳир” қиссасида Жон Стейнбек инсон озодликдан

маҳрум, мустамлакада ва мустабид тузумда яшаганда тасодифан ҳаётига кириб келган кулфат ва бойлик уни қай куйларга солгани ҳақида ҳикоя қилинади. Асардаги самимий ҳарорат, ҳиссий ёлқин илк сатрларданоқ сизни ўз оғушига олади. Бош қаҳрамон Кино қалб қулоғи билан илғаган куйни асар охиригача сиз ҳам эшитиб, у билан барча оғир ва сархуш дамларни бирга кечирасиз, беихтиёр Сиз ҳам ўз ҳаётингиз давомида ҳамроҳ бўлаётган, ҳанузгача ўзингиз англамаган муқаддас ўз куйингизни кашф этасиз. Қалбингиз уйғонади гўё.

Стейнбек маҳоратига сиз асарни ўқиётиб, албатта амин бўласиз. Бироқ, сўз бошида “Жавоҳир” қиссасидаги куйидаги парчани келтирмай ўтолмайман:

“Кино дарича олдида каловланиб туриб қолди. Доктор у мансуб халқ фарзанди эмас эди. Бу доктор қарийб тўрт асрдан бери Кинонинг қабилadoшларини калтаклаш, очликда сақлаш, талаш билангина кифояланмай, яна улардан нафратланидиган, эшиги остонасига келганда худди ҳозиргидек довдираб қолиш даражасигача қўрқитган ирққа мансуб эди. Кино бу ирққа мансуб кишилар билан тўқнаш келганда ҳар гал бирдан ўзини ожиз ва кучсиз сезар, ногоҳ юрагида қўрқув билан бирга аллақандай ғазаб ҳам уйғонарди. Ғазаб ва қўрқув доимо ёнма-ён юрарди. Кино учун доктор билан гаплашишдан кўра уни ўлдириш осонроқ эди. Чунки, докторнинг ирқдошлари унинг миллатдошларига тил-забонсиз ҳайвондек муносабатда бўлардилар. Кино ўнг қўлини даричанинг темир ҳалқасига чўзаётганида юрагида ғазаб жўшарди. Қулоқларида фаним мусиқаси жаранглаб, лаблари маҳкам жипслашган бўлса-да, аммо чап қўли беихтиёр шляпасига узалмоқда эди”.

Кинонинг кўнглидаги дард истибодод замонида яшаган минглаб миллатдошларимизга, жумладан менга ҳам гоят танишлиги, яқинлиги учун таржима қилгандирман балки бу қиссани...

Хўш асарнинг бугунги кундаги долзарблиги нимада?

Бугун биз истиқлол яратган имкониятлар натижасида пешона теримиз, ақл-идрокимиз билан истаганча бойлик орттириш ва уни ўз билганимизча сарфлаш имкониятига эга бўлдик. Кеча ҳадик ва қўрқув исканжасидан чиққан барчамиз ҳам бойлик ва сарватни идора этиш эркини бир хилда истифода эта олаётганимиз йўқ. Кимдир жон чекиб эришган бойлигини ўйламай сарфлаб ундан осонгина жудо бўлаётган бўлса, бошқа айримлар

ҳаёт моҳиятини унутиб, бойлик билан умрни зийнатлаш ўрнига аслида бойликнинг қулига айланиб қолмоқда. Ҳар икки ҳолатда ҳам маърифат, маънавият инсон ақлининг тарозуси бўлмас экан, йўлдан адашиш ҳеч гап эмас экан.

“Жавоҳир” қиссасининг бош қаҳрамони Кино денгиз остидан топиб олган дунёдаги энг катта, яъни энг қимматбаҳо марваридни нега қайта сувга улоқтириб юборгани ҳақидаги савол сизни узоқ вақт ўйлантиришига, эзгуликка даъват этишига аминман, азиз китобхон.

Таржимон